

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΤΟΥ FLASH MOB

ΜΕ Ν.Δ.Ι. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

Της φοιτήτριας

ΠΕΡΙΣΟΓΛΟΥ ΕΛΙΣΑΒΕΤ

ΑΕΜ: 317

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΙΤΣΙΟΣ

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2021

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να ερευνησω αν η καινοτόμος πολιτιστική, κοινωνική και τεχνολογική πρακτική του flash mob (ξαφνικός όχλος), σε συνδυασμό με την εναλλακτική εκπαιδευτική προσέγγιση της παρεμβαίνουσας μη κατευθυντικότητας (NDI=Non Directive Intervention), μπορεί να αποτελέσει ωφέλιμο εργαλείο στην εκπαίδευση. Η εργασία ξεκινά με την έρευνα και την ανάλυση της εκπαιδευτικής προσέγγισης της NDI, καθώς και του flash mob και των πολιτιστικών, κοινωνικών και τεχνολογικών στοιχείων με τα οποία συνδέεται. Έπειτα ακολουθούν δύο παραδείγματα πάνω στην πρακτική εφαρμογή του flash mob στην εκπαίδευση, μέσα από τις αρχές που διέπουν την παιδαγωγική προσέγγιση της NDI. Τέλος, με βάση τα παραδείγματα, την έρευνα, αλλά και μετρήσιμους στόχους, επιχειρώ να βγάλω κάποια συμπεράσματα ως προς τη ωφέλεια του εργαλείου αυτού στην εκπαίδευση καθώς και προτάσεις για την παραπέρα έρευνα της δράσης αυτής.

ABSTRACT

The purpose of this paper is to investigate whether the innovative cultural, social, and technological practice of flash mob, combined with the alternative educational approach of NDI (Non-Directive Intervention), can be used as an educational tool. The paper begins with research and analysis of the flash mob and the associated cultural, social, and technological elements, as well as research and analysis of the NDI educational approach. It continues with two examples of hands-on application of the flash mob in education, in line with the NDI educational approach principles. Finally, based on the aforementioned examples, research, and set of quantifiable goals, the study attempts to draw conclusions regarding this tool's benefits on education, and to make suggestions for further research on this topic.

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	1
ΓΛΩΣΣΑΡΙ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
A. ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ.....	5
A.1 Αρχικοί προβληματισμοί.....	5
A.2 Flash mob (ξαφνικός όχλος) - Η πρώτη επαφή	6
B.ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ.....	7
B.1 Η παιδαγωγική διάσταση.....	7
B.2 Το μοντέλο μαθήματος.....	8
B.3 Flash Mob vs Edu-Mob.....	10
Γ. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΕΝΟΤΗΤΩΝ	11
1. ΕΡΕΥΝΑ	13
A.Non Directive Intervention (NDI) – Παρεμβαίνουσα μη κατευθυντικότητα.....	13
A.1 Βασικοί προσανατολισμοί	13
A.2 Εκπαιδευτικές προσεγγίσεις από την Αρχαία Ελλάδα ως την Αναγέννηση.....	15
A.3 Σημαντικές εκπαιδευτικές προσεγγίσεις και απόψεις του 20 ^{ου} αιώνα	17
A.4 Από τη μη κατευθυντικότητα στην παρεμβαίνουσα μη κατευθυντικότητα.	19
A.5 Εκπαιδευτικό και Πανεπιστημιακό πρόγραμμα της NDI.....	20
A.6 Μουσική εκπαίδευση και NDI.....	20
B. FLASH MOB.....	22
B.1 Τι είναι flash mob.....	22
B.2 Το πρώτο flash mob	23
B.3 Ρίζες	24
B.4 Χρήση του όρου	25
B.5 Νομιμότητα - Ανομία.....	26
B.6 Συνδεόμενοι όροι.....	27
B.7 Το flash mob στην εκπαίδευση	29
2. ΤΟ ΠΕΙΡΑΜΑ.....	31
A. EDU-MOB 2014	31
A.1 Ονομασία, σκοπός και στόχοι.....	31

A.2 Η ομάδα – Βασικός πυρήνας.....	33
A.3 Ανάδυση επιθυμίας – Βιωματική μάθηση	34
A.4 Εργασίες επιγραμματικά.....	35
A.5 Πρώτα βήματα - Χρονοδιάγραμμα.....	36
A.6 Πρώτες επιλογές.....	37
A.7 Συνεργασίες	39
A.8 Συμμετοχή στα Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων	40
A.9 Οικονομική στήριξη	42
A.10 Άδειες.....	43
A.11 Παράλληλες δράσεις.....	43
A.12 Διαχείριση κρίσεων	44
A.13 Τελικές επιλογές	45
A.14 Τεχνικά ζητήματα	45
A.15 Γενικές πρόβες – προβληματισμοί	47
A.16 Η μεγάλη μέρα.....	48
A.17 Οι επόμενες μέρες.....	49
A.18 Αναστοχασμός	50
B. EDU-MOB 2019	52
B.1 Η ομάδα-βασικός πυρήνας	52
B.2 Άδειες – Στόχοι – Επιλογές	53
B.3 Συνεργασίες	54
B.4 Πρόβες – Άδειες – Οικονομική στήριξη	55
B.5 Ηχοληψία	57
B.6 Τελικές επιλογές – Γενικές πρόβες – Προβληματισμοί.....	58
B.7 Η μεγάλη μέρα	59
B.8 Οι επόμενες μέρες	60
B.9 Αναστοχασμός	61
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	63
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	71

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ως καθηγήτρια μουσικής (από το 1999 στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και από το 2010 στη Δευτεροβάθμια), η εσωτερική μου ανάγκη να ανανεώνω τη διδακτική μου πρακτική προσθέτοντας, διαμορφώνοντας ή αφαιρώντας τεχνικές, αλλά και η ανάγκη μου να εμβαθύνω, σε παράλληλους με την εκπαιδευτική διαδικασία τομείς, όπως η ψυχολογία, η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία αλλά και η τεχνολογία, με οδήγησαν, αυτή τη φορά, στην έρευνα και τον πειραματισμό μιας τεχνολογικής, πολιτιστικής και κοινωνικής έκφρασης του 21^{ου} αιώνα, το **flash mob**.

Θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στον επίκουρο καθηγητή του τμήματος Μουσικών Σπουδών του ΑΠΘ και κυρίως επιβλέποντα καθηγητή μου, Γεώργιο Κίτσιο, στον οποίο αξίζουν ειλικρινή και θερμά ευχαριστώ για την υπομονή και την καθοδήγησή του, την υποστήριξη και την επιμονή του στη λεπτομέρεια, ιδιαιτέρως κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου για την εργασία αυτή.

Επιπροσθέτως, θα ήθελα να ευχαριστήσω κάποιους ανθρώπους για τη διαρκή στήριξή τους: Όλους τους καθηγητές του τμήματος για την κατανόηση που έδειξαν ως προς τις απαιτήσεις της εργασίας μου, αλλά και ως προς την ανάγκη παρακολούθησης μαθημάτων από απόσταση και διαμόρφωσης ειδικής εξεταστικής (αφού οι διορισμοί μου ήταν πρώτα στο Ρέθυμνο και έπειτα στην Αθήνα), κυρίως τους Κωνσταντίνο Χάρδα, Γεώργιο Θέμελη, Ζήση Σέγκλια και την Εριφύλλη Δαμιανού, για την πολύ σημαντική εμπύχωση και ηθική στήριξή τους. Τους γραμματείς και το διοικητικό προσωπικό του τμήματος, Εφραιμίδου Παρθένα, Αξελή Ευδοξία και ιδιαίτερα τη Διαμαντοπούλου Ολυμπία, για τη στήριξή τους τα τελευταία χρόνια, καθώς και την πρώην γραμματέα του τμήματος Ευφροσύνη Τούμπα.

Θα ήθελα ιδιαιτέρως να ευχαριστήσω τον Εμμανουήλ Περίσογλου, για την υπομονετική στήριξη που μου παρείχε σε πολλαπλά επίπεδα, ως αδερφός, φίλος, εμπνευστής και αναλυτικός καθοδηγητής μου, στην κατανόηση της ουσίας μιας πανεπιστημιακής ερευνητικής εργασίας.

Τέλος, ευχαριστώ όλη την οικογένειά μου και ιδιαίτερα την Ευγενία Τσακίρη και τη Σεβαστή Τσιλιγκρούδη για την έμπρακτη αλλά και ψυχολογική στήριξή τους.

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

Alternative rock: Εναλλακτική ροκ. Είδος μουσικής, εξέλιξη της ροκ με στοιχεία πανκ, δημιουργημένη από ανεξάρτητες δισκογραφικές εταιρίες της δεκαετίας του '80.

Art therapy: Θεραπεία μέσω τέχνης.

Blog: Ιστολόγιο.

Chillout (music): Χαλαρωτική, ατμοσφαιρική μουσική.

Crowd manipulation: Χειραγώγηση μάζας.

Crowd psychology: Ψυχολογία της μάζας.

Edu-mob: Educational mob=εκπαιδευτικός όχλος (όρος δικής μου επινόησης).

Flash: Απότομος, ξαφνικός.

Flash crowd: Ξαφνικό πλήθος.

Flash mob: Ξαφνικός όχλος.

Flash mob robbers: Ξαφνική εμφάνιση όχλου ληστών.

Flash language: Απότομη γλώσσα, απότομη ομιλία.

Flash mobber: Αυτός που συμμετέχει στο flash mob.

Flash mobbing: Η διαδικασία συμμετοχής στο flash mob.

Flash rob: Ξαφνική ληστεία.

Flash robbers: Οι συμμετέχοντες σε ξαφνική ληστεία.

Gestalt: Ολότητα, μορφή. Μια από τις βασικότερες θεωρίες μάθησης του 20^{ου} αιώνα.

GPS: Global Positioning System = παγκόσμιο σύστημα στιγματοθέτησης.

Happening: Εκδήλωση, συμβάν.

Hipster: Νεαροί λευκοί Αμερικανοί της δεκαετίας του 2000, που συνδέθηκαν με έναν εναλλακτικό τρόπο ζωής και μουσικής ακρόασης.

Internet denial of service attack: Κυβερνοεπίθεση αχρήστευσης δικτύου.

Memes: Μιμίδα.

Modern rock: Είδος μουσικής, εξέλιξη της ροκ και της πανκ ροκ.

National Retail Federation: Εθνική ομοσπονδία λιανικού εμπορίου.

NDI: Non Directive Intervention = παρεμβαίνουσα μη-κατευθυντικότητα.

Occupy movement: Παγκόσμιο κοινωνικοπολιτικό κίνημα κατά της οικονομικής ανισότητας και της έλλειψης υγιούς δημοκρατίας.

Performance art: Παραστατική τέχνη.

Pop (music): Popular music = δημοφιλής μουσική

Post rock: Πειραματική, ορχηστρική κυρίως ροκ, της δεκαετίας του '60, με επιρροές από jazz και ηλεκτρονική μουσική.

Punk rock: Εξέλιξη της ροκ στη δεκαετία του '60, με απλές και σύντομες συνθέσεις, ταχύτητα, ενάργεια και στίχους που θίγουν κοινωνικοπολιτικά, χλευαστικά ή προσωπικά θέματα.

Rock (music): Είδος μουσικής του '60, με έντονο ρυθμό και ευδιάκριτη μελωδία.

Smartmob: Έξυπνος όχλος.

Social psychology: Κοινωνική ψυχολογία.

Super computer: Υπολογιστής υψηλού επιπέδου απόδοσης.

Vegan: Αυστηρά χορτοφαγικός.

Vintage: Κάτι το οποίο θυμίζει ή προέρχεται από κάποια άλλη εποχή.

Yippies: Youth International Party=Διεθνές Κόμμα Νεολαίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

A. ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ

A.1 Αρχικοί προβληματισμοί

Το 2009, καθώς έκλεινε ο δεκαετής κύκλος μου ως καθηγήτριας μουσικής και μαέστρου χορωδίας-ορχήστρας στην ιδιωτική Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, περίμενα τον διορισμό μου στη δημόσια Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Αξιοποιώντας την εμπειρία μου από το ιδιωτικό σχολείο (Αρσάκειο δημοτικό σχολείο Θεσσαλονίκης), όπου μου δόθηκαν συγκεκριμένες οδηγίες μαθήματος και παιδαγωγικής, είχα για πρώτη φορά, τη δυνατότητα να χαράξω τη δική μου προσέγγιση, πρακτική και παιδαγωγική, στο μάθημα της μουσικής.

Την ίδια εποχή, η τότε υπουργός Παιδείας, Άννα Διαμαντοπούλου, αλλάζει το νομοσχέδιο για την παιδεία και κάνει λόγο, για πρώτη φορά, για το «Νέο Σχολείο» (Νόμος: 3848/2010), βασιζόμενη σε ευρωπαϊκά πρότυπα και συγκεκριμένα στην «Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη βελτίωση των Ικανοτήτων για τον 21^ο αιώνα» (Ιούλιος 2008). Οι βασικοί εκπαιδευτικοί και παιδαγωγικοί στόχοι του «νέου σχολείου», αποτέλεσαν την πρώτη πηγή έμπνευσης για εμένα και έθεσαν τις βάσεις για την παραπέρα έρευνα και ανάπτυξή μου.

Το φθινόπωρο του 2010 με βρήκε διορισμένη στο Ρέθυμνο της Κρήτης και συγκεκριμένα στα γυμνάσια Επισκοπής και Ατσιποπούλου. Την άνοιξη της επόμενης χρονιάς, το 2011, διαβάζοντας μία ομιλία του Michel Lobrot που έγινε στο Παιδαγωγικό τμήμα του ΑΠΘ και αφορούσε τις απόψεις του για το μέλλον της παιδείας (Michel Lobrot, 2010), ήρθα για πρώτη φορά σε επαφή με μια εκπαιδευτική/ψυχοθεραπευτική μέθοδο –αλλά και στάση ζωής–, την παρεμβαίνουσα μη κατευθυντικότητα (NDI= Non Directive Intervention). Την προσέγγιση αυτή εισήγαγε ο Michel Lobrot (1924-2019),¹ ψυχοθεραπευτής και ομότιμος καθηγητής του πανεπιστημίου του Παρισιού.

Η προσέγγιση αυτή μου έκανε εντύπωση από την πρώτη στιγμή, αφού μιλούσε για απόκτηση γνώσης μέσα από τις επιθυμίες του μαθητή, την επιρροή του καθηγητή και τη συνοδεία του στην πραγματοποίηση των επιθυμιών του μαθητή. Τις απόψεις αυτές δεν τις είχα ξανακούσει, ταίριαζαν όμως αρκετά με τις σκέψεις μου για την εκπαίδευση και την παιδαγωγική και με τα πρώτα βήματά μου προς την απόκτηση της δικής μου προσέγγισης και πρακτικής. Ταίριαζαν επίσης και με αρκετούς από τους στόχους του «Νέου Σχολείου».

Το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς (2011), επεδίωξα να παρευρεθώ στο ετήσιο συμπόσιο της NDI, που πραγματοποιήθηκε στα Χανιά. Στο δεκαήμερο αυτό συμπόσιο, εκτός από τη δυνατότητα που είχα να γνωρίσω σε βάθος τη θεωρία της NDI και να λύσω όλες τις σχετικές απορίες μου, συμμετείχα καθημερινά σε βιωματικά εργαστήρια. Εκεί ήρθα για

---

¹ **Michel Lobrot:** Ψυχοπαιδαγωγός, ψυχοκοινωνιολόγος και ψυχοθεραπευτής. Καθηγητής Λατινικών και φιλοσοφίας στο Στρασβούργο και ψυχοπαιδαγωγικής στο Arras. Δίδαξε παιδική ψυχολογία στο Εθνικό Κέντρο Ειδικής Αγωγής, Beaumont-sur-Oise (CNPS), εκπαιδεύοντας εκπαιδευτικούς για παιδιά με «κακή» προσαρμογή. Παράλληλα δίδαξε γαλλικό πολιτισμό στη Σορβόνη. Θεμελιωτής της παρεμβαίνουσας μη-κατευθυντικότητας (1980).

πρώτη φορά σε επαφή με τη μεταφρασμένη στα Ελληνικά βιβλιογραφία της NDI, η οποία τον καιρό εκείνο ήταν ελάχιστη. Αρχικά, διάβασα ένα εκτεταμένο αφιέρωμα στον Michel Lobrot και την παρεμβαίνουσα μη κατευθυντικότητα, του τριμηνιαίου περιοδικού της επιστημονικής ένωσης του ΨΝΑ (Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αττικής) (Michel Lobrot et al. 1993), που ανέλυε όλη τη φιλοσοφία της NDI και των επιρροών της, αλλά περιείχε και ένα παράδειγμα μιας εκπαιδευτικής πρότασης εμπύχωσης ομάδων σε ειδικά σχολεία της Θεσσαλονίκης (σελ. 99).

Το βιβλίο, όμως, που με επηρέασε πιο πολύ ήταν αυτό του συνεργάτη και μεταφραστή του Lobrot, Κωνσταντίνου Μπακιρτζή, «Επικοινωνία και Αγωγή» (Κωνσταντίνος Μπακιρτζής 2006). Πέρα από την ανάλυσή του στη θεωρία της παρεμβαίνουσας μη κατευθυντικότητας, εξηγεί και αναλύει εννοιολογικά και ιστορικά εκπαιδευτικούς και παιδαγωγικούς όρους. Πολύ ενδιαφέρουσα βρήκα και την ανάλυση που κάνει σε άλλες εκπαιδευτικές προσεγγίσεις, καθώς και τη σύγκρισή τους. Ο Μπακιρτζής, κύριος μεταφραστής του Lobrot, τονίζει τη σπουδαιότητα της βιωματικής εμπειρίας στην παιδαγωγική, αναλύοντας την εφαρμογή της σε όλα τα ηλικιακά επίπεδα εκπαίδευσης. Στο βιβλίο του αυτό περιγράφει και αναλύει όρους άρρηκτα συνδεδεμένους με την προσέγγιση της NDI, τους οποίους θα αναλύσω παρακάτω, όπως δυναμική των ομάδων, ανάδυση επιθυμίας, παρέμβαση, συνοδεία. Ταυτόχρονα, στο τελευταίο κεφάλαιο, προτείνει πρακτικές και τεχνικές εφαρμογής των μεθοδολογικών αρχών διευκόλυνσης και εμπάθυνας της επικοινωνίας, τόσο των μαθητών με τον δάσκαλο ή τον καθηγητή, όσο και μεταξύ τους. Ενδεικτικά αναφέρω τις τεχνικές της σύγκρουσης-αντιπαράθεσης, του αυτοματισμού και της φαντασίας, της σωματικής και συγκινησιακής έκφρασης, της χαλάρωσης-ενεργοποίησης, της δραματοποίησης, της αισθητικής αγωγής, της καλλιτεχνικής έκφρασης και δημιουργίας, της εσωτερικής συνειδητοποίησης και ολοκλήρωσης (δηλαδή της εμπάθυνας της σχέσης με τον εαυτό), καθώς και της εξωτερικής συνειδητοποίησης (δηλαδή της εμπάθυνας της σχέσης με το περιβάλλον και τον τρόπο που αυτό λειτουργεί) (Κωνσταντίνος Μπακιρτζής 2006, 357).

A.2 Flash mob (ξαφνικός όχλος) - Η πρώτη επαφή

Το 2011, αφού έφτιαξα λογαριασμό σε κάποιο κοινωνικό δίκτυο, κάποιος «φίλος» ανέβασε ένα βίντεο στο YouTube από ένα flash mob: Οι υπάλληλοι της πολιτικής αεροπορίας ενός αμερικάνικου αεροδρόμιου, οι αεροσυνοδοί, ακόμα κι οι πιλότοι, εμφανίστηκαν ξαφνικά στην αίθουσα υποδοχής του αεροδρόμιου και άρχισαν να χορεύουν συντονισμένα, ενώ από τα ηχεία ακουγόταν ένα γνωστό pop τραγούδι. Όταν τελείωσε το τραγούδι και ο χορός, η παρέα διαλύθηκε αμέσως και πήγε ο καθένας στη δουλειά του.

Αμέσως μου τράβηξε το ενδιαφέρον, κι έτσι, το επόμενο διάστημα, παρακολούθησα όποιο flash mob βίντεο κυκλοφορούσε εκείνη την εποχή στο διαδίκτυο. Αυτό που με εντυπωσίασε πιο πολύ στα περισσότερα βίντεο που παρακολούθησα, ήταν από τη μια η μεγάλη χαρά των συμμετεχόντων και από την άλλη η άμεση αντίδραση των παρευρισκόμενων, οι οποίοι δέχονταν τη δράση με μεγάλη έκπληξη και ευχαρίστηση.

Σχεδόν όλοι βιντεοσκοπούσαν το γεγονός και στο τέλος καταχειροκροτούσαν τους συντελεστές.

Ξεκίνησα να ερευνώ τη δράση αυτή. Η βιβλιογραφία τον καιρό εκείνο (κάποιες δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά) ήταν ελάχιστη και, έως σήμερα, μόνο στα αγγλικά. Περιείχε όμως αρκετές πληροφορίες για το πού, πότε και πώς ξεκίνησε η δράση αυτή, τις δυσάρεστες κατευθύνσεις που πήρε ορισμένες φορές, αλλά και τις προσπάθειες κάποιων εκπαιδευτικών να εντάξουν τη δράση αυτή στην εκπαίδευση (Gore, 2010), (Duran, 2006). Αμέσως μπήκα στη διαδικασία να σκέφτομαι πώς θα μπορούσα κι εγώ να εφαρμόσω με κάποιον τρόπο τη δράση αυτή στο σχολείο. Έτσι, προέκυψε η ανάγκη να εμβαθύνω στην έρευνα για το flash mob.

B.ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

B.1 Η παιδαγωγική διάσταση

Βάζοντας στόχο την πραγματοποίηση ενός flash mob στο σχολείο, είδα σύντομα ότι η αρχική έρευνα που χρειαζόταν να κάνω ήταν προς τρεις κατευθύνσεις: Την παιδαγωγική προσέγγιση, το μοντέλο μαθήματος –με τις εκπαιδευτικές και κοινωνικές του προεκτάσεις, τη σχέση, δηλαδή, των μαθητών με την ευρύτερη κοινωνία και την ομαλή ένταξή τους σε αυτήν– και τέλος, την ασφαλή πραγματοποίηση ενός flash mob ενταγμένου στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Αρχικά ήθελα να αποφασίσω την παιδαγωγική μου προσέγγιση, τον τρόπο δημιουργίας σχέσεων και ισορροπιών μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικού, καθώς και των μαθητών μεταξύ τους. Έτσι, εστίασα στις έννοιες της αγωγής και της εκπαίδευσης, μέσα από το προαναφερθέν βιβλίο του Μπακιρτζή.

Η κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη του μαθητή, παρ' όλο που επιζητείται στους εκπαιδευτικούς στόχους, παραμένει κατά κύριο λόγο στο ευρύτερο και μη ελεγχόμενο πεδίο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Κάθε επιστήμη και επιστημονικός κλάδος επιδιώκει τη δημιουργία και τη διασφάλιση της ταυτότητάς του και της εγκυρότητας των ευρημάτων του, μέσω της «καθαρότητας» του πεδίου ερευνών του και των μέσων που χρησιμοποιεί. Αυτό όμως, δημιουργεί παράλληλα και την αναγκαιότητα της σύνθετης θεώρησης και μελέτης των φαινομένων (Μπακιρτζής, 2006, 17).²

Οι επιστήμες της **αγωγής** και της **εκπαίδευσης** επιδιώκουν να αποφύγουν αυτή την «καθαρότητα», διεκδικώντας την διεπιστημονικότητα, την πολυαναφορικότητα και την πολυδιάσταση, δηλαδή την αναγνώριση της συνθετότητας των φαινομένων. Ως **αγωγή**, αναφέρομαι στη διαμόρφωση της προσωπικότητας, των τάσεων και των ενδιαφερόντων, μέσα από το σύνολο επιδράσεων και επιρροών που δέχεται το παιδί από το οικογενειακό, σχολικό, κοινωνικό και φυσικό του περιβάλλον (Μπακιρτζής, 2006). Ως **εκπαίδευση**,

---

² **Κων/νος Μπακιρτζής** (1944-): Κλινικός κοινωνικός ψυχολόγος, ψυχοπαιδαγωγός, αναπληρωτής καθηγητής της Παιδαγωγικής Σχολής του ΑΠΘ, ψυχοθεραπευτής και εκπαιδευτής ΝΔΙ (παρεμβαίνουσας μη κατευθυντικότητας).

αναφέρομαι στην οργανωμένη και μεθοδευμένη παρέμβαση του σχολείου και άλλων θεσμών, για την επίτευξη συγκεκριμένου έργου μάθησης και ανάπτυξης ικανοτήτων και δεξιοτήτων, σε προκαθορισμένους τομείς, πρωταρχικά γνωστικού περιεχομένου (Μπακιρτζής, 2006, 128–29).

Η συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας της εμπλοκής του εκπαιδευτικού, με την έννοια της σύνδεσης, του συντονισμού, της συν-κίνησης, στο πεδίο της επικοινωνίας του με τους μαθητές, και η βαρύτητα της σημασίας του σχολείου στην προσωπική και κοινωνική ζωή του παιδιού, με έκαναν να ανακαλύψω ένα ακόμη προσωπικό και επαγγελματικό μου κενό. Αυτό του παιδαγωγικού ρόλου του εκπαιδευτικού. Της παιδαγωγικής–ψυχοσυναισθηματικής προσέγγισης του μαθητή, αλλά και της ομάδας-τάξης.

Ξεκίνησα με το βιβλίο του John Friske, «Εισαγωγή στην επικοινωνία» (Friske 1992). Στο βιβλίο αυτό, ο Friske αναλύει όλες τις σχετιζόμενες διαστάσεις της επικοινωνίας. Η ανάλυσή του για την επικοινωνία και τις ανθρώπινες σχέσεις είναι αυτό που κυρίως κράτησα από τη μελέτη αυτή. Για τον συγγραφέα, όταν στέλνω ένα μήνυμα σε κάποιον (γραπτό, λεκτικό, οπτικό ή άλλο), επικοινωνώ κάτι για τη σχέση μας (σελ. 47). Έτσι, στο σχολικό περιβάλλον, όταν η επικοινωνία του καθηγητή με τον κάθε μαθητή του βασίζεται στην ελεύθερη επιλογή, η σχέση που αναπτύσσεται βασίζεται στον σεβασμό, στην αποδοχή και στην εμπιστοσύνη. Οι ισορροπίες αυτές αλλάζουν ριζικά όταν η επικοινωνία βασίζεται στην επιβολή. Η σχέση τότε κατακλύζεται από ένταση, έλλειψη σεβασμού και κατανόησης, μη συνεννόηση και συχνές εκρήξεις και από τις δύο πλευρές.

Στην κατεύθυνση αυτή με βοήθησε πολύ το κεφάλαιο για τις σχέσεις από το βιβλίο του Carl Rogers: «Το γίνεσθαι του προσώπου» (Rogers, 2006, 49). Για τον Rogers, αν είμαι «γνήσιος» σε μια σχέση, τότε η σχέση αυτή μπορεί να είναι βοηθητική. Αυτό σημαίνει πως χρειάζεται να είμαι όσο το δυνατόν περισσότερο ενήμερος για τα συναισθήματά μου. Μόνο έτσι η σχέση έχει αλήθεια. Παρέχω την αλήθεια που βρίσκεται μέσα μου και μόνο τότε το άλλο άτομο μπορεί να αναζητήσει με επιτυχία την αλήθεια μέσα του. Η αλήθεια έχει ουσιώδη σημασία για το επόμενο βήμα, που είναι η αποδοχή. Η αποδοχή δεν σημαίνει τίποτα χωρίς κατανόηση. Η αποδοχή κάθε μεταβαλλόμενης πλευράς του άλλου κάνει τη σχέση ζεστή και ασφαλή για αυτόν. Όταν νιώθω ασφαλής, νιώθω και ελεύθερος. Τέτοιου είδους ελευθερία είναι σημαντική προϋπόθεση της σχέσης. Οι λέξεις, λοιπόν, που κράτησα από τον Rogers για τη σχέση μου με τον εαυτό μου και τους μαθητές μου είναι: αλήθεια, κατανόηση, αποδοχή, ασφάλεια, ελευθερία.

Τέλος, σημαντικό ρόλο έπαιξαν και δύο αυτοεκδόσεις του Μπακιρτζή: «Το βίωμα και η σημασία του» (Κώστας Μπακιρτζής 2005), και «Βιωματική μάθηση και εμπύχωση ή Δάσκαλος-Εμπυχωτής» (Κώστας Μπακιρτζής 2010).

B.2 Το μοντέλο μαθήματος

Έπειτα ακολούθησε η έρευνα για το μοντέλο μαθήματος και για τις προεκτάσεις του που αφορούν τη σύνδεση σχολείου-κοινωνίας. Η έρευνά μου ως προς αυτή την κατεύθυνση δεν ήθελα να αποκλίνει από τις βασικές αξίες και την παιδαγωγική προσέγγιση της NDI.

Ευτυχώς, υπήρξαν κοντά μου άνθρωποι από τους κλάδους της ψυχιατρικής, της ψυχολογίας και της εκπαίδευσης, ειδικευμένοι στην ΝΔΙ προσέγγιση, οι οποίοι μου πρότειναν βιβλιογραφία που θα μου έδινε τις απαντήσεις που έψαχνα.

Το βιβλίο που με βοήθησε αρχικά ήταν της Μαρίας Αργυρού: «Σύγχρονες τάσεις και δυναμικές της σχολικής ψυχολογίας στην εκπαίδευση και στη μουσική παιδαγωγική» (Αργυρίου 2008). Εστίασα ιδιαίτερα στα κεφάλαια που αναφέρονται στον ρόλο του εκπαιδευτικού (σελ. 86), στη μουσική και το αναλυτικό πρόγραμμα (σελ. 59) και στον ενθουσιασμό για το μάθημα (σελ. 115). Έπειτα ασχολήθηκα με το βιβλίο «Βιωματική μάθηση» (Τριλίβα and Αναγνωστοπούλου, 2008). Εδώ οι συγγραφείς αναλύουν εννοιολογικά και ιστορικά τις έννοιες της μάθησης και του βιώματος, τη σύνδεση των δύο εννοιών και την πρακτική εφαρμογή τους στο σχολείο.

Μελετώντας, επίσης, το νομοσχέδιο της κυρίας Διαμαντοπούλου (Διαμαντοπούλου, 2009), εμπνεύστηκα κυρίως από την παράγραφο Α2 του «νέου σχολείου», όπου συνοψίζονται οι στόχοι του ως εξής:

Το νέο σχολείο, μεταξύ άλλων, έχει στόχο την προετοιμασία των νέων γενιών ώστε να μπορούν:

- να πατούν στέρεα πάνω σε αξίες και αρχές, που κάνουν κάθε νέο «πάνω από όλα ΑΝΘΡΩΠΟ» (ανθρωπιστική προσέγγιση).
- να συνεχίζουν να αποκτούν γνώσεις σε όλη τη διάρκεια του βίου.
- να συμμετέχουν με επιτυχία στην οικονομική ζωή και να έχουν ευκαιρίες κοινωνικής ανόδου.
- να ασκούν το ρόλο του υπεύθυνου πολίτη
- να συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή (διαχείριση ελευθερίας).

Οι βασικές αλλαγές και οι στόχοι του «νέου σχολείου» μένουν σταθεροί στη διάρκεια των χρόνων, ανεξάρτητα από τις επιμέρους αλλαγές στο περιεχόμενο που κάνει η εκάστοτε κυβέρνηση. Οι αλλαγές αυτές έχουν να κάνουν με νέες διδακτικές μεθόδους, καινοτόμες δράσεις, πολιτιστική ζωή, σύγχρονα, ψηφιακά εκπαιδευτικά μέσα και διεπιστημονική γνωστική προσέγγιση (Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, νέο σχολείο, παράγραφος 3).

Ταυτόχρονα, γίνεται λόγος για σχολείο ανοιχτό στην κοινωνία, σε αρμονική σύνδεση με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, και συμμετοχή μαθητών, εκπαιδευτικών, αλλά και γονιών (Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, νέο σχολείο, παράγραφος 8), πράγμα το οποίο αποτελεί την κοινωνική θέση της ΝΔΙ και έρχεται σε απόλυτη συμφωνία με τον τρόπο που εγώ αντιλαμβάνομαι τη σύνδεση σχολείου-κοινωνίας.

Έκτοτε, κάθε υπουργός παιδείας, συνεχίζει και εξελίσσει –άλλοτε περισσότερο, άλλοτε λιγότερο– την ιδέα του «νέου σχολείου» και την επικοινωνεί ετησίως, μέσω της Δευτεροβάθμιας, σε όλους τους καθηγητές. Έτσι, εκτός από την εμπειρία μου στον ιδιωτικό τομέα, άρχισα σιγά-σιγά να δέχομαι τις πρώτες εξωσχολικές επιρροές, προκειμένου να φτάσω στο στόχο μου, που ήταν η διαμόρφωση του δικού μου μοντέλου μαθήματος.

Η θεωρία της NDI και το βίωμά της, σε συνδυασμό με τους στόχους του «νέου σχολείου», με έκαναν να αναθεωρήσω τη μέχρι τότε εκπαιδευτική μου προσέγγιση και να αναζητήσω τρόπους ώστε να αναβαθμίσω και να εξελίξω το μάθημά μου, τη σχέση μου με τους μαθητές ξεχωριστά, τη σχέση μεταξύ τους και την τάξη ως σύνολο, ως δυναμική και ως δυνατότητα.

B.3 Flash Mob vs Edu-Mob

Ξεκινώντας την έρευνά μου, βρήκα ότι το flash mob είναι μια φράση που δημιουργήθηκε σχετικά πρόσφατα (2003), για να υποδηλώσει μια ξαφνική και φαινομενικά άσκοπη συγκέντρωση ομάδας ανθρώπων σε δημόσιο χώρο, η οποία διαλύεται επίσης σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, με σκοπό την τέλεση μιας ασυνήθιστης δράσης (Gore, 2010). Αυτό που συμβαίνει είναι ότι ομάδες ανθρώπων συναντιούνται σε δημόσιους χώρους κάνοντας μια συντονισμένη κίνηση (π.χ. μουσικοχορευτική) ή ακινησία, με σκοπό την ψυχαγωγική, σατιρική, πολιτική, πολιτιστική ή καλλιτεχνική τους έκφραση (Walker 2011) (συνύπαρξη, συν-κίνηση – κοινή δράση NDI). Η ανακοίνωση και οργάνωση της συμμετοχής στη δράση γίνεται μέσω διαδικτύου (κοινωνικά δίκτυα, κινητά τηλέφωνα). Η δημοσίευση του αποτελέσματος, του βίντεο, δηλαδή, που προκύπτει, γίνεται επίσης μέσω των κοινωνικών δικτύων (YouTube, facebook).

Σε αυτό το στάδιο, η έρευνά μου εστίασε στο πώς μια τέτοια δράση θα μπορούσε να ενταχθεί με ασφάλεια στην εκπαιδευτική διαδικασία. Τα βίντεο που είχα παρακολουθήσει είχαν ελάχιστες ομοιότητες με τα ευρήματα της ιστορικής μου έρευνας. Η ιστορία μιλάει για μια αυθόρμητη δράση που επικοινωνείται μέσω των κοινωνικών δικτύων, ενώ τα βίντεο που παρακολούθησα έδειχναν δράσεις απόλυτα προβαρισμένες. Δυστυχώς οι πηγές μου ήταν σχετικά περιορισμένες, αφού τα δημοσιευμένα παραδείγματα είναι ελάχιστα.

Ξεκίνησα από την δημοσίευση της Anne Duran (Duran, 2006), όπου παρουσιάζει ένα πείραμα flash mob που έκανε με τους μαθητές της στο μάθημα της κοινωνικής ψυχολογίας, προσπαθώντας να εξηγήσει αρχές κοινωνικής επιρροής όπως κομφορμισμός, αποκλεισμός και απεξανομίκευση. Μια ακόμη δημοσίευση στο Journal of Consumer Behaviour με βοήθησε αρκετά, αφού ξεχωρίζει ευδιάκριτα τη δράση στην αρχή της ιστορίας του flash mob από αυτήν στην εξέλιξή του (Grant, Bal και Parent, 2012). Τέλος, πολύ βοηθητική στάθηκε και η δημοσίευση του Georgian Gore, όπου, αφού αναλύσει την ιστορία της αρχής του flash mob, καθώς και την ιστορία πριν από το πρώτο flash mob, περιγράφει πώς σιγά-σιγά και μετά από αρκετές μεταμορφώσεις της δράσης –θετικές και αρνητικές–, έφτασε ο όρος να αναφέρεται σε μια παράσταση ποικίλης ύλης (Gore, 2010).

Αρκετά βοηθητική, ως πρότυπο προς αποφυγή, υπήρξε η δημοσίευση του παραδείγματος της Φιλαδέλφειας, όπου οι εκεί δράσεις των flash mobs ξέφυγαν από τον έλεγχο, αφού η ψυχολογία του όχλου επηρέασε ανήλικα παιδιά, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν καταστροφές (Massaro and Mullaney, 2011). Τέλος, πολύ βοηθητικό αποδείχθηκε το άρθρο της ηλεκτρονικής βιβλιοθήκης SITE (Society for Information Technology and teacher Education) το οποίο περιγράφει το flash mob που διοργάνωσε ένας δάσκαλος μουσικής (Zellner, Sloan, και Koehliner, 2011), με θέμα την ανάγνωση βιβλίων. Εστιάζει στα οφέλη

που προκύπτουν από το flash mob στην εκπαίδευση, από τις μικρές τάξεις μέχρι το πανεπιστήμιο, εξηγώντας ότι περιέχει σχεδίαση, εκτέλεση, επανάληψη και δημοσίευση.

Από την αρχή της έρευνάς μου για το flash mob, συνειδητοποίησα ότι δεν έχω να κάνω μόνο με τη δράση και τις πιθανές παιδαγωγικές της διαστάσεις, αλλά χρειάζεται να ερευνήσω αρκετούς όρους και διαστάσεις με τις οποίες μπορεί να συνδέεται η δράση αυτή. Κάποιοι όροι αναφέρθηκαν και παραπάνω, όπως κομφορμισμός, αποκλεισμός, απεξανομίκευση, ψυχολογία του όχλου, αλλά και άλλοι, όπως χειραγώγηση μάζας, προπαγάνδα, διαφήμιση, ψυχολογία της μάζας, κοινωνική ψυχολογία, happening, event κ.ά..

Γ. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΕΝΟΤΗΤΩΝ

Παρακάτω αναλύω την έρευνά μου ως προς την εκπαιδευτική-παιδαγωγική προσέγγιση της NDI, την ιστορία της, τις παλαιότερες προσεγγίσεις που την επηρέασαν, καθώς και τις σπουδές που διατίθενται σήμερα στην Ελλάδα προκειμένου να ειδικευτεί κάποιος στην προσέγγιση αυτή. Αναλύω επίσης τις ρίζες και την αρχή της δράσης flash mob, τη χρήση του όρου και τις διαφορετικές του εκδοχές, κάποια παραδείγματα προς αποφυγήν που είχαν ως αποτέλεσμα την απαγόρευση της δράσης σε κάποιες περιοχές, κάποια παραδείγματα χρήσης flash mob στην εκπαίδευση, καθώς και αρκετούς από τους συνδεδεμένους όρους της δράσης αυτής.

Ακολουθούν η ανάλυση δύο πειραμάτων edu-mob που έκανα το 2014 στο Ρέθυμνο και το 2019 στις Αχαρνές, η παιδαγωγική και εκπαιδευτική μου προσέγγιση, ο σκοπός και οι στόχοι που έθεσα με τις ομάδες που δούλεψα, η σύγκρισή τους, οι ομοιότητες, οι διαφορές, οι προβληματισμοί, ο αναστοχασμός και τα αποτελέσματα που προέκυψαν. Τέλος, ακολουθούν τα συμπεράσματα που έβγαλα σε σχέση με τη δράση στην εκπαίδευση, όπως και οι προτάσεις μου για παραπέρα έρευνα και ανάπτυξη της δράσης στο σχολείο.

Την εργασία συνοδεύουν και δύο βίντεο που δημιουργήθηκαν από το κάθε flash mob που πραγματοποίησα, τα οποία αναρτήθηκαν –μετά από επεξεργασία– στο προσωπικό μου κανάλι (elliperisoglou) στο YouTube. Για την ανάρτηση του δεύτερου flash mob (2019), υπάρχουν και οι υπεύθυνες δηλώσεις των γονέων όλων των ανήλικων μαθητών που συμμετείχαν, με τη συναίνεσή τους για τη δημοσίευση του βίντεο. Όλοι οι μαθητές που συμμετείχαν στο flash mob του 2014 είναι πλέον ενήλικες.

1. ΕΡΕΥΝΑ

A. Non Directive Intervention (NDI) – Παρεμβαίνουσα μη κατευθυντικότητα

A.1 Βασικοί προσανατολισμοί

Η NDI είναι μια γιορτή ζωής, με την έννοια της απόλαυσης και της ενεργής παρουσίας και συμμετοχής στη ζωή. Δεν ζούμε απλά, βιώνουμε, και έτσι αποκτούμε ουσιαστικότερη σχέση με τον εαυτό μας και με τους άλλους.

Ο Lobrot εμπνεύστηκε από την έννοια της μη κατευθυντικότητας, που εισήγαγε ο Kurt Lewin (1890-1947)³ και ανέπτυξε ο Carl Rogers (1902-1987)⁴. Ο Rogers δείχνει εμπιστοσύνη στην έμφυτη τάση πραγμάτωσης του μαθητή, δηλαδή στο δεδομένο ότι ο κάθε άνθρωπος διαθέτει μία εσωτερική «συσκευή πλοήγησης» (GPS), που τον οδηγεί στην καλύτερη δυνατή εξέλιξη (Κοσμόπουλος and Μουλαδούδης, 2003, 119). Η καθοδήγηση μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο σε αυτή τη διαδικασία πραγμάτωσης, αφού ο εκπαιδευτής/καθοδηγητής μπορεί να δημιουργήσει παρεμβολές στο «GPS» του μαθητή, εμποδίζοντάς τον να εμπιστευθεί τον εαυτό του. Με βάση αυτά, ο μαθητής/άνθρωπος δεν χρειάζεται καθοδήγηση, αλλά συνοδεία, προκειμένου να αναγνωρίσει, να ακούσει και να ακολουθήσει την εσωτερική πηγή σοφίας που διαθέτει (Rogers 1980). Ο όρος «μη κατευθυντικότητα» χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα στη Γαλλία για να ορίσει περισσότερο μια στάση με κύρια αναφορά τις προτάσεις του Carl Rogers. Ο νεολογισμός αυτός φαίνεται να επικρατεί ως μετάφραση του αγγλοσαξονικού «non directive». Στην παιδαγωγική ορολογία στην Ελλάδα, προτείνεται ο όρος «μη κατευθυνόμενη παιδαγωγική» (Φράγκος, 1984).

Ο Lobrot, από τη δεκαετία του '60, ξεκίνησε να εφαρμόζει τη θεωρία του Rogers στο πανεπιστήμιο του Παρισιού, όπου δίδασκε, και την εξέλιξε στην παρεμβαίνουσα μη κατευθυντικότητα (NDI). Η NDI δεν θέλει τον θεραπευτή ή τον εκπαιδευτικό ουδέτερο, αλλά να παρεμβαίνει και να προτείνει, ενώ ο μαθητής ή η ομάδα επιλέγει ή απορρίπτει. Προτείνει δηλαδή επιρροή, αντί της επιβολής, με βάση την επιθυμία του μαθητή ή της ομάδας/τάξης. Η κινητοποίηση της επιθυμίας αποτελεί θεμελιώδες κριτήριο για την πορεία της εξέλιξης, μάθησης και εμπλουτισμού του ανθρώπου/μαθητή κατά τον Lobrot (Michel Lobrot, 2015).

Ο κόσμος των παιδιών δεν είναι ένας «αγγελικός» κόσμος, δίχως αρνητικά συναισθήματα και εκδηλώσεις. Τα παιδιά ζουν έντονους φόβους και ανασφάλειες, παρ' όλο που αυτό δεν διακρίνεται πάντοτε εύκολα. Η συνεχής τους έκθεση σε έναν κόσμο που ανακαλύπτουν και

---

³ **Kurt Lewin:** Καθηγητής φιλοσοφίας και ψυχολογίας στο Ινστιτούτο ψυχολογίας του πανεπιστημίου του Βερολίνου. Σημαντικός ψυχολόγος, ιδρυτής της σύγχρονης κοινωνικής ψυχολογίας. Γνωστός για τη συμβολή του στις θεωρίες της βιωματικής μάθησης, της θεωρίας πεδίου και της δυναμικής της ομάδας (Field theory in social science, selected theoretical papers, 1951).

⁴ **Carl Rogers:** Αμερικανός ψυχολόγος, που επηρέασε βαθύτατα την επιστήμη της ψυχολογίας. Ένας από τους ιδρυτές της ανθρωπιστικής ψυχολογίας και της προσωποκεντρικής προσέγγισης στην ψυχολογία. Τιμήθηκε με το βραβείο Διακεκριμένης Επιστημονικής Συνεισφοράς από τον Αμερικανικό Ψυχολογικό Σύλλογο (APA), του οποίου διατέλεσε και πρόεδρος. Τα διεθνή εγχειρήματά του ήταν τόσο εκτεταμένα, ώστε προτάθηκε για το βραβείο Νόμπελ Ειρήνης (1987).

απέναντι στον οποίο οφείλουν συνεχώς να επανατοποθετούνται, τα αφήνει έκθετα σε κινδύνους, τους οποίους νιώθουν και βιώνουν βαθύτατα. Η αποδοχή εκ μέρους των ενηλίκων της έκφρασης και του βιώματος των αρνητικών αυτών συναισθημάτων είναι απαραίτητη ώστε το παιδί να ξεπεράσει τις αναπόφευκτες αυτές δυσκολίες, στην οδό της μάθησης και της ανάπτυξης. Αποδοχή δεν σημαίνει ενίσχυση, αλλά αναγνώριση της συναισθηματικής κατάστασης του άλλου και συνοδεία του. Οι συνεχείς επιπλήξεις και απαγορεύσεις εμποδίζουν την έκφραση συναισθημάτων και τη βίωση εμπειριών, που είναι στοιχεία απαραίτητα για τα ίδια τα παιδιά και την ανάπτυξή τους (Κωνσταντίνος Μπακιρτζής 2006, 336). Η θετική αποδοχή των αρνητικών εκδηλώσεων, όταν συνοδεύεται από συν-πάθεια, ενσυναίσθηση και γνησιότητα, οδηγεί στο ξεπέρασμα της μοναξιάς, του φόβου και της αγωνίας, και στην επαναφορά στις θετικές διεργασίες της ανάπτυξης. Έτσι, η παρέμβαση του ενήλικα/εκπαιδευτικού έχει την έννοια της πρότασης θετικών και εποικοδομητικών τρόπων και δραστηριοτήτων αντιμετώπισης των προβλημάτων.

Στα δύο δεκαήμερα συμπόσια της NDI που συμμετείχα (2011, Χανιά και 2016, Πήλιο), είδα πώς εφαρμόζεται στην πράξη η θεωρία της NDI, γνώρισα και συζήτησα εκτενώς με τον Michel Lobrot και τη στενή συνεργάτιδα και σύντροφό του Nicole Habrias, καθώς και με όλους τους συνεργάτες και εκπαιδευτές της προσέγγισης αυτής. Κάποιοι από αυτούς, ενδεικτικά, είναι ο καθηγητής Κώστας Μπακιρτζής, ο ψυχίατρος-ψυχοθεραπευτής Γιώργος Αστρινάκης, ο κοινωνικός ψυχολόγος Στέλιος Γκιουζέπας, η ψυχολόγος-ψυχοθεραπεύτρια Καίτη Κανακάκη και πολλοί άλλοι Έλληνες, Ευρωπαίοι και Αμερικανοί ψυχίατροι, ψυχοθεραπευτές και εκπαιδευτικοί.

Το πιο εντυπωσιακό για εμένα ήταν η διαδικασία κατάθεσης των επιθυμιών των 100 περίπου συμμετεχόντων και των 15 εκπαιδευτών, που πραγματοποιείται πάντα την πρώτη μέρα του συμποσίου. Τα θέματα με τα οποία ασχολούνται οι εκπαιδευτές κατά τη διάρκεια του συμποσίου δεν είναι προεπιλεγμένα. Το κάθε μέλος του συμποσίου καταθέτει στην ολομέλεια τις επιθυμίες που έχει, αυτές ομαδοποιούνται και ο εκπαιδευτής επιλέγει αν θέλει να ασχοληθεί με το αντίστοιχο θέμα. Ταυτόχρονα προτείνουν και οι εκπαιδευτές θέματα που θα ήθελαν να δουλέψουν και ρωτούν αν υπάρχει ενδιαφέρον. Σημαντικό είναι ότι ο Lobrot είχε πάντα στο μυαλό του ότι όλες οι επιθυμίες, είτε του συμμετέχοντα είτε του εκπαιδευτή, γίνονται αποδεκτές και δουλεύονται σε κάποιο εργαστήριο. Στο πρώτο συμπόσιο που συμμετείχα με τρόμαξε ο όγκος της διαδικασίας, αλλά σύντομα είδα ότι η καλή οργάνωση έκανε τη χρονοβόρα διαδικασία ευχάριστη και πολύ διδακτική. Δεν νομίζω ότι θα μπορούσα να την εφαρμόσω στις ομάδες μου μόνο μέσω της ανάγνωσης σχετικών βιβλίων, αν δεν την είχα αφομοιώσει στα συμπόσια.

Τα εργαστήρια/δράσεις τα οποία πραγματοποιήθηκαν στα συμπόσια είχαν σκοπό να διευκολύνουν την εμπάθунση και τον εμπλουτισμό του προσωπικού βιώματος, προς την κατεύθυνση των επιθυμιών του ατόμου ή της ομάδας. Οι προτάσεις αυτές πηγάζουν από δοκιμασμένες τεχνικές έκφρασης, επικοινωνίας, συγκινησιακές, δόμησης σχέσεων, αυτοματισμού κ.ά., όπως είναι η Gestalt⁵, η Βιοενέργεια, το Ψυχόδραμα, η Αυτόματη

---

⁵ Gestalt: Μία από τις βασικότερες θεωρίες μάθησης, με δημιουργό τον Graf Christian von Ehrenfels. Με τον όρο "Gestalt"=τοποθέτηση-διαμόρφωση, αναφέρεται σε ένα ολοκληρωμένο σύστημα, του οποίου τα τμήματα είναι δυσδιάκριτα το ένα από το άλλο. Η ολότητα είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των

Γραφή, το Αυθόρμητο Θέατρο, οι Μάσκες, το Art therapy κ.ά. (Αρχοντάκη and Φιλίππου, 2003, 45). Ταυτόχρονα, μέσα από τις δράσεις αυτές, βίωσα και τις τεχνικές της συνοδείας. Η συνοδεία έχει στόχο την υποστήριξη και την ενίσχυση ώστε ο εκπαιδευόμενος να βρει και να ακολουθήσει αυτό που τον αφορά και τον αγγίζει, αυτό που ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τις επιθυμίες του, και όχι αυτό που αφορά και ενδιαφέρει τον δάσκαλό του (Κωνσταντίνος Μπακιρτζής 2006, 347).

Την κάθε δράση/άσκηση/βίωμα ή την κάθε ενότητα ασκήσεων ακολουθούσε η συζήτηση και επεξεργασία. Στο σημείο αυτό, οι εκπαιδευόμενοι μπορούσαν να μοιραστούν αυτό που έζησαν, να επεξεργαστούν τις ανακαλύψεις τους και να προχωρήσουν περισσότερο στα προσωπικά θέματα που είχαν αναδυθεί. Ο εμπυχωτής/εκπαιδευτής διευκόλυνε τη συζήτηση με τη μη κατευθυντική στάση του, καλώντας τους συμμετέχοντες να μιλήσουν με όποια σειρά θέλουν, χωρίς να θεωρεί απαραίτητο να μιλήσουν όλοι. Βοηθούσε και ενθάρρυνε τους συμμετέχοντες να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, να αποσαφηνίσουν τις σκέψεις τους και να προχωρήσουν πιο πέρα, με τη χρήση ερωτήσεων που δεν είχαν σκοπό να κατευθύνουν, να υποβάλουν σκέψεις, ερμηνείες ή προβολές. Μερικές φορές η ομάδα είχε ανάγκη να μείνει λίγο σιωπηλή μετά από μια άσκηση. Μπορεί να ήταν μια σημαντική στιγμή ουσιαστικής επαφής με τον εαυτό και μια βαθιά ψυχική επικοινωνία με τους άλλους, που ο εμπυχωτής αναγνώριζε και σεβόταν. Από αυτή την επεξεργασία προέκυπταν συνήθως θέματα που οδηγούσαν τον εμπυχωτή σε προτάσεις για τη συνέχεια της ομαδικής δουλειάς ή στην επικέντρωση σε ένα άτομο (Αρχοντάκη and Φιλίππου, 2003, 80).

A.2 Εκπαιδευτικές προσεγγίσεις από την Αρχαία Ελλάδα ως την Αναγέννηση

Σκοπός κάθε εκπαιδευτικής προσέγγισης είναι η ενηλικίωση του μαθητή. Στην αρχαία Ελλάδα, το ρόλο των εκπαιδευτικών είχαν οι φιλόσοφοι. Οι φιλοσοφία ασχολείται με πολλούς κλάδους και ένας από αυτούς είναι η εκπαίδευση. Οι πιο πολλοί προσωκρατικοί φιλόσοφοι (6^{ος} - 5^{ος} π.Χ. αιώνας), όπως ο Θαλής, ο Πυθαγόρας κ.ά., ήταν επιστήμονες και ασχολήθηκαν με την ιατρική, τη γεωμετρία, την αστρονομία και τα μαθηματικά. Μετέδωσαν μέσα από τις σχολές τους τη γνώση και την επιστήμη που απέρρεαν από τις θεωρίες τους (Μπαρμπούνη, 2020, 6). Έπειτα επικράτησαν οι σοφιστές με κυριότερους εκπροσώπους τον Πρωταγόρα και τον Γοργία. Η διαφορά μεταξύ φιλοσοφίας και σοφιστικής είναι ότι η σοφιστική παραμέρισε την κοσμολογία και προέταξε τον άνθρωπο ως άτομο είτε ως μέλος της κοινωνικής ομάδας (Μπαρμπούνη, 2020, 10). Οι σοφιστές παρέδιδαν μαθήματα με τη μορφή διαλέξεων. Τα μαθήματα περιελάμβαναν τα μαθηματικά, την αστρονομία την γραμματική, την ανάλυση ποιητικών έργων, την μουσική και την ρητορική. Εκτός από άριστοι δάσκαλοι, ήταν περίφημοι και για τις διαπιστώσεις τους σε θέματα παιδείας και αγωγής. Χρησιμοποίησαν τη ρητορική μέθοδο, όπου ο εκπαιδευτικός έπρεπε να πείσει τους μαθητές του, μέσω της λογικής και των επιχειρημάτων, για την ορθότητα των προτάσεων, την αλήθεια. Πίστευαν ότι αυτό αρκεί

μερών της. Η θεωρία Gestalt προτείνει ότι η μάθηση αποτελείται από την σύλληψη μιας δομικής ολότητας και πως δεν είναι απλώς μια μηχανιστική αντίδραση σε ένα ερέθισμα.

για να αναπτυχθεί το παιδί. Απευθύνονταν στη σκέψη, στο νου, στη λογική. Τον 16^ο μ.Χ. αιώνα, ο Καρτέσιος υιοθετεί το αρχαιοελληνικό σύστημα «Σκέφτομαι άρα υπάρχω», όπως και «Τα πάθη της ψυχής εμποδίζουν τη νηφαλιότητα του νου» (Κοτρόγιαννος, 1999).

Παράλληλα με τη ρητορική, ο Σωκράτης εισάγει τη μαιευτική. Για τον Σωκράτη, η αναγκαιότητα της εκπαίδευσης αφορά όχι μόνο τη συστηματική διαδικασία απόκτησης γνώσεων, αλλά ιδιαίτερα τη διαμόρφωση του ανθρώπινου χαρακτήρα (Μπαρμπούνη, 2020, 11). Η εκπαίδευση ξεκινάει από τη γνώση του μαθητή και από αυτά που θέλει να μάθει. Η λογική μόνη της αποτυγχάνει, αφού αυτό που μαθαίνουμε είναι αυτό που μας συγκινεί, αυτό που μας εμπλέκει συναισθηματικά. Η σημασία που δίνεται στο βίωμα ως μέσο μάθησης φαίνεται ξεκάθαρα στις θέσεις του Πλάτωνα, αφού για αυτόν «η μάθηση δεν είναι γνώση από την αρχή, αλλά μια πορεία προς την ανάμνηση» (Μπαρμπούνη, 2020, 13).

Ταυτόχρονα, το αρχαίο θέατρο διδάσκει κινητοποιώντας συναισθηματικά τους θεατές, οι οποίοι συμπάσχουν με τους πρωταγωνιστές και τα δρώμενα. Έτσι, αρχικά το αρχαίο θέατρο έχει τη μορφή ενός τελετουργικού που δημιουργεί συγκινήσεις, ενώ ταυτόχρονα προάγει τη δημοκρατία. Η δημοκρατία είναι αποτέλεσμα της συναισθηματικής σχέσης μεταξύ των πολιτών. Πολλές φορές, βέβαια, στο αρχαίο θέατρο, ιδιαίτερα στις κωμωδίες, μεταφέρονταν παραπονημένα τα μαθήματα και οι διδασκαλίες των φιλοσόφων της εποχής, όπως π.χ. στις Νεφέλες του Αριστοφάνη, όπου παρουσιάζεται ο πολέμιος των σοφιστών Σωκράτης, να διδάσκει ως σοφιστής (Θυρή, 2019, 78).

Στον Χριστιανισμό μεταφέρθηκαν οι αρχαίες Ελληνικές αξίες. Ο δάσκαλος συμπάσχει, νιώθει αυτό που ζει ο μαθητής. Η συμβολή των βιωματικών εμπειριών στη χριστιανική αγωγή των παιδιών είναι υψίστης σημασίας. Το οικογενειακό περιβάλλον, το σχολείο και η κοινωνία αποτελούν φορείς παροχής των κατάλληλων χριστιανικών βιωματικών εμπειριών και ενίσχυσης της πίστης των ατόμων. Οι εμπειρίες αποτυπώνονται στην ανθρώπινη ψυχή και εκφράζουν με διαφορετικό τρόπο τη χριστιανική πίστη (Αρχιτεκτονίδου 2020, 6).

Τον 16^ο αιώνα, ο επαναστάτης φυσικός, μαθηματικός, αστρονόμος και φιλόσοφος Γαλιλαίος υποστηρίζει ότι: «Δεν μπορείς να διδάξεις τίποτα στον άνθρωπο. Το μόνο που μπορείς να κάνεις είναι να τον βοηθήσεις να ανακαλύψει αυτά που έχει μέσα του» (Carnegie, 1936, 117).

Στην Αναγέννηση, εμφανίζεται ο Ουμανισμός, δηλαδή ο Ανθρωπισμός. Εδώ «ο άνθρωπος» μπαίνει στο κέντρο του προβληματισμού των εκπαιδευτικών. Στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, ο Μονταίνιος (Μισέλ ντε Μονταίν) θεωρείται ο τελευταίος ουμανιστής. Το αντικείμενο της έρευνάς του είναι ο ίδιος του ο εαυτός. Στο δοκίμιό του για την παιδεία «Αγωγή των παιδιών» μιλά για την εκπαίδευση της εποχής που «...δεν αποβλέπει παρά να μας παραγεμίσει με γνώσεις, αλλά για την κρίση και την αρετή, ουδέν επί του προκειμένου, ...δεν μοχθούμε παρά να γεμίσουμε το μνημονικό κι αφήνουμε την κρίση και τη συνείδηση άδειες» (Montaigne, 2005, 195–96).

Στην περίοδο του Γαλλικού Διαφωτισμού, ο Ρουσσώ ασχολείται με το παιδί και τις ανάγκες του στο έργο του «Αιμίλιος ή για την εκπαίδευση», υποστηρίζοντας ότι το παιδί διαμορφώνεται από τη φύση και όχι από τον άνθρωπο (Ζαλιμίδου, 2011). Θεωρεί ότι η

επικοινωνία με τον άνθρωπο μπορεί να αποτελέσει κίνδυνο για το παιδί. Αντίθετα, ο Βολταίρος μιλά για τις ανθρώπινες συγκινήσεις και τη χαρά της ζωής.

A.3 Σημαντικές εκπαιδευτικές προσεγγίσεις και απόψεις του 20^{ου} αιώνα

Στον 20^ο αιώνα, η Μαρία Μοντεσσόρι υποστηρίζει τον σεβασμό στην προσωπικότητα του παιδιού και στο περιβάλλον –έμψυχο και άψυχο–, καθώς και τη μάθηση μέσω της έρευνας και της κινητοποίησης των ίδιων των μαθητών (Ναυρίδης, 1994). Για τη Μοντεσσόρι, για να είναι ένας άνθρωπος ή μαθητής πετυχημένος και ικανός, είναι πρώτα ευτυχισμένος.

Ο Κουρτ Λεβίν (Kurt Lewin), πρωτοπόρος της κοινωνικής ψυχολογίας και της εμπειρικής-βιωματικής μάθησης, ξεκινά τη «νέα παιδαγωγική», με τη συστηματική μελέτη του παιδιού. Υπερασπιστής της δυναμικής των ομάδων και της έρευνας δράσης, βασίστηκε στις αρχές της ψυχολογίας Gestalt, δηλαδή στο «ενοποιημένο όλον», την αλληλεπίδραση ατόμου-περιβάλλοντος. Εμπνεύστηκε από τον ηλεκτρομαγνητισμό και η θεωρία του έγινε γνωστή ως «θεωρία του πεδίου» (Le Bon 1895).

Το σχολείο ως σύστημα αποτελείται από τους μαθητές, τους εκπαιδευτικούς, τον διευθυντή, το βοηθητικό προσωπικό, τους γονείς των μαθητών, τις υποομάδες στις οποίες ανήκουν, καθώς και από τις μεταξύ τους σχέσεις αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης. Η κατανόηση των φαινομένων γίνεται με καθολικό τρόπο και όχι μεμονωμένα. Για να κατανοήσουν οι εκπαιδευτικοί ή οι μαθητές ένα μέλος της ομάδας, πρέπει να κατανοήσουν πώς λειτουργούν και πώς αλληλεπιδρούν όλα μαζί τα μέλη. Στη θεωρία της Gestalt, η ομάδα είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μελών της (O' Leary, 1995).

Το κίνημα της νέας παιδαγωγικής χάνει, όμως, σιγά-σιγά τη δύναμή του. Η εκπαίδευση και το σχολείο δεν μπορούν να επιτελέσουν αυτά που υπόσχονται. Κρατικές, πολιτικές, οικονομικές, μηχανιστικές, τεχνοκρατικές και στερεοτυπικές φωνές επηρεάζουν τους εκπαιδευτικούς στόχους, ώστε να επιτευχθούν καλύτερα αποτελέσματα για την παραγωγή και την ανάπτυξη. Το σχολείο βασίζεται πια στην αμοιβή και στην ποινή, όχι στη χαρά της μάθησης. Ο τρόπος σκέψης των μαθητών κατευθύνεται για ακόμα μια φορά προς την υποταγή, την αυθεντία.

Κάποιες από τις φωτεινές εξαιρέσεις, μεταξύ άλλων, αποτελούν: Το Κίνημα αποδημητικών πουλιών στη Γερμανία, που ωθεί τους μαθητές στη φύση, σε μέρη που δεν έχουν ακόμα φθαρεί από την εκβιομηχάνιση της κοινωνίας. Το Σάμερχιλ, μια δημοκρατικά διοικούμενη κοινότητα στη Βρετανία, με βασικό ιδεολογικό άξονα την πεποίθηση ότι το σχολείο πρέπει να προσαρμόζεται ώστε να ταιριάζει στο παιδί και όχι το αντίστροφο. Ο Αυστριακός Ιβάν Ίλιτς, που με το βιβλίο του «Μια κοινωνία χωρίς σχολεία» (1971), προκάλεσε επανάσταση στις εκπαιδευτικές κοινότητες. Η σχολή του Γάλλου Φρενέ (Celestin Freinet) που βασίζεται στην ελεύθερη έκφραση των παιδιών και όπου η εκπαίδευση αποτελεί μέσο προόδου και αστικοπολιτικής χειραφέτησης. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα Ρέτζιο Εμίλια (Reggio Emilia), στην Ιταλία, που εστιάζει στην προσχολική και την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, βασισμένο

στις αρχές του σεβασμού και της ευθύνης και στα ενδιαφέροντα των παιδιών μέσα από ένα αυτο-καθοδηγούμενο πρόγραμμα σπουδών.

Στην Ελλάδα, αξιόλογοι εκπρόσωποι της «νέας παιδαγωγικής» και φανατικοί δημοτικιστές υπήρξαν ο Γληνός, ο Δελμούζος, ο Κουντουράς κ.ά.. Ο Γληνός τόνισε την ταξική ανισότητα στην εκπαίδευση και μίλησε για αποκέντρωση και αυτοδιοίκηση της παιδείας. Ο Δελμούζος υποστήριξε την «οργανική ανάπτυξη» και ήθελε τον δάσκαλο οργανωτή και βοηθό του μαθητή. Ο Κουντουράς, με την ίδρυση του «σχολείου δημιουργίας», υποστήριξε την αυτενέργεια των μαθητών (Iseris, 2019).

Τον 20^ο αιώνα, τρεις παράγοντες επηρέασαν ιδιαίτερα τα εκπαιδευτικά κινήματα:

- Η συμβολή άλλων επιστημών όπως η ψυχολογία, η ανθρωπολογία, η κοινωνική ψυχολογία και η ψυχοθεραπεία.
- Η πειραματική ψυχολογία.
- Η μετακίνηση από τη δασκαλοκεντρική παιδαγωγική (Ρουσσώ) στην επικοινωνιοκεντρική παιδαγωγική (1950), με κέντρο τις σχέσεις δασκάλου-μαθητή και μαθητή με τους μαθητές.

Οι μεγάλοι παιδαγωγοί έφτασαν στο συμπέρασμα ότι η μάθηση οφείλεται στον συγκινησιακό παράγοντα. Είναι, ή θα έπρεπε να είναι, μία συναισθηματική εμπειρία. Αυτό οδηγεί στη βιωματική παιδαγωγική.

Η συναισθηματική νοημοσύνη βασίζεται στις αισθησιοκοινωνικές και αισθησιοκινητικές λειτουργίες, όχι μόνο στο νου. Ο ψυχολογικός κόσμος δεν ταυτίζεται απαραίτητα με τον νοητικό (Lobrot, 1970).

Ο μαθητής του Φρόιντ, Βίλχελμ Ράιχ (Wilhelm Reich), υποστηρίζει ότι τα ψυχικά βιώματα αποτυπώνονται στο σώμα μας. Οι ψυχικές συνήθειες δημιουργούν σωματικές ακαμψίες (McLeod, 2003). Αν ένας άνθρωπος έχει σωματικές θωρακίσεις και ακαμψίες, δύσκολα συγκινείται. Για να μάθει ο άνθρωπος, πρέπει να γίνει η συγκινησιακή ζωή του πιο εύκαμπτη και πιο πλούσια. Η λειτουργία των συγκινήσεων είναι εγγενές χαρακτηριστικό του ανθρώπου. Δεν μαθαίνουμε να συγκινούμαστε, μαθαίνουμε γιατί συγκινούμαστε και η βιωματική εμπειρία έχει σημασία σε όλους τους τομείς των ψυχικών λειτουργιών (Αρχοντάκη and Φιλίππου, 2003, 55–56).

Το 1940, στο Βερολίνο, ο Fritz Perls εφαρμόζει το κίνημα ανθρώπινου δυναμικού. Στο κέντρο βρίσκεται η προσωπικότητα, η προσωπική επιλογή και η ενίσχυση του ατόμου για αυτορρύθμιση. Επιπλέον, εστιάζει στον διάλογο ως αλληλεπίδραση που δεν περιορίζεται στις λέξεις. Υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος είναι γεννημένος για να βρίσκεται σε σχέση, είναι δηλαδή, σχεσιακός από τη φύση του (O'Leary, 1995, 15).

Τον ίδιο καιρό, ο Καρλ Ρότζερς (Carl Rogers) εισάγει την ανθρωπιστική ψυχολογία: «Ολοκληρωμένος άνθρωπος είναι ο άνθρωπος που μπορεί να είναι όλο και περισσότερο οι δυνατότητές του». Θεωρεί ότι στον άνθρωπο ενυπάρχει ένας εγγενής μηχανισμός που τον οδηγεί στην πραγμάτωση των ικανοτήτων του (Rogers, 2006a, 102). Η «σχέση» αποτελεί βασική προϋπόθεση δημιουργίας ασφαλούς κλίματος που βοηθά να εκφραστεί η έμφυτη ικανότητα για εξέλιξη. Προκειμένου να εκπληρώσει κάποιος τις εγγενείς του δυνατότητες

για ολοκλήρωση, θα πρέπει να διακατέχεται από αποδοχή του εαυτού του και των άλλων, από προσαρμοστικότητα, από δημιουργικότητα και αυθορμητισμό, αλλά και από σεβασμό στις δικές του ανάγκες και των άλλων (Rogers, 2006b, 49). Για τον Rogers, οι άνθρωποι έχουν φυσική επιθυμία να μαθαίνουν και δεν ξεχνούν ό,τι έμαθαν, αν τους ενδιαφέρει το θέμα, αν η πρωτοβουλία για μάθηση ανήκει στους ίδιους και αν αισθάνονται ασφαλείς, χωρίς να απειλείται η αυτοεκτίμησή τους από τη μαθησιακή διαδικασία (Τριλίβα and Αναγνωστοπούλου 2008, 46).

Η εργασία του Ρότζερς έγινε γνωστή ως προσωποκεντρική ή μη κατευθυντική προσέγγιση. Σκοπός της νέας προσέγγισης δεν είναι να λύσει ένα συγκεκριμένο πρόβλημα, αλλά να βοηθήσει το άτομο να αναπτυχθεί, έτσι ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα. Βασίζεται στην τάση του ανθρώπου για ανάπτυξη, υγεία και προσαρμογή. Για τον Ρότζερς, ένα πλήρες, λειτουργικό άτομο διαθέτει την ικανότητα να βιώνει όλα του τα συναισθήματα χωρίς να φοβάται, είναι ανοιχτό στην εμπειρία, την ικανότητα να ζει στο παρόν, έχει εμπιστοσύνη στη δική του διαδικασία αξιολόγησης, έχει την αίσθηση της ελευθερίας και διακρίνεται από δημιουργικότητα.

A.4 Από τη μη κατευθυντικότητα στην παρεμβαίνουσα μη κατευθυντικότητα.

Συνέχεια της μη κατευθυντικότητας του Λεβίν και του Ρότζερς αποτελεί η παρέμβαση του παιδαγωγού. Ο Lobrot, το 1980, πιστεύει ότι είναι εκ των πραγμάτων αδύνατο να στερεί από τους μαθητές την εμπειρία της εμπύχωσης. Απορρίπτει την επιβολή και τον καταναγκασμό, αλλά όχι την επιρροή, πάντα με σεβασμό στη λειτουργία του υποκειμένου-μαθητή. Πιστεύει ότι ουδετερότητα δεν υπάρχει, αφού και μόνο με το ποιοι είμαστε και πώς υπάρχουμε επηρεάζουμε το περιβάλλον μας, πράγμα που δεν είναι απαραίτητα κακό, αν υπάρχει σεβασμός και όχι επιβολή της αυθεντίας μας.

Έτσι, εισαγάγει την έννοια της παρέμβασης και της εμπλοκής, όχι μόνο της συναισθηματικής, αλλά και αυτής σε επίπεδο προτάσεων και συνεργασίας μαθητή-εκπαιδευτή. Ο δάσκαλος, από παρών γίνεται ενεργά παρών (ενεργητική ακρόαση), με στόχο να συνοδεύσει τους μαθητές του προς την κατεύθυνση της ανάδυσης των αιτημάτων, των αναγκών και των επιθυμιών τους.

Αυτό επιτυγχάνεται αρχικά με τη διευκόλυνση της έκφρασης των αναγκών και των επιθυμιών, και της επικοινωνίας μεταξύ των μαθητών με τη χρήση π.χ. διαφόρων παιχνιδιών που λειτουργούν ως ερεθίσματα (Αρχοντάκη and Φιλίππου, 2003). Έπειτα ακολουθεί η ενεργή ακρόαση εκ μέρους του δάσκαλου/εμπυχωτή, που συνεργάζεται με τους συμμετέχοντες στις προτάσεις/επιθυμίες τους. Τέλος, προτείνει και ο εμπυχωτής.

Το τρίπτυχο της NDI είναι: Ακούω – Προτείνω – Συνοδεύω (Michel Lobrot, 2015).

Η επιθυμία είναι η πηγή της ψυχικής ενέργειάς μας. Όταν αυτή επενδύεται αυτοβούλως, τότε μόνο μπορεί να επιτευχθεί μάθηση (θεωρία της προσωπικότητας στην ψυχολογία, Allport Gordon). Έτσι, ο δάσκαλος δεν αντιμετωπίζει την εκπαίδευση ως «δουλειά», αφού

αυτή εντάσσεται μέσα στη ζωή του. Αποδεχόμενος τις υπάρχουσες εκπαιδευτικές αρχές, φέρνει την αλλαγή. Δεν περιμένει θεσμικά τις αλλαγές.

Η NDI είναι μια δημοκρατική σχέση μεταξύ των ανθρώπων και όχι μια εναλλακτική μέθοδος. Αφορά την κινητοποίηση των μαθητών και των κοινωνικών και ψυχολογικών τους λειτουργιών μέσα στην τάξη. Πώς, δηλαδή, ο μαθητής θα επιθυμήσει την εκπαίδευση και τη γνώση, αλλάζοντας ριζικά την προσέγγισή της. «Η ιδέα ήταν να συμβάλουμε στον εκδημοκρατισμό των θεσμών και ολόκληρης της κοινωνικής ζωής. Να ξεπεράσουμε, δηλαδή, την τυπική δημοκρατία, την πολιτική δημοκρατία και να πάμε σε μια δημοκρατία της κοινωνικής ζωής...» (Michel Lobrot, 2011).

A.5 Εκπαιδευτικό και Πανεπιστημιακό πρόγραμμα της NDI

Στην Ελλάδα, η NDI εφαρμόζεται στο χώρο της ψυχοθεραπείας, της συμβουλευτικής και της εκπαίδευσης από το 1985. Η εκπαίδευση όμως ξεκίνησε το 2006 προοδευτικά, όταν ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη το Ινστιτούτο Έρευνας, Εκπαίδευσης και Εφαρμογών της Εμφύχωσης. Η φοίτηση σε αυτό διαρκεί τέσσερα έτη και περιλαμβάνει 750 ώρες βιωματικής και θεωρητικής δουλειάς σε ομάδα, κατανεμημένες σε τρία έτη, 160 ώρες εποπτευόμενης πρακτικής άσκησης στο τέταρτο έτος, 200 ώρες θεωρητικών μαθημάτων στο τρίτο και τέταρτο έτος, καθώς και 40 ώρες ατομικής εποπτείας. Τέλος, ο κάθε εκπαιδευόμενος οφείλει να παραδώσει μια γραπτή εργασία με θέμα επιλεγμένο από τον ίδιο. Το πλήρες πρόγραμμα της εκπαίδευσης διαμορφώνεται μαζί με τους συμμετέχοντες.

Από το 2019, η NDI προσέγγιση αποτελεί πανεπιστημιακό πρόγραμμα επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων και στην Ελλάδα. Το κέντρο επιμόρφωσης και δια βίου μάθησης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας εκπονεί ένα ετήσιο πιστοποιημένο πρόγραμμα, 420 ωρών, με τίτλο: «Αποτελεσματική εκπαιδευτική πράξη και συμβουλευτική διαχείριση κρίσεων στη σχολική κοινότητα». Οι βασικές εκπαιδευτικές ενότητες αφορούν τη θεωρία μάθησης της NDI, τη διαχείριση κρίσεων στο σχολείο, τη διεργασία ομάδας, την καλλιέργεια σχέσεων μεταξύ εκπαιδευτικού-γονέων-σχολικής μονάδας, την αποτελεσματική αντιμετώπιση δύσκολων συμπεριφορών, καθώς και την αναζήτηση προσωπικού νοήματος και την αυτογνωσία των εκπαιδευτικών. Περιλαμβάνει πέντε Σαββατοκύριακα βιωματικής εφαρμογής, 100 ώρες εφαρμογής στην τάξη, με 25 ώρες εποπτείας.

Το 2008 οργανώθηκε στις Σπέτσες η πρώτη διεθνής συνάντηση NDI και από τότε διοργανώνεται κάθε χρόνο σε διαφορετικό μέρος της Ελλάδας, υπό τη μορφή συμποσίου. Το 2011 ιδρύθηκε ο Πανελλήνιος Σύλλογος Παρεμβαίνουσας Μη Κατευθυντικότητας, με έδρα την Αθήνα.

A.6 Μουσική εκπαίδευση και NDI

Η αξία της μουσικής εκπαίδευσης πρωτοαναγνωρίστηκε στην Ελλάδα από την αρχαιότητα, με κυριότερους εκπρόσωπους τον Πρόκλο, τον Πλάτωνα, τον Πυθαγόρα και τον

Αριστοτέλη. Αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα μαθήματα της ελληνικής εκπαίδευσης μαζί με τη Γυμναστική, την Αριθμητική και τη Φιλοσοφία (Αργυρίου, 2008, 60). Από την αρχαιότητα, όμως, μέχρι τις προηγούμενες δεκαετίες, υπάρχει ένα κενό στην εφαρμογή του μαθήματος της μουσικής στην Ελλάδα. Το 1894 πρωτοαναφέρεται το μάθημα της μουσικής στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (ΦΕΚ: 28/21-03-1894), έχοντας ως επίκεντρο την εκμάθηση θρησκευτικών –κυρίως– τραγουδιών ή άλλων με θέμα τη φύση, τις εποχές, τα επαγγέλματα κ.ά., χωρίς να αναφέρονται ούτε οι σκοποί ούτε οδηγίες για τη διδασκαλία του μαθήματος. Το 1913, εκτός των παραπάνω, προστίθεται και η εκμάθηση δημοτικών τραγουδιών (ΦΕΚ: 174/1913). Το 1969, αναφέρεται ως σκοπός του μαθήματος της Μουσικής η εξευγένιση της ψυχής και η προαγωγή κοινωνικού, θρησκευτικού και εθνικού φρονήματος (ΦΕΚ: 218/1969). Το 1977, ως σκοποί του μαθήματος της μουσικής παρουσιάζονται η ανάπτυξη έμφυτης ροπής του παιδιού για μελωδία και ρυθμό, η ψυχαγωγία, το καλλιτεχνικό συναίσθημα, ο εξευγενισμός του ψυχικού κόσμου και η αγάπη προς την ελληνική παραδοσιακή και την κλασική μουσική. Προτείνεται επίσης η διδασκαλία απλών μουσικών οργάνων, καθώς και η δημιουργία χορωδίας και ορχήστρας (ΦΕΚ: 347/1977). Από το 1982 η Μουσική αποτελεί μέρος του μαθήματος της Αισθητικής Αγωγής, μαζί με τα Εικαστικά και τη Θεατρική Αγωγή. Ανάμεσα στους στόχους του μαθήματος είναι η ακροαστική και ρυθμική άσκηση και κίνηση, η εκτέλεση και οι δημιουργικές εργασίες (ΦΕΚ: 107/1982). Το 1990 προτείνεται επιπλέον η ενίσχυση δημιουργικών δραστηριοτήτων μέσω μουσικών παιχνιδιών, αλλά κυρίως μέσω του αυτοσχεδιασμού (ΦΕΚ: 53/1990). Το ισχύον πρόγραμμα σπουδών του μαθήματος της Μουσικής έχει επίσης ως επίκεντρό του την ανθρώπινη φωνή και την εξάσκησή της μέσα από το τραγούδι. Παρουσιάζει, όμως, μια ελευθερία στην εφαρμογή του, αφήνοντας τον εκπαιδευτικό να σχεδιάσει και να υλοποιήσει το πρόγραμμα ανάλογα με τις ειδικές συνθήκες της σχολικής μονάδας, τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των μαθητών του (ΦΕΚ: 304-B'/13-03-03).

Η μουσική είναι μια τέχνη με αρχετυπική προέλευση. Στόχος της μουσικής αγωγής σήμερα είναι η ανάπτυξη του μουσικού αισθητηρίου και της δημιουργικότητας των παιδιών στο πλαίσιο της γενικότερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς τους, και όχι μόνο η εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου ή της θεωρίας της μουσικής. Αφετηρία της μουσικής αγωγής των μαθητών αποτελεί το πραγματικό μουσικό περιβάλλον τους, με τα ερεθίσματα που προσφέρει, και η θεμελιακή ενέργεια της μουσικής, ο ήχος. Το μάθημα της μουσικής μπορεί να βοηθήσει τον μαθητή στην αντίληψη, αναγνώριση και συνειδητοποίηση των ρυθμών που υπάρχουν στη φύση και στη ζωή. Η μουσική εκπαίδευση προάγει την προσωπική ανάπτυξη και τις κοινωνικές δεξιότητες, την κριτική σκέψη, την ανάπτυξη της λογικής επιχειρηματολογίας και τις ενδοπροσωπικές ή διαπροσωπικές ικανότητες, αναπτύσσοντας ταυτόχρονα την κατανόηση της πολιτιστικής ταυτότητας και εμπειρίας. Τα παιδιά συμμετέχουν σε μουσικές δραστηριότητες συγκροτώντας ομάδες, όπου παίζουν μουσική, μουσικά παιχνίδια, χορεύουν, χορογραφούν, τραγουδούν, οι φραγμοί αίρονται, οι διαφορές γίνονται παιχνίδι (Αργυρίου, 2008). Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια εντοπίστηκε μια ισχυρή θετική συσχέτιση μεταξύ των σπουδών της μουσικής και της οπτικής και ακουστικής αντίληψης, της μιϊκής ανάπτυξης, της ικανότητας συντονισμού, της αίσθησης του χρόνου, της διάρκειας συγκέντρωσης και της ικανότητας απομνημόνευσης,

στοιχείο που την καθιστά σημαντικό πλεονέκτημα του εκπαιδευτικού συστήματος (Wilson 1983).

Σε μια εκπαιδευτική ομάδα, ο βασικός στόχος είναι η ανάπτυξη συγκεκριμένων δεξιοτήτων και η απόκτηση γνώσεων που θα ιδιοποιηθούν και θα είναι εφαρμόσιμες. Στη μη-κατευθυντική παρεμβατικότητα, η βιωματική εμπειρία προηγείται της θεωρίας. Το θεωρητικό ερώτημα όσο και οι απαντήσεις βιώνονται σε μια προσωπική διάσταση από τους συμμετέχοντες, μέσα από τις ασκήσεις που προτείνει ο εκπαιδευτικός/εμψυχωτής. Επειδή η γνώση πηγάζει από τα προσωπικά βιώματα, ιδιοποιείται και οδηγεί σε προσωπικές αλλαγές και σε ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων. Η διαδικασία που ακολουθεί τη βιωματική εμπειρία δίνει το έναυσμα για συζήτηση και θεωρητική επεξεργασία του κάθε θέματος.

Συγκρίνοντας τους στόχους της μουσικής αγωγής στην ελληνική δημόσια εκπαίδευση, τα σημαντικά οφέλη της μουσικής στο εκπαιδευτικό σύστημα γενικότερα και τα βασικά δομικά στοιχεία της NDI (το συναίσθημα, την επιθυμία, το βίωμα, την απόλαυση της μαθησιακής διαδικασίας και τη σχέση μαθητή-εκπαιδευτικού), συμπεράνα ότι το μάθημα της μουσικής, χωρίς να αποκλίνει από το Αναλυτικό Πρόγραμμα, δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για την εφαρμογή της εκπαιδευτικής προσέγγισης της NDI. Παράλληλα, φαίνεται από τα παραπάνω ότι η χρήση της μουσικής μπορεί να αποτελέσει εξαιρετικό εργαλείο για την εφαρμογή της NDI και σε άλλα μαθησιακά αντικείμενα. Αρκετές, άλλωστε, είναι οι δράσεις/ασκήσεις που χρησιμοποιεί ένας NDI εκπαιδευτικός, που εμπλέκουν τη μουσική, αφού η χρήση των αισθήσεων ανοίγει καινούργιους δίαυλους επικοινωνίας, ανεξαρτήτως αντικειμένου (Αρχοντάκη and Φιλίππου, 2003). Με τον τρόπο αυτό, οι συμμετέχοντες μαθητές και εκπαιδευτικοί έρχονται σε επαφή με τα βαθύτερα συναισθήματά τους, ανακαλύπτουν τις αντιδράσεις τους και τον τρόπο που σχετίζονται με τους άλλους στη συγκεκριμένη κατάσταση.

B. FLASH MOB

B.1 Τι είναι flash mob

Το flash mob είναι ένα φαινόμενο του 21^{ου} αιώνα, που βασίζεται στην ανάπτυξη της τεχνολογίας. Μια ομάδα, άγνωστων μεταξύ τους ανθρώπων, συγκεντρώνεται ξαφνικά σε δημόσιο χώρο. Ακολουθώντας προκαθορισμένες οδηγίες, εκτελεί μια αξιοπρόσεχτη δράση και έπειτα, το ίδιο ξαφνικά, εξαφανίζεται. Οι οδηγίες για τη δράση δίνονται ψηφιακά μέσω e-mail, κινητών τηλεφώνων, ή κοινωνικών δικτύων. Για λίγα λεπτά και χωρίς καμιά προειδοποίηση, οι παρευρισκόμενοι σταματούν ό,τι κάνουν και γίνονται μάρτυρες αλλά και συμμετοχοί σε ένα πολύ κεφάλτο σκηνικό, χαμογελούν και μιλούν στους άγνωστους διπλανούς τους, χορεύουν και οι ίδιοι, ενώ, λίγο αργότερα, μετά το τέλος της δράσης, ο καθένας γυρνάει στη δραστηριότητά του και την καθημερινότητά του (Gore, 2010).

Η μουσική, η κίνηση, η χαρά, η έκπληξη και η συμμετοχή, που πρωτοστατούν, αλλά και η δυναμική του συνολικού γεγονότος (Duran, 2006), με έβαλαν σύντομα σε σκέψεις για τη χρήση της δράσης αυτής στην εκπαίδευση. Ο συνδυασμός των τεχνών, των συναισθημάτων

και της συμμετοχής σχολικού και εξωσχολικού κοινού ορίζεται ως συν-κίνηση στην NDI (με την έννοια της συμμετοχής συναισθημάτων και σώματος= βίωμα) και αποτέλεσαν βασικά συστατικά της νεοδιαμορφωμένης, εκείνη την εποχή, εκπαιδευτικής μου προσέγγισης και πρακτικής.

Τα συναισθήματα που μου προκάλεσε η δράση του flash mob δεν μου ήταν άγνωστα. Πολλές φορές στη διάρκεια της ζωής μου έχω βιώσει παρόμοιες ψυχικές καταστάσεις. Όταν για παράδειγμα μπαίνουν ξαφνικά σε μια ταβέρνα δυο μουσικοί με κλαρίνο και νταούλι, ξεσηκώνεται όλο το μαγαζί, όλοι γίνονται μια παρέα, χορεύουν, τραγουδούν, συνομιλούν, κερνιούνται, αγκαλιάζονται και μοιράζονται για λίγα λεπτά με γνωστούς και άγνωστους κάτι μοναδικό και οικείο για κάθε Έλληνα. Μόλις φύγουν οι μουσικοί, ο καθένας γυρνάει στην παρέα του και στην ιδιωτική συζήτησή του. Είχα από την αρχή λοιπόν, την αίσθηση ότι αντιμετωπίζω κάτι πολύ παλιό και οικείο σ' εμένα, με φρέσκια όμως προσέγγιση.

Χρησιμοποιώ αγγλικούς όρους σε κάποιες περιπτώσεις στην έρευνά μου, παραθέτοντας και τη μετάφραση στο γλωσσάρι, στην αρχή της εργασίας αυτής, με κάθε επιφύλαξη, γιατί οι όροι και οι ερμηνείες που τους αποδίδονται είναι αρκετά πρόσφατες και δεν υπάρχουν επιστημονικές μελέτες στα ελληνικά, ικανές να βοηθήσουν την προσπάθειά μου. Χρησιμοποιώ, επίσης, αγγλικούς όρους (πάντα με τη μετάφρασή τους) που την τελευταία δεκαετία έχουν επικρατήσει και στην καθομιλουμένη ελληνική γλώσσα ή μουσικούς και τεχνολογικούς διεθνείς όρους.

B.2 Το πρώτο flash mob

Το πρώτο flash mob δημιουργήθηκε στο Μανχάταν, το 2003, από τον Bill Wasik, συντάκτη του περιοδικού Harper's Magazine. Η πρώτη του προσπάθεια απέτυχε λόγω έλλειψης συντονισμού. Στη δεύτερη προσπάθεια, ο Wasik συγκέντρωσε τους συμμετέχοντες σε κάποιο μπαρ της πόλης, πριν τη δράση, για να τους δώσει παραπάνω οδηγίες.

Μαζεύτηκαν 130 άτομα σε ένα πολυκατάστημα, στο τμήμα χαλιών, λέγοντας στους υπαλλήλους ότι μένουν όλοι μαζί σε μια αποθήκη και αποφασίζουν όλοι μαζί για τις αγορές τους. Την ίδια στιγμή, 200 άτομα βρέθηκαν στο λόμπι και στον ημιώροφο του ξενοδοχείου Hyatt, όπου ξεκίνησαν ένα συγχρονισμένο χειροκρότημα για 15 δευτερόλεπτα. Το ίδιο συνέβη και σε ένα υποδηματοπωλείο στο Soho.

Ο Wasik ισχυρίζεται ότι δημιούργησε τα flash mobs για να κάνει ένα κοινωνικό πείραμα, προκειμένου να διασκεδάσει τους hipsters, δηλαδή νεαρούς, λευκούς ενήλικες, αστικών γειτονιών της Αμερικής, με ένα vintage τρόπο ντυσίματος, vegan και βιολογική διατροφή και έναν εναλλακτικό τρόπο ζωής. Οι hipsters συνδέθηκαν με την ακρόαση συγκεκριμένων ειδών μουσικής, όπως indie και εναλλακτική μουσική, αλλά και chillout, modern rock, pop rock και post rock.

Παράλληλα, ήθελε να αναδείξει την ανάγκη των ανθρώπων να αποτελούν κομμάτι του επόμενου «μεγάλου γεγονότος», αλλά και το πολιτιστικό κίνημα του κομφορμισμού, που υποδηλώνει τη συμμόρφωση και την υπακοή των ανθρώπων στους κανόνες μιας ομάδας

και στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος, ακόμα κι αν αυτές έρχονται σε σύγκρουση με τα βαθύτερα «πιστεύω» και τις επιταγές της συνείδησής τους (Bill Wasik, “My crowd”, Harper’s Magazine, 2006).

Ωστόσο, η Vancouver Sun, καθημερινή εφημερίδα της British Columbia στον Καναδά, έγραψε για τον Wasik ότι, στην προσπάθειά του να αναδείξει τον κομφορμισμό, εμφάνισε μάλλον τον αντικομφορμισμό. Στο ίδιο άρθρο αναφέρει ότι το flash mob, ενώ ξεκίνησε σαν ένα παιχνιδιάρικο κοινωνικό πείραμα που ενθάρρυνε τον αυθορμητισμό στις μεγάλες συγκεντρώσεις ανθρώπων, τελικά αυτοί καταλαμβάνουν προσωρινά ένα δημόσιο ή εμπορικό μέρος, απλά για να δείξουν ότι μπορούν.

Στο σημείο αυτό βρίσκω σκόπιμο να τονίσω ότι η συντριπτική πλειοψηφία των flash mobs που παρακολούθησα στο YouTube δεν είχαν καμία σχέση με το πρώτο flash mob που αναφέρθηκε παραπάνω. Η μεγάλη διαφορά είναι ότι τα περισσότερα flash mobs πραγματοποιούνταν από ήδη υπάρχουσες και οργανωμένες ομάδες (χορωδίες, ορχήστρες, χορευτικές ομάδες κ.ά.), με απόλυτα προβαρισμένες κινήσεις και σκηνοθεσία, όπου οι συμμετέχοντες δεν ενημερώθηκαν για το event μέσω διαδικτύου, αλλά είχαν οργανωθεί γι’ αυτό πολύ καιρό πριν, είχαν σκηνοθετηθεί από επαγγελματίες, βιντεοσκόπησαν πολυκάμερα το γεγονός, το μόνταραν και το ανέβασαν στο YouTube.

Έτσι, οι περισσότεροι είχαν κρατήσει την αρχική ιδέα της έκπληξης για το τυχαίο κοινό και την ομαδική προσπάθεια, προκειμένου όμως να προβληθεί η ομαδική τους δουλειά, να κάνουν κάτι διαφορετικό και φυσικά να δώσουν και να πάρουν χαρά.

B.3 Ρίζες

Τον 19^ο αιώνα, στην Αυστραλία, ο όρος flash mob αναφερόταν σε ένα τμήμα της κοινωνίας και όχι σε μια εκδήλωση. Έτσι, δεν έχει καμία ομοιότητα με τη σημερινή χρήση του όρου, ούτε με τις εκδηλώσεις που περιλαμβάνει.

Συγκεκριμένα, στην Τασμανία χρησιμοποιήθηκε ο όρος flash mob για να περιγράψει μια υποκουλτούρα (ως υποκουλτούρα εννοώ μια ομάδα ανθρώπων με κουλτούρα ευδιάκριτη ή αφανή, η οποία τους διαφοροποιεί από την ευρύτερη κουλτούρα στην οποία ανήκουν) που αναπτύχθηκε από φυλακισμένες γυναίκες. Βασίστηκε στον όρο flash language (απότομη γλώσσα), που περιγράφει τον ιδιαίτερο τρόπο που μιλούσαν την αργκό μεταξύ τους.

Το 1973 στο μυθιστόρημα «Flash crowd» (ξαφνικό πλήθος), του Larry Niven, Αμερικανού συγγραφέα επιστημονικής φαντασίας, περιγράφεται μια δράση παρόμοια με το σημερινό flash mob, εφευρίσκοντας την δημοφιλή και πολύ φθηνή τηλεμεταφορά. Ένας καυγάς σε εμπορικό κέντρο, τον οποίο κάλυπτε ένα τηλεοπτικό δίκτυο, εξελίχθηκε σε εξέγερση. Η τηλεοπτική μετάδοση τράβηξε την προσοχή κι άλλων ανθρώπων, που μέσω του θαλάμου τηλεμεταφοράς, θέλησαν κι εκείνοι να βρεθούν στο περιστατικό, συμμετέχοντας παράλληλα και σε άλλα γεγονότα που συνέβαιναν. Παρατηρώντας, ένας ήρωας του μυθιστορήματος, την επίδραση που έχει στην κοινωνία η συγκέντρωση τέτοιου είδους

όχλου και εκφράζοντας ταυτόχρονα την άποψη της αστυνομίας, λέει: «Τους αποκαλούμε ξαφνικό πλήθος και τους επιβλέπουμε».

Ονομάστηκαν λοιπόν έτσι αρχικά, τα καταστήματα και οι περιοχές όπου λάμβαναν χώρο παράνομες δραστηριότητες, όπως κλέψιμο πορτοφολιών, πλιάτσικο κ.ά.

Τα flash mobs σήμερα, ξεκίνησαν ως μια μορφή performance art (παράσταση που παρουσιάζεται στο κοινό και συνδυάζει καλές τέχνες μεταξύ τους). Ενώ ξεκίνησε ως μια μορφή τέχνης χωρίς πολιτική, μπορεί να παρουσιάζει επιφανειακές ομοιότητες με μια πολιτική διαμαρτυρία.

Τη δεκαετία του 1960, δραστηριοποιούνταν η ομάδα Yippies (Youth International Party: Διεθνές Κόμμα Νεολαίας), κομμάτι της Αμερικανικής ριζοσπαστικής νεολαίας, υπέρμαχη του ελεύθερου λόγου και του αντιπολεμικού κινήματος. Χρησιμοποίησαν θεατρικές πρακτικές, όπως θέατρο δρόμου και πολιτικές θεαματικές φάρσες, για να εκθέσουν δημόσια στο κοινό τα πολιτικά προβλήματα. Χαρακτηρίστηκαν ως «εξαιρετικά θεατρικό, αντιαυταρχικό και αναρχικό νεανικό κίνημα της συμβολικής πολιτικής».

Τα flash mobs μπορεί να αποτελούν μια ειδική κατηγορία των smart mobs, ένας όρος και μια δράση του συγγραφέα Howard Rheingold, που το 2002 έγραψε το βιβλίο «Smart mob. The next social revolution» (Εξυπνος όχλος. Η επόμενη κοινωνική επανάσταση). Ως smart mob εννοεί μια μεγάλη ομάδα ανθρώπων, που κινητοποιείται μέσω των κοινωνικών δικτύων για να συναντηθεί σε δημόσιο χώρο, για λόγους συνήθως κοινωνικής ή πολιτικής διαμαρτυρίας. Ο ίδιος ο Rheingold λέει ότι στα smart mobs συμμετέχουν άνθρωποι που μπορούν να ενεργήσουν από κοινού, ακόμα κι αν δεν γνωρίζονται μεταξύ τους, αφού οι συσκευές τους (smartphones) έχουν τη δυνατότητα της επικοινωνίας και του υπολογιστή.

B.4 Χρήση του όρου

Η πρώτη αποδεδειγμένη χρήση του όρου flash mob, με τη σημερινή του έννοια, έγινε το 2003 στην Αμερική, σε ένα ιστολόγιο (blog), αμέσως μετά την πρώτη επιτυχημένη δράση του Wasik. Ο όρος είναι εμπνευσμένος από τον όρο smart mob, που είχε χρησιμοποιηθεί νωρίτερα.

Ο όρος συμπεριλήφθηκε στην ενδέκατη έκδοση του συνοπτικού λεξικού της Οξφόρδης (Concise Oxford English Dictionary), στις 8 Ιουλίου του 2004. Περιγράφει τον όρο ως άχρηστη και άσκοπη δράση, διαχωρίζοντάς τον από άλλα είδη smart mobs, όπως παραστάσεις, διαμαρτυρίες και άλλες συναθροίσεις. Αναγνωρίζει επίσης τους όρους flash mobber (αυτός που συμμετέχει στο flash mob) και flash mobbing (η διαδικασία συμμετοχής στο flash mob).

Το λεξικό της νέας χιλιετίας του Γουέμπστερ (Webster's New Millennium Dictionary of English) εξηγεί τον όρο flash mob ως μια ομάδα ανθρώπων που οργανώνονται στο διαδίκτυο, μαζεύονται γρήγορα σε έναν δημόσιο χώρο, κάνουν κάτι παράξενο/ιδιαίτερο και αμέσως μετά διαλύονται. Η ερμηνεία συμφωνεί με την αυθεντική χρήση του όρου.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όμως, και οι χρηματοδότες χρησιμοποίησαν τον όρο προκειμένου να αναφερθούν σε οποιουδήποτε είδους smart mob, συμπεριλαμβανομένων πολιτικών διαμαρτυριών, συλλογικών κυβερνοεπιθέσεων (Internet denial of service attack: κυβερνοεπιθέσεις, όπου ο δράστης αχρηστεύει μηχανές ή δίκτυα, προσωρινά ή για αόριστο χρονικό διάστημα, διακόπτοντας τις υπηρεσίες για κάθε συνδεδεμένο δέκτη), συλλογικών υπερλογιστικών επιδείξεων (supercomputer: υπολογιστής υψηλού επιπέδου απόδοσης σε σύγκριση με τους υπολογιστές γενικής χρήσης) και διαφημιστικών εμφανίσεων pop μουσικών.

Ο Τύπος, επίσης, χρησιμοποίησε τον όρο flash mob, αναφερόμενος σε μία κινέζικη πρακτική κατά την οποία ομάδες καταναλωτών κανονίζουν μέσω διαδικτύου να βρεθούν σε ένα κατάστημα, με σκοπό να πετύχουν ομαδική, καλύτερη τιμή στα προϊόντα.

B.5 Νομιμότητα - Ανομία

Στο Μπρούνσβικ (Brunswick) της Γερμανίας, διακόπηκε flash mob, αφού εφάρμοσαν κατά γράμμα τον ήδη υπάρχοντα, αυστηρό νόμο, που απαιτεί άδεια για τη χρήση δημόσιου χώρου, για οποιαδήποτε δράση.

Στη Μεγάλη Βρετανία διακόπηκαν αρκετά flash mobs, προβάλλοντας την ανησυχία για τη δημόσια υγεία και ασφάλεια. Το τμήμα δημοσίων μεταφορών της Βρετανικής αστυνομίας, τόνισε στους διοργανωτές ότι θα πρέπει να αποφεύγουν παρόμοιες εκδηλώσεις στους σιδηροδρομικούς σταθμούς.

Το 2011 υιοθετήθηκαν οι όροι flash rob (ξαφνική ληστεία), flash mob robberies (ξαφνική εμφάνιση όχλου ληστών) και flash robberies (ξαφνικοί ληστές). Αφορούν εγκλήματα που οργανώνονται από έφηβους και νέους, που χρησιμοποιούν κοινωνικά δίκτυα για διεθνή αναγνώριση.

Η Εθνική Ομοσπονδία Λιανικού Εμπορίου των ΗΠΑ (National Retail Federation) δεν κατηγοριοποιεί τα εγκλήματα αυτά ως flash mobs, αλλά ως εγκλήματα πολλαπλών παραβατών, όπου χρησιμοποιούνται τακτικές του flash mob. Αναφέρει επίσης ότι τα εγκλήματα πολλαπλών παραβατών συμπεριλαμβάνουν συνήθως ομάδες ή συμμορίες ανηλίκων που ήδη γνωρίζονται μεταξύ τους –αυτό, βέβαια, απέχει από την αυθεντική ερμηνεία του όρου.

Ο καθηγητής Mark Leary, που διδάσκει ψυχολογία και νευρολογία το πανεπιστήμιο Duke, στο Ντάραμ της Νέας Καρολίνας, λέει ότι η βιαιότητα στα flash mobs προκύπτει από εγκλήματα εντελώς συνηθισμένα, που παίρνουν όμως έκταση επειδή διαπράττονται από μεγάλη, οργανωμένη ομάδα ανθρώπων: «Αυτό που προσθέτουν τα κοινωνικά δίκτυα είναι η δυνατότητα να στρατολογούνται τόσο μεγάλες ομάδες ανθρώπων, οι οποίοι ξεχωριστά δεν θα λήστευαν από μόνοι τους. Τώρα όμως νιώθουν ελεύθεροι να το κάνουν, χωρίς να μπορούν να αναγνωριστούν και να κατηγορηθούν».

Ο ίδιος ο Bill Wasik αναφέρει: «Είναι δύσκολο να πιστέψω πως αυτά τα παιδιά είδαν στο YouTube κάποια βίντεο παιδιών που έλεγαν τα κάλαντα στην αγορά και είπαν: Α! Να

κάνουμε το ίδιο, απλώς να κάνουμε ληστεία! Μάλλον απλά διαπίστωσαν τη συνέπεια της τεχνολογίας, ότι, δηλαδή, μπορείς να συντονίσεις έναν τόνο ανθρώπους να εμφανιστούν στο ίδιο μέρος, την ίδια ώρα, πράγμα που το συνειδητοποίησα κι εγώ το 2003 και πολλοί άλλοι πριν και μετά από εμένα».

Μεγάλη σημασία δίνει ο Wasik στα memes (μιμίδια, αντίστοιχα των γονιδίων, μόνο που μεταδίδονται από ένα άτομο στο άλλο μέσω της επικοινωνίας και όχι του αίματος. Αποτελούν δε, θεμελιώδεις μονάδες πολιτιστικής κληρονομιάς: τραγούδια, τρόποι συμπεριφοράς, μόδα, επιστημονικές ιδέες, θρησκευτικές πεποιθήσεις, δοξασίες κ.ά.): «Άκουσαν για αυτό από φίλους, είδαν προφανώς, βίντεο στο YouTube και βρήκαν την ευκαιρία να συμμετάσχουν κι οι ίδιοι». Η μιμιδιακή στατιστική (meme statistics), που υπάγεται στη στατιστική ψυχολογία και την κοινωνική ανθρωπολογία, μελετά την εξέλιξη και εξάπλωση των μιμιδίων.

Η καλλιτέχνης και συγγραφέας Amanda Walgrove έγραψε ότι οι εγκληματίες που συμμετέχουν σε τέτοιες δραστηριότητες δεν τις αναφέρουν ως flash mobs, όμως κατά την άποψή της η χρήση του όρου μπορεί να είναι κατάλληλη.

Η Dr. Linda Kiltz, καθηγήτρια δημόσιας διοίκησης στην Αμερική, βρήκε κοινά ανάμεσα στα flash robberies και το κίνημα κατάληψης (occupy movement), ένα διεθνές προοδευτικό, κοινωνικοπολιτικό κίνημα που εμφανίστηκε το 2009, και με παγκόσμιες διαδηλώσεις εκφράζει την αντίθεσή του στην κοινωνική και οικονομική ανισότητα και στην έλλειψη πραγματικής δημοκρατίας: «Καθώς η χρήση των κοινωνικών δικτύων αυξάνεται, αυξάνονται οι πιθανότητες περισσότερων flash mobs και πολιτικών διαμαρτυριών».

B.6 Συνδεόμενοι όροι

Crowd manipulation: Χειραγώγηση της μάζας - Προπαγάνδα

Ως χειραγώγηση μάζας αναφέρεται η σκόπιμη χρήση τεχνικών, που βασίζονται στις αρχές της ψυχολογίας της μάζας. Αφορά την εμπλοκή, τον έλεγχο και την επιρροή των επιθυμιών του εκάστοτε πλήθους, με σκοπό να κατευθυνθεί η συμπεριφορά του προς κάποια συγκεκριμένη πράξη.

Οι πρακτικές είναι παρόμοιες με αυτές της πολιτικής και των επιχειρήσεων. Μπορούν εύκολα να οδηγήσουν στην επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία ενός ανθρώπου, μιας πολιτικής ή ενός προϊόντος. Η ηθικότητα της χειραγώγησης της μάζας απασχολεί ακόμα πολλούς αναλυτές.

Η χειραγώγηση της μάζας διαφέρει από την προπαγάνδα. Ως προπαγάνδα αναφέρεται μια υποκειμενική πληροφορία, που έχει σαν κύριο στόχο να επηρεάσει κάποιο ακροατήριο, παρουσιάζοντας τα γεγονότα επιλεκτικά. Στόχος της είναι η προβολή συγκεκριμένων αντιλήψεων. Χρησιμοποιεί τρόπους έκφρασης υψηλής γλωσσικής τεχνικής, που έχουν σαν αποτέλεσμα την συναισθηματική παρά την ορθολογική σύλληψη της πληροφορίας που παρουσιάζεται. Συνοδεύεται με την πολιτική, με ακτιβιστικές ομάδες, με θρησκευτικές οργανώσεις και με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Αρκετές φορές, χειραγώγηση μάζας και προπαγάνδα ενισχύουν η μια την άλλη για την παραγωγή του επιθυμητού αποτελέσματος. Η προπαγάνδα αποτελεί «μια συνεχή και μακροχρόνια προσπάθεια δημιουργίας ή κατασκευής γεγονότων, ώστε να επηρεαστεί ο δεσμός του κοινού με μια πρωτοβουλία, μια ιδέα ή μια ομάδα». Η χειραγώγηση της μάζας, αφού έχουν φανεί οι σπόροι της προπαγάνδας, αποτελεί έντονη αφύπνιση σε δράση.

Η προπαγάνδα έλκει τη μάζα, ακόμα και χωρισμένη σε κατηγορίες. Η χειραγώγηση έλκει ένα κομμάτι της μάζας, ένα συγκεκριμένο πλήθος, σε πραγματικό χρόνο. Σε καταστάσεις όμως, όπως π.χ. έκτακτης ανάγκης, αυτός που ασκεί χειραγώγηση μπορεί να αξιοποιήσει τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και να απευθυνθεί στο κοινό σε πραγματικό χρόνο.

Η χειραγώγηση της μάζας διαφέρει επίσης, από τον έλεγχο της μάζας (crowd control), που αφορά λειτουργίες προστασίας και ασφάλειας του πλήθους. Οι τοπικές αρχές χρησιμοποιούν τέτοιες μεθόδους ελέγχου της μάζας, για να περιορίσουν ή να διαλύσουν το πλήθος ή σαν αντίδραση σε απείθαρχες και άνομες πράξεις, όπως οι εξεγέρσεις, τα επεισόδια και το πλιάτσικο.

Crowd psychology: ψυχολογία της μάζας

Χρησιμοποιείται και ο συνώνυμος όρος mob psychology (ψυχολογία του όχλου). Αποτελεί τομέα της κοινωνικής ψυχολογίας. Οι κοινωνικοί ψυχολόγοι ανέπτυξαν διάφορες θεωρίες για να εξηγήσουν τους τρόπους με τους οποίους η ψυχολογία του πλήθους διαφέρει από και αλληλεπιδρά με την ψυχολογία του κάθε ατόμου ξεχωριστά. Σημαντικοί θεωρητικοί της ψυχολογίας της μάζας είναι ο Gustave LeBon, ο Sigmund Freud κ.ά..

Το πεδίο αυτό σχετίζεται με τις συμπεριφορές και τις διεργασίες μεταξύ των ξεχωριστών μελών του πλήθους και του πλήθους ως οντότητας. Η συμπεριφορά της μάζας επηρεάζεται πολύ από την απώλεια υπευθυνότητας των ξεχωριστών ατόμων που την απαρτίζουν και την αίσθηση της καθολικότητας της συμπεριφοράς. Και τα δύο αυξάνονται όσο αυξάνεται το πλήθος. Υπάρχει μια ενιαία λογική δράση μέσα στον όχλο. Όταν το ανθρώπινο ένστικτο μετατρέπεται σε ένστικτο αγέλης, συμπεριφερόμαστε με χαμηλά επίπεδα ηθικού ελέγχου, καθοδηγούμενοι από έναν χειριστή/δημαγωγό/δημεγέρτη (Le Bon, 1895, 184).

Έχουν καταγραφεί αρκετά παραδείγματα στο παρελθόν του ανθρώπινου είδους, που αποδεικνύουν ότι ομάδες ανθρώπων με κοινές αντιλήψεις και στόχους έχουν φέρει δραματικές κοινωνικές αλλαγές οι οποίες έχουν αλλάξει την πορεία της ιστορίας. Οι αλλαγές αυτές μπορούν να χαρακτηριστούν ηρωικές ή καταστροφικές, ανάλογα με το πού στρέφεται η δυναμική της μάζας τη δεδομένη χρονική περίοδο (π.χ. κίνημα αγανακτισμένων πολιτών).

Όπου υπάρχει πλήθος, κυριαρχεί η ανωνυμία, που με τη σειρά της οδηγεί σε μειωμένη αυτοσυγκράτηση, ακραία αντίδραση σε ερεθίσματα και, πολλές φορές, στη βία. Υπάρχει, δηλαδή, ένας θετικός συσχετισμός ανάμεσα στην αναγνωρισιμότητα και στην υποταγή στους κοινωνικούς κανόνες.

Παράδειγμα μελέτης της συμπεριφοράς κάτω από κοινωνική πίεση αποτελεί το πολύ απλό πείραμα του Solomon Asch, που αφορά την οπτική αντίληψη ενός ανθρώπου ενταγμένου

σε μια ομάδα και πώς αυτή επηρεάζεται από την κάθε αλλαγή οπτικής αντίληψης της υπόλοιπης ομάδας.

Social psychology: κοινωνική ψυχολογία

Κοινωνική ψυχολογία είναι η επιστημονική μελέτη του πώς οι ανθρώπινες σκέψεις, τα συναισθήματα και οι συμπεριφορές επηρεάζονται από την πραγματική, φανταστική ή υπαινικτική παρουσία των άλλων. Οι όροι σκέψεις, συναισθήματα και συμπεριφορές αναφέρονται στις ψυχολογικές μεταβολές που μπορούν να μετρηθούν σε έναν άνθρωπο.

Η δήλωση ότι η παρουσία των άλλων μπορεί να είναι φανταστική ή υπαινικτική σημαίνει ότι ο άνθρωπος είναι ευάλωτος στην επίδραση της κοινωνίας, ακόμα κι αν είναι μόνος του. Αν π.χ. ακούει μουσική ή βλέπει μια ταινία μπορεί να επηρεαστεί και να ακολουθήσει τη συμπεριφορά του οπτικού περιβάλλοντος ή να ακολουθήσει και να υιοθετήσει διαφορετικούς κοινωνικούς κανόνες.

Οι κοινωνικοί ψυχολόγοι εξηγούν την ανθρώπινη συμπεριφορά ως ένα αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης της νοητικής κατάστασης του ατόμου και των κοινωνικών συνθηκών που βιώνει το άτομο αυτό.

Happening: εκδήλωση

Μια παράσταση, δράση ή κατάσταση που μπορεί να θεωρηθεί τέχνη, με τη μορφή performance art (B2. Ρίζες). Ο όρος χρησιμοποιήθηκε πρώτα από τον Allan Kaprow, ζωγράφο και πρωτοπόρο στην καθιέρωση του performance art, το 1950. Με τον όρο αυτό, ο Kaprow περιγράφει μια σειρά δράσεων που σχετίζονται με την τέχνη ή πολλαπλών δράσεων.

B.7 Το flash mob στην εκπαίδευση

Αρκετά είναι τα άρθρα που υποστηρίζουν τις πολύπλευρες ωφέλειες της χρήσης του flash mob στην εκπαίδευση, από τις μικρές τάξεις μέχρι το πανεπιστήμιο. Εστιάζουν κυρίως στο ότι περιέχει σχεδίαση, εκτέλεση, επανάληψη και δημοσίευση. Επιδρά θετικά στην προσαρμογή του μαθητή στην ομάδα έναντι του αποκλεισμού και στην απεξομίκευση (όρος της ψυχολογίας της μάζας), την περιορισμένη δηλαδή, αίσθηση του εαυτού και της διαφορετικότητας ως μέρος ενός συνόλου, που βοηθά στη μετάβαση της εξατομικευμένης ταυτότητας στη συλλογική ταυτότητα.

Το 2010, στο Γυμνάσιο Ocoee στην Αμερική, σε μια προσπάθεια να τονίσει τη σπουδαιότητα του διαβάσματος, ο δάσκαλος της μουσικής άλλαξε τους στίχους ενός γνωστού τραγουδιού και τα παιδιά το παρουσίασαν με ένα flash mob, κρατώντας βιβλία στα χέρια. Στόχος του ήταν να γιορτάσουν τη χαρά του διαβάσματος στο σχολείο.

Μια μέτρηση πιθανής επιτυχίας είναι ότι αρκετά σχολεία, όλων των βαθμίδων, μιμήθηκαν την ιδέα και παρουσίασαν flash mobs σχετικά με το διάβασμα, τονίζοντας την πίστη τους στη δύναμη του εργαλείου για καλύτερη απόδοση των μαθητών τους.

Η συγγραφέας Andrea Zellner, το 2010, δοκίμασε ένα εκπαιδευτικό flash mob σε ένα Πανεπιστήμιο για να βγάλει συμπεράσματα για τις πιθανές ωφέλειές του ή όχι. Το δρομολόγησε για τις 20 Δεκεμβρίου, παγκόσμια ημέρα γραφής. Στα συμπεράσματά της αναφέρει ότι η χρήση του flash mob στην εκπαίδευση αυξάνει το κίνητρο των μαθητών, αποτελεί μια αναγνώριση των πολιτιστικών πρακτικών και συζητήσεων των νέων ανθρώπων και τους δίνει την αίσθηση του παιχνιδιού και της διασκέδασης, ενθαρρύνοντας τη δημιουργικότητά τους.

2. ΤΟ ΠΕΙΡΑΜΑ

A. EDU-MOB 2014

A.1 Ονομασία, σκοπός και στόχοι

Αποφάσισα να ονομάσω το εγχείρημα edu-mob (education mob), αφού ο σκοπός της πραγματοποίησης του ήταν να ερευνήσω αν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο στην εκπαίδευση ή όχι.

Όταν άρχισα να σκέφτομαι σοβαρά τη δοκιμή ενός flash mob στο σχολείο, άρχισα να ψάχνω την ιστορία, τις αρχές, τις επιρροές, τις διαφορετικές προσεγγίσεις, τα πλεονεκτήματα, αλλά και τα μειονεκτήματα που προκύπτουν και πώς αυτά θα ξεπεραστούν προκειμένου να αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο και βοήθημα στην εκπαιδευτική διαδικασία, και όχι απλώς διασκεδαστικό πείραμα.

Για αρχή όμως, ήθελα να καταγράψω ποιοι ήταν οι στόχοι μου σε αυτή την προσπάθεια, εκπαιδευτικοί ή άλλοι, και ποιοι ήταν οι στόχοι της ομάδας που συνεργάστηκα.

Ο βασικός πυρήνας της ομάδας μου αποτελούνταν από τα μέλη των χορωδιών των δύο σχολείων όπου εργαζόμουν. Με τα παιδιά αυτά δουλέψαμε, από το ξεκίνημα των χορωδιών, σύμφωνα με τις αρχές και την προσέγγιση της NDI, έχοντας ως πρωταρχικό στόχο τον σεβασμό στην επιθυμία του κάθε μέλους της ομάδας και της ομάδας σαν ένα σώμα. Την πρακτική εφαρμογή της NDI αναλύω στο τρίτο μέρος της εργασίας.

Οι στόχοι τους οποίους θέσαμε με τον πυρήνα της ομάδας μου, έχουν ως προτεραιότητα την αποκατάσταση της σχέσης, και μετά ακολουθεί η μάθηση. Η σχέση αποτελεί προϋπόθεση της μάθησης:

- Οι καθημερινές δυσκολίες και προκλήσεις να γίνουν αφορμή για άνθιση, ανάπτυξη και ανάδειξη της κάθε διαφορετικής προσωπικότητας και της ομάδας σαν ολότητα (διαχείριση σύγκρουσης).
- Η συμμετοχή ή όχι στην ομάδα και σε ό,τι συμβεί να είναι επιθυμία και επιλογή του κάθε συμμετέχοντα.
- Η λήψη αποφάσεων για όλα τα θέματα να γίνεται συλλογικά από την ομάδα.
- Η πρακτική συνειδητοποίηση εννοιών όπως υπομονή, στόχος, προσήλωση, αποφασιστικότητα, ενθάρρυνση, ομαδικότητα, επιλογή, επιθυμία, ελευθερία, συνεργασία, ισότητα, αυθεντικότητα, εναλλακτική μάθηση.
- Η πολυδιάστατη ενασχόληση με τη μουσική.
- Ο συνδυασμός των τεχνών.
- Η έρευνα.
- Η διεπιστημονική προσέγγιση του δεδομένου θέματος.
- Η σύγχρονη και ασύγχρονη εκπαίδευση.
- Το «άνοιγμα» της πρόβας σε άλλους συμμετέχοντες.
- Η ενεργοποίηση της έννοιας του «κοινού σκοπού».

- Η επιλογή «μηνύματος», η κοινωνική διάσταση του event (εκδήλωση).
- Η ενεργή συνεργασία με τοπικούς φορείς.
- Η εύρεση τρόπων οικονομικής στήριξης της προσπάθειας.
- Η ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας στα σημαντικά θέματα της παιδείας.
- Η σφαιρική αντιμετώπιση και ανάδειξη ενός θέματος.
- Η ανάδειξη της ομάδας στην κοινωνία του Ρεθύμνου και όχι μόνο.

Εκτός από τους παραπάνω στόχους, έθεσα και κάποιους δικούς μου, προσωπικούς στόχους για την παιδαγωγική, παραγωγική και ομαλή έκβαση του εγχειρήματος:

- Εξοικείωση, με βιωματικό τρόπο, με τη «διεργασία της ομάδας», τους ρόλους που αναδύονται και τις λειτουργίες της, ώστε να μπορούν τα μέλη της να την εντάξουν αποτελεσματικά στο σχολικό και κοινωνικό τους πλαίσιο.
- Η επανεκτίμηση της σημασίας της σχέσης στην εκπαιδευτική διαδικασία, ως προτεραιότητα στο σχολικό πλαίσιο.
- Η καλλιέργεια υγιών και δυνατών σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ παιδιών, μεταξύ συναδέλφων, μεταξύ παιδιών και εκπαιδευτικών, μεταξύ γονέων και εκπαιδευτικών.
- Η υιοθέτηση τρόπων ενεργητικής ακρόασης, δηλαδή συνοδείας των παιδιών, στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική.
- Η απόλυτη ασφάλεια του κάθε συμμετέχοντα και όλης της ομάδας.
- Η νομιμότητα της διαδικασίας.
- Η δημιουργία και διατήρηση υγιούς και ευχάριστου κλίματος κατά την επίπονη, πολλές φορές, και πολύμηνη διαδικασία, έτσι ώστε η «αγγαρεία» να μετατρέπεται σε απόλαυση.
- Η ομαλή αντιμετώπιση κάθε «αστάθμητου παράγοντα».
- Η καθημερινή βελτίωση της αυτογνωσίας των συμμετεχόντων ώστε να απολαμβάνουν την εκπαιδευτική διαδικασία.

Παρακάτω θα περιγράψω τα σημαντικότερα σημεία της έρευνάς μου, καθώς και τα βήματα που έκανε η ομάδα για την πραγματοποίηση του πρώτου edu-mob, την άνοιξη του 2013.

Μαθαίνοντας αρκετά από την πρώτη προσπάθεια και συνειδητοποιώντας αρκετά λάθη που έγιναν, αλλά θέλοντας να επιβεβαιώσω και τα συμπεράσματά μου, δοκίμασα να επαναλάβω το εγχείρημα την άνοιξη του 2019, στις Αχαρνές Αττικής, όπου διδάσκω από το 2015. Έτσι, θα ακολουθήσουν οι αλλαγές που εφαρμόστηκαν τη δεύτερη φορά και η σύγκριση των δύο προσπαθειών.

Τέλος, έχοντας ως ασφαλή οδηγό τους στόχους που τέθηκαν από την αρχή, θα προσπαθήσω να αποδείξω το σκοπό του εγχειρήματος, ότι το edu-mob, υπό προϋποθέσεις, μπορεί να αποτελέσει εφικτό, χρήσιμο, διαφορετικό, ευχάριστο και πολύπλευρα διδακτικό εργαλείο για την εκπαίδευση.

A.2 Η ομάδα – Βασικός πυρήνας

Η οργανική μου θέση (2010-2015) ήταν στο Γυμνάσιο-Λύκειο Επισκοπής Ρεθύμνου. Ξεκινώντας το 2010, είχα πια, το 2013, ένα δουλεμένο τμήμα χορωδίας μαθητών και αποφοίτων του σχολείου (25 παιδιά), που σε συνεργασία με τη χορωδία του Γυμνασίου Ατσιποπούλου (30 παιδιά) –όπου συμπλήρωνα το ωράριό μου (2010 – 2013)– και αρκετούς άλλους φορείς, πραγματοποιήσαμε συναυλίες σε όλη την Κρήτη, αλλά και τη Θεσσαλονίκη (όπου επισκεφθήκαμε και ξεναγηθήκαμε στους χώρους του τμήματος Μουσικών Σπουδών), την Αθήνα και την Καρδίτσα.

Το 2011 συνεχίσαμε τη συνεργασία μας υπό το πρίσμα της εκπαιδευτικής προσέγγισης της NDI. Στην αρχή όλα ήταν πρωτόγνωρα για τους μαθητές μου. Όταν τους είπα ότι δεν θα επιλέγω εγώ, αλλά αυτοί, αντέδρασαν περίεργα. Οι περισσότεροι άνθρωποι δεν έχουμε την απαραίτητη εκπαίδευση από την οικογένεια, το σχολείο και την κοινωνία, για να διαχειριστούμε την ελευθερία μας. Η διαχείριση της ελευθερίας απαιτεί ανάληψη ευθύνης των επιλογών, η οποία πολλές φορές ξενίζει, είναι μη συνήθης και άβολη. Απαιτεί, επίσης, πολύ περισσότερο χρόνο, αφού η διαδικασία επιλογής καθυστερεί. Τα συναισθήματα, λοιπόν, των μαθητών ήταν αντικρουόμενα, ένιωθαν ότι ξεβλεύονται, αφού η έλλειψη ευθύνης περιέχει ένα βόλεμα.

Σε δεύτερο χρόνο, όμως, όλοι αντέδρασαν θετικά στην καινούργια προσέγγιση, αφού οι αποφάσεις της ομάδας βασιζόνταν πια στην επιθυμία του κάθε μέλους. Με τον τρόπο αυτό, η συμμετοχή των μαθητών ήταν πιο θερμή και ο στόχος τους εστιασμένος από την πρώτη στιγμή. Οι σχέσεις των μαθητών μεταξύ τους βελτιώθηκαν, όπως και οι ισορροπίες μέσα στην ομάδα. Οι μαθητές είχαν ενεργό ρόλο στη λήψη, τον τρόπο και την εκτέλεση των αποφάσεων. «Η ευχαρίστηση», όπως γράφει ο Lobrot, «είναι προϋπόθεση στη μάθηση» (Κωνσταντίνος Μπακιρτζής 2006). Προσφέραμε χωρίς να αναγκάζουμε, λαμβάναμε χωρίς να εξαναγκαζόμαστε (Michel Lobrot, 2015, 201).

Ο ρόλος μου δεν ήταν αυτός του αρχηγού, αλλά του συντονιστή, που επιβάλλεται να εξετάζει και να τροποποιεί το πλαίσιο του καθώς μαθαίνει και δοκιμάζει νέα πράγματα (Τριλίβα and Αναγνωστοπούλου, 2008, 67). Σαφώς ήμουν αυτή που είχε τις περισσότερες γνώσεις στη μουσική και ήμουν διατεθειμένη να τις μοιρατώ με όποιον ενδιαφερόταν. Οι επιθυμίες μου ήταν ισάξιες και ισοβαρείς με τις επιθυμίες όλων των μελών της ομάδας. Κάποιες όμως πρακτικές διαδικασίες και οπωσδήποτε η διδασκαλία τραγουδιών γινόταν από εμένα. Έτσι, εφαρμόζαμε βασικές αρχές της NDI και επιπλέον οι γνώσεις μου έμπαιναν στην υπηρεσία της ομάδας και αξιοποιούνταν, χωρίς όμως να με καθιστούν αρχηγό.

Τη χρονιά εκείνη (2013-2014), συμπλήρωνα το ωράριό μου στο Μουσικό Γυμνάσιο Ρεθύμνου, κάνοντας το μάθημα της χορωδίας σε κάθε τμήμα, αλλά και διευθύνοντας το τμήμα χορωδίας Γυμνασίου-Λυκείου (τριάντα παιδιά).

Τα παιδιά της χορωδίας αυτού του σχολείου δεν ήταν εξοικειωμένα με την προσέγγιση της NDI, χωρίς όμως αυτό να αποτελέσει ιδιαίτερο πρόβλημα. Αντέδρασαν γρήγορα και επέλεξαν κι αυτά τον καινούριο τρόπο, που τους φάνηκε πιο μαθητοκεντρικός και δημοκρατικός. Συνηθισμένα σε πολύωρες πρόβες για τις ανάγκες του σχολείου, και

ιδιαίτερα υπάκουα στις απαιτήσεις κάθε συνεργαζόμενου μουσικού, ενθουσιάστηκαν με την ιδέα της επιθυμίας και της επιλογής.

Επομένως είχα δύο έτοιμες ομάδες σαν βασικό πυρήνα, τις χορωδίες των δύο σχολείων (55 παιδιά), στις οποίες, παράλληλα με τον προγραμματισμό των γιορτών και των εκδηλώσεων του κάθε σχολείου ξεχωριστά, μπορούσα να προτείνω και την πραγματοποίηση του *edumob* που σχεδιάζα.

A.3 Ανάδυση επιθυμίας – Βιωματική μάθηση

Τα νέα μέλη της ομάδας, κάθε χρονιά, αντιμετωπίζουν μια φυσιολογική δυσκολία όσον αφορά την ανάδυση των επιθυμιών τους. Δεν είναι απλό για κανέναν άνθρωπο να εκφράσει τι είναι αυτό που επιθυμεί, πολύ περισσότερο για ένα παιδί, ειδικά όταν σπανίως του ζητείται. Έτσι, αρχικά, αποδέχομαι τις πρώτες αντιδράσεις τους. Έπειτα, συνοδεύω τη συναισθηματική διαδικασία του καθενός να κατανοήσει τι συμβαίνει και να βρει τη λύση του. Σιγά-σιγά, προτείνοντάς στην αρχή τεχνικές, ο καθένας φτάνει στην ανάδυση της επιθυμίας του. Για παράδειγμα θα μπορούσα να προτείνω σε ένα παιδί που δεν γνωρίζει τι είναι αυτό που το ενδιαφέρει, να κοιτάξει τα «αγαπημένα» του στο YouTube ή τα «likes» που έχει κάνει σε αναρτήσεις «φίλων» σε κοινωνικά δίκτυα.

Συνήθως ξεκινώ την τεχνική ανάδυσης της επιθυμίας με κάτι πολύ εύκολο για τον μαθητή, π.χ. ποια φαγητά επιθυμεί. Η γέφυρα σε αυτή την περίπτωση είναι αισθητηριακή. Έμμεσα, εμπλέκω τις αισθήσεις και το σώμα κι έτσι ανιχνεύω την επιθυμία μέσα από το βίωμα, όχι εγκεφαλικά. Με αυτόν τον τρόπο αναδύεται η δική τους επιθυμία και όχι η «φορεμένη».

Το βίωμα είναι καταλυτική έννοια στην NDI. Αφορά την αυτογνωσία μας. Θυμόμαστε ό,τι μας συγκίνησε, οτιδήποτε στο οποίο συμμετείχαν το σώμα μας και οι αισθήσεις μας. Η βιωματική πληροφορία είναι αυτή που καταγράφεται. Η βιωματική μάθηση ενισχύει τη γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη. Επιτρέπει στα μέλη να παίρνουν ρίσκα, νέους ρόλους και να κάνουν λάθη χωρίς να τον κίνδυνο της απόρριψης και του στιγματισμού, που οδηγούν σε χαμηλή αυτοεκτίμηση. Ευνοεί τη δημιουργία σχέσεων, αφού τα μέλη ενώνονται για να αντιμετωπίσουν προβλήματα. Προσφέρει έναν διασκεδαστικό τρόπο μάθησης και η διασκέδαση με τη σειρά της βοηθά τους μαθητές να γίνουν πιο δεκτικοί στην εμπειρία και τη δημιουργικότητα (Τριλίβα and Αναγνωστοπούλου, 2008, 54). Η βιωματική μάθηση είναι μια φυσική διαδικασία (π.χ. κολύμπι, μαγείρεμα κλπ), η οποία ρέει αβίαστα. Η βιωματική εκπαίδευση είναι η εφαρμογή της βιωματικής μάθησης στο σχολείο από εκπαιδευτικούς και μαθητές σε καινοτόμες δραστηριότητες, τις οποίες στη συνέχεια αναστοχάζονται με στόχο τον εμπλουτισμό των γνώσεων, την ανάπτυξη των ικανοτήτων και τη διαμόρφωση των ηθικών αξιών (Τριλίβα and Αναγνωστοπούλου, 2008, 29).

Υπήρξαν αρκετές περιπτώσεις πολύ δειλών και συνεσταλμένων παιδιών. Μέσα από την ανάδυση της επιθυμίας και το πνεύμα ελευθερίας που επικρατούσε στην ομάδα, βελτιώθηκε η κοινωνικοποίησή τους, η στάση του σώματός τους, αλλά και ο τρόπος που βγάζανε τη φωνή τους. Ακόμα, κάποια παιδιά, όταν ξεκινούσαμε το τραγούδι, περίμεναν

να αρχίσουν οι υπόλοιποι και μετά «έμπαιναν» κι αυτά. Η ελευθερία και η αποδοχή τους έκαναν να νιώσουν ασφαλείς και να συντονιστούν ευκολότερα με την ομάδα.

A.4 Εργασίες επιγραμματικά

Τον Σεπτέμβριο του 2013, έχοντας ολοκληρώσει την έρευνα και έχοντας την πολυεπίπεδη εκπαίδευση σαν κυρίαρχο στόχο, φιλτραρισμένη πάντα από την εκπαιδευτική προσέγγιση της παρεμβαίνουσας μη κατευθυντικότητας (NDI), ξεκινήσαμε να σχεδιάζουμε το flash mob.

Τα συμπεράσματα που είχα βγάλει από την έρευνα με οδήγησαν στην απόφαση ότι έπρεπε να αποφύγουμε «κακοτοπιές» που θα μπορούσαν να δημιουργηθούν από κακή οργάνωση, αφού η επιθυμία μου ήταν να βγουν όσο περισσότερα παιδιά γινόταν στο δρόμο. Επομένως η οργάνωση έπρεπε να είναι άρτια και με χρονοδιάγραμμα.

Επιγραμματικά, οι δουλειές που καταγράψαμε ήταν:

- Άδειες διευθυντών
- Επεξήγηση και επιλογή του edu-mob από την ομάδα
- Χρονοδιάγραμμα
- Επιλογή θέματος
- Επιλογή τραγουδιού
- Διδασκαλία τραγουδιού-body percussion (κρουστά με το σώμα)
- Επιλογή συνεργαζόμενων φορέων
- Συντονισμός φορέων
- Επιλογή χοροκίνησης
- Διδασκαλία χοροκίνησης
- Επιλογή χώρου και ημέρας για κοινή πρόβα
- Οικονομική στήριξη
- Άδεια και στήριξη από τον δήμο Ρεθύμνου
- Αιτήσεις για παρουσία αστυνομίας και λιμενικού
- Επιλογή συνεργαζόμενης ορχήστρας
- Παρουσία σε πρόβες ορχήστρας
- Σκηνοθεσία στον χώρο
- Επιλογή συνεργαζόμενου φωτογράφου-κάμερας
- Παρουσία φωτογράφου στο χώρο
- Επιλογή ομαδαρχών
- Παρουσία ομαδαρχών στο χώρο
- Παράλληλες δράσεις
- Γενικές πρόβες
- Edu-mob
- Μοντάζ

A.5 Πρώτα βήματα - Χρονοδιάγραμμα

Η πρώτη κίνηση, πριν ακόμα προτείνω τη δράση στα παιδιά της χορωδίας, ήταν να πάρω την άδεια των διευθυντών μου, όπως και έγινε.

Το δεύτερο στάδιο ήταν να το προτείνω στις ομάδες χορωδίας. Στην αρχή κάθε χρονιάς, το κάθε μέλος της χορωδίας μας, όπως κι εγώ, εάν επιθυμεί, προτείνει δράσεις για τη διάρκεια της χρονιάς, όπως και το θέμα με το οποίο θα ήθελε να ασχοληθούμε. Σύμφωνα με την εκπαιδευτική προσέγγιση της NDI, προσπαθώ να ικανοποιήσω όλες τις επιθυμίες τους, χωρίζοντας τις δράσεις στη διάρκεια της χρονιάς ή και ενώνοντάς τις, όσο αυτό είναι εφικτό.

Η ιδέα του edu-mob ψηφίστηκε από όλα ανεξαιρέτως τα παιδιά των δύο ομάδων. Αμέσως ξεκινήσαμε την έρευνά μας στα flash mob που είχαν γίνει στο εξωτερικό για εκπαιδευτικούς λόγους, αφού δεν βρήκαμε αντίστοιχο εγχείρημα στην Ελλάδα.

Το τρίτο βήμα ήταν το χρονοδιάγραμμα. Ορίσαμε δύο πιθανές ημερομηνίες της Άνοιξης, πάντα με τη σύμφωνη γνώμη όλης της ομάδας μετά από ψηφοφορία, ώστε να υπάρχει αρκετός χρόνος για προετοιμασία, αλλά ταυτόχρονα να αρχίσει το event να γίνεται πιο συγκεκριμένο.

Έπειτα κάναμε καταμερισμό των εργασιών στη διάρκεια των μηνών, έτσι ώστε να βεβαιωθούμε ότι θα είμαστε έτοιμοι πριν από τις προβλεπόμενες ημερομηνίες:

Σεπτέμβριος-Οκτώβριος: Επιλογή θέματος, επιλογή τραγουδιού, διδασκαλία τραγουδιού-body percussion.

Νοέμβριος: Επιλογή συνεργαζόμενων φορέων, επιλογή χοροκίνησης, διδασκαλία τραγουδιού, διδασκαλία χοροκίνησης, επιλογή χώρου και ημέρας για κοινή πρόβα.

Δεκέμβριος: Συντονισμός φορέων, οικονομική στήριξη, Διδασκαλία τραγουδιού-χοροκίνησης.

Ιανουάριος: Ορισμός ημερομηνίας edu-mob, συντονισμός φορέων, άδεια και στήριξη από τον δήμο Ρεθύμνου, αιτήσεις για παρουσία Αστυνομίας και Λιμενικού, διδασκαλία τραγουδιού-χοροκίνησης.

Φεβρουάριος: Συντονισμός φορέων, παράλληλες δράσεις, επιλογή συνεργαζόμενης ορχήστρας, επιλογή συνεργαζόμενου φωτογράφου, επιλογή ομαδαρχών, διδασκαλία τραγουδιού-χοροκίνησης.

Μάρτιος - Απρίλιος: Συντονισμός φορέων, παράλληλες δράσεις, παρουσία ορχήστρας στις πρόβες, σκηνοθεσία στον χώρο, παρουσία φωτογράφου στο χώρο, παρουσία ομαδαρχών στο χώρο, διδασκαλία τραγουδιού-χοροκίνησης.

Μάιος: Συντονισμός φορέων, παράλληλες δράσεις, γενικές πρόβες, edu-mob.

Ιούνιος: Μοντάζ, συγγραφή κειμένου που συνόδευε το βίντεο, ανάρτηση στο Youtube.

Στο σημείο αυτό, το κάθε μέλος της ομάδας δήλωσε σε ποιο κομμάτι της προετοιμασίας επιθυμεί να βοηθήσει ή και να αναλάβει εξ ολοκλήρου.

A.6 Πρώτες επιλογές

Το τέταρτο στάδιο ήταν να συμφωνήσουμε, πάντα με ψηφοφορία, εάν θέλουμε να το κάνουμε μόνοι μας ή να εμπλέξουμε κι άλλους φορείς, θέμα στο οποίο τα παιδιά είχαν ιδιαίτερα θερμή στάση, από τα προηγούμενα ακόμα χρόνια της συνεργασίας μας. Ψηφίστηκε λοιπόν κι αυτό, χωρίς ακόμα να επιλέξουμε τους φορείς, πέρα από την επιβεβαίωση της συνεργασίας των δύο σχολείων (Επισκοπής και Μουσικού Σχολείου).

Το πέμπτο στάδιο ήταν να επιλέξουμε το θέμα για το οποίο θέλουμε να πραγματοποιήσουμε το edu-mob. Εδώ μας βοήθησε και η κλειστή ομάδα που δημιουργήσαμε σε κοινωνικό δίκτυο (πάντα με γραπτή άδεια των γονέων και κηδεμόνων και προαιρετική συμμετοχή τους στην ηλεκτρονική ομάδα), όπου φυσικά, η συμμετοχή των παιδιών ήταν εθελοντική. Έτσι, τα παιδιά και των δύο χορωδιών μπορούσαν να γνωριστούν, να ανταλλάξουν απόψεις μεταξύ τους, να προτείνουν θέματα, να σχολιάσουν θέματα που πρότειναν άλλα παιδιά, να ψηφίσουν και να ξεκινήσει σιγά-σιγά η «ζύμωση», προκειμένου να γίνουν στο άμεσο μέλλον μια χαρούμενη, δεμένη και παραγωγική ομάδα με κοινό σκοπό και στόχους.

Φυσικά, όσοι δεν συμμετείχαν στην ηλεκτρονική ομάδα μπορούσαν να κάνουν τις προτάσεις τους και να ενημερώνονται για τις προτάσεις των υπόλοιπων την ημέρα της πρόβας, ένα μεσημεριανό δίωρο για κάθε σχολείο (14:00-16:00), μία φορά την εβδομάδα.

Ήταν τα πρώτα χρόνια της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Τα παιδιά είχαν συγκλονιστεί από συμμαθητές τους που είχαν σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Στο σχολείο φροντίσαμε ακόμα και για το φαγητό κάποιων μαθητών μας, συχνά για τον ρουχισμό, ακόμα και των οικογενειών τους.

Ταυτόχρονα οι αναταράξεις στην παιδεία ήταν πολλές και συχνές. Στη διάρκεια του καλοκαιριού που μόλις είχε τελειώσει, αφαιρέθηκε το μάθημα της μουσικής από τη Β' και τη Γ' Γυμνασίου, ενώ στα τέλη Αυγούστου επανήρθε. Παράλληλα, αρκετά μαθήματα του Λυκείου σταμάτησαν να διδάσκονται και πολύ συνάδελφοι απολύθηκαν.

Τα παιδιά της χορωδίας της Επισκοπής είχαν δείξει από τα προηγούμενα χρόνια τις κοινωνικοπολιτικές ευαισθησίες τους. Η μισή ομάδα, λοιπόν, ψήφισε ως θέμα «το παιδί» και η άλλη μισή «την παιδεία». Αποφασίσαμε να ενώσουμε αυτά τα δύο σοβαρά θέματα. Έτσι, το θέμα που επιλέξαμε ήταν: «Παιδεία με κέντρο το παιδί».

Το έκτο στάδιο ήταν η επιλογή τραγουδιού. Συζητήσαμε με τα παιδιά για τα χαρακτηριστικά που «βολεύει» να έχει το τραγούδι που θα χρησιμοποιούσαμε, έτσι ώστε να μην έχει ιδιαίτερες τεχνικές δυσκολίες (αφού θα τραγουδούσαμε χορεύοντας), να τους αρέσει, να μπορεί να του προστεθεί χοροκίνηση, να έχει ελληνικούς στίχους, έτσι ώστε να είναι κατανοητό από το κοινό, και φυσικά να ταιριάζει με το θέμα μας.

Η έρευνα για την αναζήτηση τραγουδιών με δεδομένο θέμα θεωρώ ότι είναι από τα πιο σημαντικά κομμάτια της συμμετοχής των μαθητών σε όλη τη διαδικασία. Είναι η στιγμή της διεπιστημονικότητας. Εδώ εμπλέκονται πολλά από τα μαθήματα που διδάσκονται στο σχολείο, εκτός από τη μουσική: η πληροφορική, αφού την αναζήτηση την κάνουν στο διαδίκτυο και με αυτό τον τρόπο μαθαίνουν την έρευνα, η λογοτεχνία, η ποίηση και η κατανόηση κειμένου. Ταυτόχρονα, αυξάνεται η κριτική ικανότητα, η αποφασιστικότητα και η πρωτοβουλία των παιδιών. Σε άλλες περιπτώσεις εμπλέκεται και η ξένη γλώσσα, κυρίως τα αγγλικά, αλλά όχι μόνο. Πολλές φορές η διαδικασία αυτή αποτελεί ωφέλιμο παράδειγμα συνεργασίας παιδιών και γονέων στο σπίτι.

Το κάθε παιδί, πάντα προαιρετικά, φέρνει ή στέλνει τα τραγούδια που επέλεξε και εξηγεί πώς τα συνδέει με το δεδομένο θέμα. Έτσι, η εκπαίδευσή τους γίνεται σύγχρονη την ώρα της πρόβας, και ασύγχρονη την ώρα της έρευνας και ανταλλαγής ιδεών μέσα από το κοινωνικό δίκτυο, κατά τη διάρκεια της εβδομάδας. Παράλληλα, επιτυγχάνεται η ατομική αλλά και η συλλογική ωρίμανση του κάθε μαθητή.

Μετά από πολλές συζητήσεις, έρευνα, πολλά τραγούδια, αλλά ευτυχώς καμιά χαλασμένη καρδιά, αποφασίσαμε να προχωρήσουμε με το τραγούδι των Onirama «Κλείσε τα μάτια», το οποίο δεν έχει ως θέμα το παιδί, αλλά προτρέπει σε αγάπη, ομόνοια, όνειρα, ελευθερία, στόχους, φως, χορό, τραγούδι. Ένα πολύ θετικό, ελληνικό, pop τραγούδι, όχι άσχετο με το θέμα μας, που εξέφραζε τη μεγάλη πλειοψηφία της ομάδας τη στιγμή εκείνη:

Κλείσε τα μάτια (ο χορός)

Ένα ταξίδι ξεκινάει, ένα ταξίδι μακρινό

ουράνιο τόξο που γελάει και σε ρίχνει στο κενό.
Χρώματα αγαπημένα, μυρωδιά που ακολουθεί
χιλιάδες σκέψεις στα χαμένα κι έρωτας μεσ' στη βροχή.

Κλείσε τα μάτια κι άφησε το μυαλό, άνοιξ' τα χέρια πιάσε τον ουρανό,
δώσε στην τρέλα σου λιγάκι απ' το φως, ξέχνα το αύριο αρχίζει ο χορός.

Μουσικές που σου μιλάνε, μουσικές που σ' οδηγούν,
λέξεις που σου τραγουδάνε και την αλήθεια σου ξεχνούν.

Όνειρα καλά κρυμμένα μέσα σε χρυσά μαλλιά
γεύση ανοιξιιάτικη μες από σένα και τα μεσάνυχτα αγκαλιά

Κλείσε τα μάτια...

(Μουσική: Onirama, Στίχοι: Θεodorής Μαραντίνης)

Έτσι, μετά την άδεια που πήραμε από τον κύριο Μαραντίνη, ξεκινήσαμε με τη διδασκαλία του τραγουδιού, σε συνδυασμό με body percussion.

Έπειτα, κάποια από τα παιδιά των δύο χορωδιών, με εμπειρία στον σύγχρονο και μοντέρνο χορό, συνεργάστηκαν, δημιούργησαν και μου έμαθαν τη χορογραφία.

A.7 Συνεργασίες

Βασικό συστατικό της ομάδας μας, από την πρώτη μέρα, ήταν οι συνεργασίες, στων οποίων τα παιδαγωγικά οφέλη πιστεύω πολύ. Η συνεργασία αποτελεί και βασικό δομικό στοιχείο του «νέου σχολείου», αφού προτείνει ένα σχολείο ανοιχτό στην κοινωνία, σε αρμονική σύνδεση με την τοπική Αυτοδιοίκηση και συμμετοχή μαθητών, εκπαιδευτικών, αλλά και γονέων (παράγραφος 8).

Η πρώτη μας επαφή έγινε με τους συλλόγους καθηγητών των δύο σχολείων. Τα παιδιά ενθουσιάστηκαν με την ιδέα της συνεργασίας και της κοινής πρόβας με τους καθηγητές τους. Μεγάλη συμμετοχή είχαμε από τους καθηγητές του Μουσικού Σχολείου.

Η δεύτερη επαφή έγινε με τους γονείς των μαθητών, καθώς και με τον σύλλογο γονέων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης Ρεθύμνου, στον οποίο συμμετείχαν αρκετοί γονείς των παιδιών της χορωδίας. Η πρόταση αυτή έγινε από γονέα μαθητή και η ομάδα, πάντα μετά από ψηφοφορία, την επέλεξε.

Την ίδια χρονιά, υπό την αιγίδα της ΕΛΜΕΡ (Ένωση Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης Ρεθύμνου) είχαμε δημιουργήσει με άλλους έξι καθηγητές την Ομάδα Εναλλακτικών Δράσεων, με σκοπό τις πολιτιστικές-καλλιτεχνικές παρεμβάσεις στα σχολεία. Έτσι, αγκάλιασαν την προσπάθειά μας, όχι μόνο η μικρή πολιτιστική ομάδα, αλλά το σύνολο της ΕΛΜΕΡ.

Πολύ σύντομα, μαθητές των δύο σχολείων που δεν συμμετείχαν στη χορωδία, εξέφρασαν την επιθυμία να ενταχθούν στην παρέα μας. Επίσης, κάποια παιδιά από προηγούμενη συνεργασία μας (πρώην χορωδία Ατσιποπούλου), το έμαθαν και θέλησαν να έρθουν. Έτσι η ομάδα έγινε ανοιχτή και ευέλικτη.

Από το φθινόπωρο του 2011 είχα αναλάβει εθελοντικά και τη χορωδία Δασκάλων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ρεθύμνου (ΣΕ.ΠΕ.ΡΕΘ.), με την οποία είχαμε συνεργαστεί ήδη σε δύο projects (προγράμματα), το 2011-12 και 2012-13. Καλέσαμε, λοιπόν, κι αυτούς. Τέλος, τον Νοέμβριο, μετά από συνεννόηση με την τότε αντιδήμαρχο πολιτισμού του δήμου Ρεθύμνου, κ. Πέπη Μπιρλιράκη, βάλαμε αγγελία στην εφημερίδα για όποιον συμπολίτη μας επιθυμούσε να συμμετάσχει. Οι πρώτοι που ανταποκρίθηκαν, όχι όμως και οι τελευταίοι, ήταν η κοινότητα των ευρωπαίων υπηκόων, μόνιμων κατοίκων του Ρεθύμνου. Έτσι, η παρέα μας έγινε πολύχρωμη.

Σιγά, σιγά έφτασε η ομάδα μας να αριθμεί τα 150 μέλη. Μαθητές, καθηγητές, γονείς, δάσκαλοι, απλοί πολίτες του Ρεθύμνου, από 10 ως 72 ετών, δημιουργήσαμε ένα υπέροχο πάζλ με έναν κοινό στόχο: Να αφιερώσουμε τους επόμενους μήνες μας στην «παιδεία με κέντρο το παιδί» και μετά από μια σειρά δράσεων, να καταλήξουμε στο πολυπόθητο flash mob (ο τίτλος «edu-mob» προέκυψε μετά την πραγματοποίηση της δράσης).

Στο σημείο αυτό θέλω να τονίσω ότι οι συνεργασίες και το σύνολο της διαδικασίας δεν συμβαδίζουν απαραίτητα με την NDI προσέγγιση. Οι αρχές της εφαρμόστηκαν στο πλαίσιο του δυνατού και όχι σε όλη τη διαδικασία. Πολλές φορές η πίεση του χρόνου με ανάγκαζε να πάρω βιαστικές αποφάσεις από μόνη μου. Άλλες φορές η κοινωνική κουλτούρα εμπόδιζε την εφαρμογή της. NDI ήταν η σχέση και η συνεργασία με τον βασικό πυρήνα της ομάδας.

Προχωρώντας, προέκυψε η ανάγκη μιας επιπλέον εβδομαδιαίας πρόβας. Άλλωστε ο προγραμματισμός των ετήσιων εκδηλώσεων κάθε σχολείου και οι απαραίτητες πρόβες για την πραγματοποίησή τους, ειδικά του Μουσικού σχολείου, δεν μας επέτρεπαν πια να χρησιμοποιούμε το μοναδικό μας εβδομαδιαίο δώρο για την πρόβα του edu-mob.

Η πρόβα ορίστηκε για κάθε Σάββατο 15:00-17:00. Με τη βοήθεια της ΕΛΜΕΡ, ζητήσαμε από τον διευθυντή Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ρεθύμνου και μας παραχωρήθηκε η πολύ μεγάλη αίθουσα πολλαπλών χρήσεων του 2^{ου} Δημοτικού Ρεθύμνου, που βρίσκεται στο κέντρο της πόλης.

A.8 Συμμετοχή στα Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων

Κάθε χρόνο, στο τέλος του φθινοπώρου, μπορεί κάθε σχολείο να δηλώσει στο υπουργείο αν θα πραγματοποιήσει κάποιο σχολικό πρόγραμμα. Τα προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων που ανακοινώνει το υπουργείο αφορούν την περιβαλλοντική εκπαίδευση, την αγωγή υγείας και τον πολιτισμό. Αποφασίσαμε τη δράση αυτή να τη δηλώσουμε ως πολιτιστικό πρόγραμμα, αφού το θεματικό περιεχόμενο της δράσης μας, η προσέγγιση της NDI που ακολουθούσαμε, αλλά και οι προτάσεις του «νέου σχολείου» που με είχαν εμπνεύσει αρχικά, συμφωνούσαν με τις προϋποθέσεις που έθετε το υπουργείο:

- να ενσωματώνει τις αρχές και τις υψηλές αξίες της αειφορίας, να τις αναδεικνύει και να τις προωθεί,
- να εμπίπτει στα ενδιαφέροντα των μαθητών/τριών, προκειμένου να ενεργοποιούνται εσωτερικά κίνητρα και να διασφαλίζεται η συνοχή της μαθητικής ομάδας και η συνεργασία των μελών της,
- να σχετίζεται άμεσα με τις προσωπικές/κοινωνικές εμπειρίες των μαθητών/τριών και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους,
- να είναι επίκαιρο,
- να διέπεται από στοιχεία καινοτομίας ως προς τις διδακτικές/ερευνητικές προσεγγίσεις,
- να μπορεί να εξεταστεί και να αναλυθεί πολύπλευρα στο πλαίσιο της διαθεματικής/διεπιστημονικής προσέγγισης και να υποστηρίζει τους διδακτικούς σκοπούς και στόχους του Προγράμματος Σπουδών,
- να δίνει τη δυνατότητα ενός ρεαλιστικού χρονοδιαγράμματος για την ολοκλήρωση των προβλεπόμενων δράσεων/δραστηριοτήτων που υποστηρίζουν την επίτευξη των στόχων του προγράμματος,

- να στοχεύει στην αειφορική διαχείριση των υλικών και άυλων πόρων της σχολικής μονάδας,
- να προάγει τη συνεργασία της σχολικής κοινότητας με την κοινωνία και ιδίως την τοπική,
- να ενθαρρύνει δημοκρατικές συμπεριφορές που διέπονται από τις αξίες της αλληλεγγύης και του σεβασμού της διαφορετικότητας,
- να δίνει τη δυνατότητα εμπλοκής όλων των μαθητών/τριών, αξιοποιώντας τις ξεχωριστές ικανότητες, δεξιότητες και γνώσεις κάθε μαθητή/τριας,
- να ενισχύει την πεποίθηση των μαθητών/τριών ότι δύνανται, ως ενεργοί πολίτες, να διαμορφώσουν συνθήκες ζωής που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τις προσδοκίες τους.

Πολύ σημαντικό ρόλο στην απόφασή μας για συμμετοχή στο πρόγραμμα ήταν ότι θα ήμασταν καλυμμένοι απέναντι στη Δευτεροβάθμια και στο Υπουργείο σε περίπτωση που γινόταν κάποιο περιστατικό στις πρόβες, που θα έπαιρνε ανεπιθύμητες διαστάσεις – πράγμα που ευτυχώς δεν έγινε.

Τέλος, οι βασικές αρχές επεξεργασίας θεμάτων που προτείνουν τα προγράμματα αυτά συμφωνούν με τις αρχές, τις αξίες και τους στόχους της ομάδας μας:

- της μαθητοκεντρικής διαδικασίας (ενθάρρυνση της πρωτοβουλίας των μαθητών/τριών, χρήση συμμετοχικών και ενεργών διδακτικών τεχνικών, αξιοποίηση μεθόδων όπως είναι η συζήτηση, το ηθικό δίλημμα, η έρευνα δράσης, η μελέτη περίπτωσης και η οργάνωση λόγου που βασίζεται στη χρήση επιχειρημάτων κ.ά.),
- της συνεργατικής μάθησης που ενθαρρύνει την ενεργό συμμετοχή και αλληλεπίδραση των μελών των ομάδων εργασίας, αλλά και των ομάδων μεταξύ τους,
- της βιωματικής και ανακαλυπτικής μάθησης, αξιοποιώντας διαδικασίες διεξαγωγής έρευνας, μελέτης πεδίου κλπ.,
- της διεπιστημονικής και διαθεματικής προσέγγισης των θεμάτων και
- της δημιουργικής και ελεύθερης έκφρασης.

Συμπληρώσαμε, λοιπόν, το «Σχέδιο Υποβολής Προγράμματος Σχολικών Δραστηριοτήτων»:

- Τον τίτλο,
- τα ονόματα του βασικού πυρήνα της ομάδας,
- τον σκοπό και τους στόχους μας,
- τη μεθοδολογία μας,
- το χρονοδιάγραμμα υλοποίησης,
- τις συνεργασίες μας,
- τα πεδία σύνδεσης με το Αναλυτικό Πρόγραμμα,
- τους τρόπους διάχυσης και προβολής των αποτελεσμάτων στη σχολική, κοινότητα, την τοπική ή/και την ευρύτερη κοινωνία,
- τον ακριβή τόπο και χρόνο της πρόβας,

το υποβάλαμε για έγκριση, την οποία πήραμε σύντομα και συνεχίσαμε.

A.9 Οικονομική στήριξη

Το κομμάτι αυτό, το θεωρώ ιδιαίτερα σημαντικό. Στο μυαλό μου είχα πάντα τους στόχους του «νέου σχολείου» που αφορούν την επιτυχή συμμετοχή των μαθητών στην οικονομική ζωή, τις ίσες ευκαιρίες οικονομικής ανόδου και την άσκηση του ρόλου του υπεύθυνου πολίτη. Το να βρούμε τρόπους να ενισχύουμε από μόνοι μας οικονομικά τις δράσεις που επιλέγαμε, είναι ένα από τα μεγαλύτερα μαθήματα που κατέκτησαν τα παιδιά.

Από τα προηγούμενα χρόνια είχαμε επιλέξει τρεις τρόπους οικονομικής ενίσχυσης της ομάδας, έτσι ώστε να διαθέτουμε από μόνοι μας τα χρήματα για τις οικονομικές ανάγκες των συναυλιών μας, όπως προγράμματα συναυλιών, ενοικίαση λεωφορείων, φωτογράφος, αλλά και για το ετήσιο beach party στο τέλος της χρονιάς, που είχε καθιερωθεί. Τους ίδιους τρόπους εφαρμόσαμε και αυτή τη φορά, πάντα με προαιρετική συμμετοχή, χωρίς καμιά επιβολή και μετά από την εκδήλωση επιθυμίας του κάθε μέλους της ομάδας.

Συγκεκριμένα, εκμεταλλευτήκαμε την περίοδο των Χριστουγέννων. Έτσι, το τελευταίο Σάββατο πριν από τα Χριστούγεννα, ξεκινήσαμε με την ομάδα της Επισκοπής. Είπαμε κάλαντα και Χριστουγεννιάτικα τραγούδια στην Επισκοπή, όπου η ομάδα γινόταν δεκτή στο χωριό κάθε χρόνο με μεγάλο ενθουσιασμό. Μετά, με τη βοήθεια των γονέων πήγαμε στο κέντρο του Ρεθύμνου (15 χιλιόμετρα απόσταση). Ενωθήκαμε με την ομάδα του Μουσικού Σχολείου και συνεχίσαμε τα κάλαντα, δίσκωνα, άρτια προβαρισμένα και με μεγάλο ενθουσιασμό, στο κέντρο της πόλης.

Την τελευταία εβδομάδα πριν από τις διακοπές των Χριστουγέννων στήσαμε και στα δύο σχολεία Χριστουγεννιάτικο παζάρι, με στολίδια, δωράκια και γλυκά, που είχαν ετοιμάσει τα ίδια τα παιδιά.

Τέλος, κάναμε, ακριβώς μετά τα Χριστούγεννα και λαχειοφόρο αγορά. Αφού έδωσα στα παιδιά ένα κείμενο υπογεγραμμένο από εμένα, τους διευθυντές μου και με σφραγίδα των σχολείων, που εξηγούσε τον σκοπό της λαχειοφόρου, τα παιδιά πήγαν κατά ομάδες σε καταστήματα της πόλης και μάζεψαν διάφορα δώρα. Πουλήσαμε λαχνούς για τρεις εβδομάδες και μετά έγινε η κλήρωση των δώρων.

Μετά από συζήτηση με την ομάδα, αποφασίσαμε ότι όλη η δράση θέλουμε να γίνει εθελοντικά από όλους και να πληρωθούν μόνο οι επαγγελματίες της φωτογραφίας και της κάμερας που χρειαζόταν για τη δημιουργία του βίντεο.

Είναι σκόπιμο να αναφέρω τη μεγάλη στήριξη των γονέων των παιδιών των δύο χωρωδιών, που ενισχυόταν από τον ενθουσιασμό των παιδιών τους για συμμετοχή στην ομάδα, διότι χωρίς αυτούς δεν θα μπορούσαμε να κάνουμε αρκετά πράγματα. Οι συχνές πρόβες, οι πολλές δράσεις και οι μεγάλες αποστάσεις, σε συνδυασμό με τη νεαρή ηλικία των περισσότερων παιδιών, θα αποτελούσαν εμπόδιο, αν δεν είχαμε την απόλυτη στήριξη και τη συνεργασία των γονέων μεταξύ τους. «Το ωραίο έλκει», αναφέρει η κοινωνική ψυχολογία. Δημιουργήσαμε έναν πυρήνα χαράς και δημιουργίας και σιγά-σιγά έρχονταν και συντονίζονταν κι άλλοι.

A.10 Άδειες

Στην πρώτη συνάντηση μετά από τις διακοπές των Χριστουγέννων, καταλήξαμε στην οριστική ημερομηνία τις δράσης. Ορίσαμε τη δράση για τις 24 Μαΐου. Οι πρόβες για το τραγούδι και τη χοροκίνηση συνεχίζονταν κανονικά και είχε αρχίσει ο τελικός μας στόχος να παίρνει πια μορφή.

Επιλέξαμε να παρουσιάσουμε το flash mob την ίδια μέρα σε τρία διαφορετικά σημεία της πόλης. Μια πλατεία, όπου θα γινόταν και η επίσημη βιντεοσκόπηση της δράσης, και δύο κεντρικούς δρόμους. Η πλατεία και ο ένας δρόμος ήταν παραθαλάσσια, οπότε εκτός από την παρουσία της αστυνομίας και τη σχετική άδεια, τα μέρη αυτά ενέπιπταν στη δικαιοδοσία του Λιμενικού Σώματος.

Εδώ μας βοήθησε η αντιδήμαρχος πολιτισμού, κ. Μπιρλιράκη. Έτσι, μετά από ραντεβού που μας έκλεισε με τη διοίκηση της αστυνομίας Ρεθύμνου και τον διοικητή του Λιμενικού Σώματος, κάναμε αίτηση για τη συγκεκριμένη ημερομηνία. Δώσαμε επίσης σχεδιάγραμμα των εμφανίσεών μας, αφού για τις ανάγκες της δράσης μας έπρεπε να κλείσουν για δεκαπέντε λεπτά δύο δρόμοι.

A.11 Παράλληλες δράσεις

Όπως είχαμε αποφασίσει από την αρχή, το edu-mob θα ήταν η πανηγυρική κατάληξη μιας σειράς δράσεων με θέμα «παιδεία με κέντρο το παιδί». Σε συνεργασία με την ΕΛΜΕΡ, την ομάδα εναλλακτικών δράσεων, τον Σύλλογο Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ρεθύμνου (Σ.Ε.Π.Ε.ΡΕΘ.) και τον Σύλλογο Γονέων Ρεθύμνου, προγραμματίσαμε μια σειρά παράπλευρων δράσεων για τους επόμενους μήνες. Έτσι, σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Ρεθύμνου διοργανώσαμε ημερίδα και διαλέξεις, με θέματα όπως οι μαθητικές και εξωσχολικές ανάγκες του παιδιού, η ενεργητική συμμετοχή του γονέα, η συνεργασία μαθητή-καθηγητή-γονέα, οι δομές υποστήριξης κ.ά..

Παράλληλα, η ομάδα καθηγητών πολιτιστικής παρέμβασης στα σχολεία, με αφετηρία τα δύο σχολεία-πυρήνες του flash mob, ξεκίνησε κι αυτή τις δράσεις της. Σε συνεργασία με το σύλλογο γονέων του κάθε σχολείου, το προεδρείο του δεκαπενταμελούς και φυσικά τα παιδιά της χορωδίας, αλλάξαμε την εξωτερική όψη των τοίχων του σχολείου, ζωγραφίζοντας θέματα που είχαν διαλέξει οι ίδιοι οι μαθητές. Η δράση αυτή επεκτάθηκε και σε άλλα σχολεία και αργότερα σε διάφορα σημεία της πόλης, συνοδευόμενη πάντα από τις σχετικές άδειες.

Τέλος, ένα σημαντικό ποσό από τα έσοδα των δράσεων για την οικονομική στήριξη του flash mob, διατέθηκε από τους μαθητές για αγορά ειδών πρώτης ανάγκης. Τα προϊόντα στάλθηκαν διακριτικά σε οικογένειες συμμαθητών τους που είχαμε εντοπίσει ότι αντιμετώπιζαν ιδιαίτερες οικονομικές δυσκολίες.

A.12 Διαχείριση κρίσεων

Κάποια παιδιά του σχολείου που συμμετείχαν, όχι από τον βασικό πυρήνα, ξεκίνησαν στην αρχή να έρχονται στις πρόβες. Είδα όμως στην διάρκεια μια δυσκολία στη συμμετοχή τους. Συζήτησα με το καθένα ξεχωριστά και είδα ότι το πρόβλημα ήταν ότι ταυτόχρονα με την απόφασή τους να συμμετάσχουν, μια άλλη επιθυμία τους ή επιθυμία για διαφορετική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου τους συγκρούονταν με την αρχική τους επιλογή. Μέσα από τη συζήτηση βοήθησα το καθένα από τα παιδιά αυτά να ιεραρχήσουν τις επιθυμίες τους και να ακολουθήσουν όποια από τις δύο ήθελαν, έχοντας την πλήρη αποδοχή μου. Η επιθυμία του καθένα μπορεί να είναι μεταβαλλόμενη κι εγώ δεν είμαι αστυνόμος της. Έχω εμπιστοσύνη στη διαδικασία του κάθε μέλους της ομάδας.

Η ελεύθερη επιλογή δεν βοηθά μόνο το γνωστικό περιεχόμενο που αναπτύσσεται. Μεταφέρεται κι ένα μήνυμα για τη σχέση μας: Είστε σημαντικοί, έχετε αξία, η γνώμη σας μετράει, θα σας αποδεχτώ και, το κυριότερο, σας εμπιστεύομαι. Η εμπιστοσύνη μαζί με την ελευθερία κάνει τον μαθητή να πιστεύει κι αυτός στον εαυτό του (Ναυρίδης, 1994, 106).

Μπορεί π.χ. σε ένα γεγονός ή σε μια επιλογή να υπάρξουν δύο αντίθετες, ακραίες αντιδράσεις. Το πρόβλημα στην επικοινωνία πολλές φορές προκύπτει επειδή πιστεύουμε ότι υπάρχει μόνο ένα σωστό, μία αντικειμενική αλήθεια. Όταν όμως στις ανθρώπινες σχέσεις μιλάμε με απόλυτους όρους π.χ. σωστό-λάθος, κάποιος έχει δίκιο και κάποιος άδικο. Αυτό δημιουργεί τρομερή παρανόηση στην επικοινωνία. Άλλο π.χ. είναι να πεις «το τραγούδι που μου έφερες είναι απαίσιο», και άλλο να πεις «το τραγούδι που μου έφερες εμένα δεν μου αρέσει». Το ωραίο και το άσχημο παύουν να είναι απόλυτα. Το σωστό και το λάθος καταργούνται σαν όροι και η έννοια του λάθους απομυθοποιείται (η φαινομενολογία και η αποδοχή της).

Στην ομάδα μας η υποκειμενικότητα του κάθε μέλους είναι σεβαστή, με τη γνώση ότι η υποκειμενικότητα αυτή είναι μεταβλητή. Έτσι, τα παιδιά εκπαιδεύονται κοινωνικά στο να αντέχουν τη διαφορετικότητα και την πολυφωνία.

Με την ανάπτυξη της τεχνολογίας και τη χρήση των κοινωνικών δικτύων, τα παιδιά συναναστρέφονται σε πραγματικό χρόνο ή ψηφιακά με άτομα που επέλεξαν, γιατί συμφωνούν μαζί τους. Υπάρχει, δηλαδή, μια ψευδαίσθηση ότι ζουν σε έναν κόσμο που όλοι συμφωνούν μεταξύ τους. Έτσι, έχουν χαμηλή ανοχή στο διαφορετικό και στο άβολο. Όταν όμως χάνεται η πολυφωνία, χάνεται και η σύνθεση.

Συχνά υπήρξαν συγκρούσεις μεταξύ μελών της ομάδας, είτε του βασικού πυρήνα είτε του συνόλου. Στις περιπτώσεις αυτές δεν ανακατεύτηκα για να βρω μια λύση. Ακολούθησα τη μέθοδο της ανθρωποκεντρικής προσέγγισης –στην οποία ανήκει και η NDI– της μη ήττας (Gordon, 2011, 207): Σε αντικρουόμενες επιθυμίες συνήθως κάποιος συμβιβάζεται. Στον συμβιβασμό όμως, είμαστε αντίπαλοι. Εγώ νιώθω κερδισμένος όταν δώσω λιγότερα και πάρω περισσότερα. Αν δεν κερδίσω, ο μηχανισμός άμυνας που διαθέτω, μου λέει «δεν πειράζει, μπορώ να ζήσω και με αυτό». Αντίθετα, στην ανθρωποκεντρική μέθοδο με ενδιαφέρει η δική μου ικανοποίηση, αλλά και η δική σου ικανοποίηση. Θέλω να κάνω κάτι, αλλά θέλω να βρούμε μία λύση που να ικανοποιεί και τους δύο και είμαι διατεθειμένη να δώσω χρόνο και ενέργεια μέχρι να βρεθεί αυτό. Με ενδιαφέρεις και η επιθυμία σου είναι

σημαντική το ίδιο με τη δική μου. Μπορεί το αποτέλεσμα να είναι, κάποιες φορές, το ίδιο με αυτό του συμβιβασμού. Η διαδικασία και η σχέση, όμως, είναι πολύ διαφορετικές.

Έτσι, δίνω την ευκαιρία στην ομάδα να γνωρίσει τις δυνατότητές της για αυτορρύθμιση, μη παρεμβαίνοντας, δείχνοντας εμπιστοσύνη, χωρίς να φοβάμαι τη σύγκρουση.

Πολύ σημαντική θεωρώ και τη μοντελοποίηση του ρόλου (role modelling). Η παρουσία μου και η συμπεριφορά μου με βάση τις αρχές της NDI αποτελούν ένα πρότυπο συμπεριφοράς και για την υπόλοιπη ομάδα.

A.13 Τελικές επιλογές

Η πορεία μας προς τον τελικό στόχο προχωρούσε κανονικά. Οι πρόβες, η ομαλή και δημιουργική συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων, οι παράλληλες δράσεις, όλα κυλούσαν σύμφωνα με το πρόγραμμα.

Μετά από παρότρυνση των μαθητών του Μουσικού Σχολείου, απευθυνθήκαμε στη φιλαρμονική ορχήστρα του δήμου, όπου συμμετείχαν πολλοί από τους μαθητές. Αφού δέχθηκαν να συμμετάσχουν, δημιουργήθηκαν παρτιτούρες και ενέταξαν το κομμάτι του flash mob «Κλείσε τα μάτια» στις πρόβες τους. Καθορίσαμε μάλιστα και κάποιες πρόβες στο χώρο τους, μαζί με τη χορωδία, για το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Κάποιοι από τους γονείς μάς πρότειναν έναν φωτογράφο/βιντεολήπτη, που γνώριζαν και παραδέχονταν τη δουλειά του. Προσωπικά, δεν είχα ιδία άποψη σχετικά με τους επαγγελματίες φωτογράφους του Ρεθύμνου, οπότε εμπιστεύθηκα το ένστικτο των γονέων. Μετά από συζήτηση αποφασίσαμε να συνεργαστούμε μαζί του. Το κομμάτι αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, αφού το αποτέλεσμα της δουλειάς του στο μοντάζ θα αποτελούσε το κοινοποιημένο «προϊόν» ολόκληρης της δράσης μας. Ο φωτογράφος άλλωστε ήταν κι ο μόνος επαγγελματίας που θα πληρωνόταν κανονικά για τη δουλειά του, οπότε οι απαιτήσεις ήταν αρκετά αυξημένες.

Μια ακόμη δουλειά ήταν η εύρεση ομαδαρχών. Ο όγκος των συμμετεχόντων χωριζόταν σε δεκαμελείς υποομάδες, με έναν ομαδάρχη η κάθε μια. Έτσι, οι υποομάδες, στη διάρκεια του flash mob, ήταν κρυμμένες στα γύρω στενά και έμπαιναν σταδιακά στη δράση, η κάθε μία στον δικό της προγραμματισμένο χρόνο. Ο ομαδάρχης ήταν απολύτως αναγκαίος και υπεύθυνος για την ασφάλεια των παιδιών κατά τη διαδρομή από το ένα σημείο παρουσίασης της δράσης, στο άλλο. Ολόκληρη η ομάδα ομαδαρχών (δεκαπέντε άτομα) καλύφθηκε από την ΕΛΜΕΡ, από συναδέλφους καθηγητές, των οποίων η συμμετοχή και βοήθεια ήτανε για μένα ιδιαίτερα σημαντική, ακόμα και συγκινητική.

A.14 Τεχνικά ζητήματα

Είχε φτάσει πια η άνοιξη. Οι πρόβες και οι παράλληλες δράσεις προχωρούσαν κανονικά. Το Πάσχα εκείνη τη χρονιά ήταν στις 20 Απριλίου. Η χώρα είχε μπει σε προεκλογική περίοδο.

Πλησίαζε η εξεταστική των μαθητών, αλλά και η δικιά μου. Δεν θέλαμε να αφήσουμε πολλές εκκρεμότητες για τον Μάιο.

Το τέταρτο Σάββατο του Μαΐου θα γινόταν η παρουσίαση. Ο προγραμματισμός μας είχε γίνει έτσι ώστε το πρώτο Σάββατο μετά το Πάσχα να έχει μια πρόβα η χορωδία και μια πρόβα η φιλαρμονική, ξεχωριστά. Τα δύο επόμενα Σάββατα είχαμε τις γενικές πρόβες, όπου ό,τι είχαμε σκεφτεί και οργανώσει έπρεπε να το δέσουμε.

Μετά την πρώτη πρόβα του Μαΐου, όσοι από τους συμμετέχοντες θέλαμε, μαζί με την ομάδα πολιτιστικής παρέμβασης στα σχολεία, ετοιμάσαμε ένα πολύχρωμο πανό που συνόδευε τις τρεις παρουσιάσεις μας. Πάνω στο πανό γράψαμε στίχους του Λευτέρη Παπαδόπουλου από το τραγούδι «Κάποτε θα 'ρθουν»: *υπερασπίσου το παιδί, γιατί αν γλιτώσει το παιδί ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΛΠΙΔΑ*.

Είχαν μείνει λίγα τελευταία τεχνικά ζητήματα. Οι ομαδάρχες γνωρίστηκαν με τις ομάδες τους. Η φιλαρμονική χωρίστηκε κι αυτή σε υποομάδες με ομαδάρχες τους καθηγητές τους από το Δημοτικό Ωδείο, που συμμετείχαν κι αυτοί στη δράση μαζί με τους μαθητές τους.

Έγινε η σκηνοθεσία στον προγραμματισμένο για τη λήψη χώρο, παρουσία όλων των ομαδάρχων και του φωτογράφου. Ποια ομάδα ξεκινάει, πού θα σταθεί, τί ακολουθεί, πόσο χώρο θα χρησιμοποιήσουμε, πότε μπαίνει κάθε ομάδα, από ποια μεριά φτάνει στο χώρο, τι κάνει κάθε ομάδα στο τέλος, πού θα σταθεί ο φωτογράφος και το συνεργείο του, τι πλάνα τραβούν σε κάθε είσοδο ομάδας και αρκετές άλλες λεπτομέρειες. Σχεδιάσαμε ένα πλάνο του χώρου και δόθηκαν στον καθένα αναλυτικές οδηγίες.

Έπειτα, επισκεφτήκαμε και τους δύο δρόμους που θα κλείναμε. Σε κάθε ομαδάρχη δόθηκε ένας γενικός χάρτης της περιοχής. Έτσι, ο καθένας επέλεξε και για τα τρία σημεία τους χώρους που θα περίμενε κρυμμένος με την ομάδα του, μέχρι να έρθει η ώρα να μπουν στη δράση. Επέλεξαν επίσης, πάντα σε συνεννόηση με τους υπόλοιπους, από ποιους δρόμους της πόλης θα πάνε από το ένα σημείο παρουσίασης στο άλλο, έτσι ώστε να αποφύγουμε τον συνωστισμό στον δρόμο και να μη χαλάσουμε το στοιχείο της έκπληξης για το κοινό μας.

Ο φωτογράφος βρήκε τα σημεία που θα έστηνε τις κάμερές του. Πήραμε άδειες από ένα μαγαζί και ένα γραφείο που βρίσκονταν σε ορόφους γύρω από την πλατεία, έτσι ώστε να μπορούμε να έχουμε και πανοραμικές λήψεις. Η συνεννόηση μαζί του ήταν ότι θα σκηνοθετούσαμε μόνο την πρώτη λήψη στην πλατεία, αλλά θα τραβούσε πλάνα και από τις άλλες δύο παρουσιάσεις στους δύο κεντρικούς δρόμους.

Μεγάλη συζήτηση, επίσης, έγινε και για τον ήχο της λήψης, αφού τα πλάνα ήταν εξωτερικά και δεν ήταν σίγουρα καλό το ηχητικό αποτέλεσμα της κάμερας. Τα βίντεο που παρακολουθήσαμε στο YouTube χρησιμοποιούσαν δύο τρόπους σε σχέση με τον ήχο. Κάποια από αυτά, κυρίως τα flash mobs που αφορούσαν μόνο κίνηση, την ώρα της δράσης χρησιμοποιούσαν γνωστά τραγούδια τα οποία ακούγονταν από κάποιο CD player. Στα υπόλοιπα, στα οποία η δράση περιείχε και τραγούδι, το τραγούδι είχε ηχογραφηθεί σε προηγούμενο χρόνο, σε studio, έπειτα έγινε κανονική ηχοληψία, οπότε την ώρα της δράσης ουσιαστικά τραβούσαν μόνο την κίνηση, δηλαδή video clip. Υπήρχαν και κάποια, λίγα flash

mobs με ήχο σε πραγματικό χρόνο, που όμως είχαν γυριστεί σε κλειστό χώρο, όπως π.χ. αίθουσα αναμονής αεροδρομίου ή μετρό κ.ά..

Στην αρχή σκεφτήκαμε σοβαρά να ηχογραφήσουμε νωρίτερα τη χορωδία με την φιλαρμονική και να «φορέσουμε» κι εμείς τον ήχο στην εικόνα. Η τελική απόφασή μας, όμως, ήταν το αποτέλεσμα της δουλειάς μας, το βίντεο δηλαδή που θα ανέβαινε μετά τη δράση μας στο YouTube, να είναι ζωντανό. Να έχει δηλαδή τον ήχο από την ώρα της παρουσίασης, παρόλο που αυτό θα είχε σίγουρα επίπτωση στο ηχητικό αποτέλεσμα. Κάθε προηχογραφημένο flash mob που είδαμε έχανε –άλλοτε πολύ, άλλοτε λιγότερο– κάτι από τον αυθορμητισμό της στιγμής. Κατασκευαζόταν, δηλαδή, κάτι για τα κοινωνικά δίκτυα, που δεν αποτύπωνε την στιγμή με τα καλά και τα λάθη της, ενώ απουσίαζαν εντελώς οι αντιδράσεις του κοινού.

Το σχέδιο ήταν να τοποθετήσουμε τέσσερις κοντινές κάμερες περιμετρικά και να χρησιμοποιήσουμε στο μοντάζ επεξεργασμένο τον ήχο από τις συγκεκριμένες λήψεις. Έτσι, θα τραβούσαμε την πρώτη γενική πρόβα, θα βλέπαμε τα πλάνα, θα κρίναμε το ηχητικό αποτέλεσμα, και θα είχαμε και τη δεύτερη πρόβα για να δοκιμάσουμε τις διορθώσεις μας.

Οι πρόβες του σώματος της χορωδίας άρχισαν να γίνονται στον προαύλιο χώρο του 2^{ου} δημοτικού, όπου πριν από κάθε πρόβα έμπαιναν σημάδια, ώστε κάθε ομάδα να είναι σίγουρη για τον χώρο και τον χρόνο που θα έμπαινε στη δράση. Οι ομαδάρχες συμμετείχαν πια κι αυτοί, έτσι ώστε να εξοικειωθούν με τις ομάδες τους και να λυθούν πιθανά προβλήματα και απορίες.

Ακριβώς πριν από τις διακοπές του Πάσχα, επαναλάβαμε την πρόβα στους χώρους με τους ομαδάρχες και τον φωτογράφο. Αυτή τη φορά μετρήσαμε τον χρόνο που θα χρειαζόταν κάθε ομαδάρχη να φτάσει με την ομάδα του από τον ένα χώρο στον άλλον, αλλά και τον χρόνο που χρειαζόταν ο φωτογράφος με τους συνεργάτες του να στήσουν και να ξεστήσουν τα μηχανήματά τους.

Οι τρεις παρουσιάσεις δεν θα ξεπερνούσαν τα ενενήντα λεπτά. Δεκαπέντε λεπτά ήταν η διάρκεια της δράσης και αφήσαμε τριάντα λεπτά σε κάθε ομαδάρχη για να πάει με την ομάδα του από το ένα μέρος στο άλλο, μαζί με στάση για νερό, γρήγορο φαγητό, τουαλέτα και όποια άλλη ανάγκη μπορούσε να προκύψει στους συμμετέχοντες.

Η τελική σκηνοθεσία, η πορεία των ομάδων και οι χρόνοι κάθε στάσης δόθηκαν γραπτώς στην αστυνομία και στο λιμενικό.

A.15 Γενικές πρόβες – προβληματισμοί

Η ώρα της πρώτης γενικής πρόβας έφτασε. Γενικά όλα πήγαν πολύ καλά, όσον αφορά την παρουσίαση, τον χρόνο και τον χώρο της εισόδου στη δράση, την ανάρτηση του πανό, το ζωντανό ηχητικό και σκηνοθετικό αποτέλεσμα.

Ο πρώτος προβληματισμός αφορούσε την παρουσίαση της φιλαρμονικής, η οποία έμπαινε πρώτη, τμηματικά στον χώρο. Η ομάδα της φιλαρμονικής είχαν προβάρει μόνοι τους την

είσοδό τους, και τη βλέπαμε πρώτη φορά. Η άποψή αρκετών, και η δική μου, ήταν ότι έπρεπε να μειωθεί ο χρόνος εισόδου της φιλαρμονικής, διότι διαρκούσε περίπου επτά λεπτά και ανησυχούσαμε ότι θα κούραζε το κοινό. Έχοντας, όμως, ως προτεραιότητα τη διατήρηση μιας ευχάριστης, παραγωγικής και λειτουργικής ατμόσφαιρας στην πρόβα, κάναμε πίσω και η είσοδος της ορχήστρας παρέμεινε ως είχε.

Ο δεύτερος προβληματισμός προέκυψε από τον φωτογράφο και ήταν πολύ σοβαρός. Είχαμε τηλεφωνηθεί για υπενθύμιση του ραντεβού, μισή ώρα πριν από την πρόβα. Όταν, κατά τη διάρκεια της πρόβας, συνειδητοποιήσαμε ότι δεν είχε φανεί, δοκίμασα να του τηλεφωνήσω πάλι, αλλά δεν σήκωσε ποτέ το τηλέφωνο. Εκείνη την ώρα τον κάλυψα, προκειμένου να συνεχιστεί ομαλά η πρόβα. Όταν όμως αυτή τελείωσε, έφυγαν τα παιδιά και έμεινα με τους ομαδάρχες, η ανησυχία όλων ήταν φανερή.

Το απόγευμα μου τηλεφώνησε ο ίδιος λέγοντας πως εκτάκτως πήγε να καλύψει μια προεκλογική εκδήλωση σε ένα διπλανό χωριό. Συζητήσαμε αρκετά και κατάλαβα ότι οι επιθυμίες, οι προτεραιότητες και οι ανάγκες του είχαν αλλάξει ή συγκρούονταν μεταξύ τους. Δεν μπορώ να πω ότι δεν στεναχωρήθηκα –για την ακρίβεια, στην αρχή πελάγωσα. Διακόψαμε όμως τη συνεργασία μας, διατηρώντας ένα κλίμα κατανόησης και σεβασμού των αναγκών του καθένα. Ήταν άλλωστε κι ένας από τους αρχικούς στόχους του βασικού πυρήνα της ομάδας η θετική διαχείριση των δυσκολιών που θα αντιμετωπίζαμε. Είχαν όμως μείνει μόνο δύο εβδομάδες μέχρι την τελική παρουσίαση και μόνο μία γενική πρόβα. Έπρεπε να το ξεπεράσουμε αμέσως και να δράσουμε γρήγορα.

Απευθυνθήκαμε σε δύο νέα παιδιά, φωτογράφους, που έστηναν μόλις την εταιρεία τους και ξαναέγινε μέσα σε μια εβδομάδα όλη η προετοιμασία, που είχε γίνει σε δύο μήνες με τον πρώτο φωτογράφο. Η αγωνία μας ήταν μεγάλη, αλλά αποφασίσαμε να μην την αφήσουμε να μας επηρεάσει και μας στερήσει τη χαρά της πραγματοποίησης του στόχου μας, ακόμα κι αν το κοινοποιημένο αποτέλεσμα ήτανε κατώτερο των προσδοκιών μας. Κυρίως με ανησυχούσε το ηχητικό αποτέλεσμα των λήψεων, διότι δεν είχαμε πια χρόνο για παραπάνω πρόβες.

Έτσι, το τελευταίο Σάββατο πριν από την επίσημη παρουσίαση, πραγματοποιήσαμε και τη δεύτερη γενική πρόβα.

A.16 Η μεγάλη μέρα

Η μεγάλη μέρα έφτασε. Η πρώτη μας εμφάνιση ήταν προγραμματισμένη για τις 12 το μεσημέρι. Το ραντεβού όλης της ομάδας, που ξεπερνούσε τα διακόσια άτομα ήταν στις 10:30 έξω από το Μουσικό Σχολείο. Ο ενθουσιασμός όλων μας ζωγραφιζόταν στα πρόσωπά μας.

Όλα κύλησαν ομαλά, σύμφωνα με το σχέδιο. Η αστυνομία και το λιμενικό ήταν στη θέση τους. Οι ομαδάρχες, μόλις έπαιρναν τη θέση τους στους γύρω δρόμους με τις ομάδες τους, με ειδοποιούσαν με μήνυμα κι εγώ, με τη σειρά μου, έδινα στην πρώτη ομάδα της φιλαρμονικής το σήμα να ξεκινήσει. Στη δεύτερη και τρίτη παρουσίαση, μόλις έπαιρναν όλοι τη θέση τους, ενημέρωννα την αστυνομία και το λιμενικό να κλείσει τον δρόμο. Το

πανό το σήκωσε συμβολικά το προεδρείο της ΕΛΜΕΡ. Στην τελευταία παρουσίαση, αποδεσμευμένη από το δημιουργικό άγχος, συμμετείχα κι εγώ και το διασκέδασα με την ψυχή μου.

Ο κόσμος στους γύρω δρόμους και στα μαγαζιά ξαφνιάστηκε ευχάριστα. Γινόταν αυτό που είχα δει παλιότερα σε δεκάδες βίντεο. Σταματούσαν από τις δουλειές τους ή έβγαιναν από τα αυτοκίνητά τους, μας βιντεοσκοπούσαν με τα κινητά τους, μιλούσαν μεταξύ τους, σιγοτραγουδούσαν μαζί μας, χτυπούσαν παλαμάκια κι όλοι ήταν χαμογελαστοί κι ευχαριστημένοι από το αναπάντεχο γεγονός.

Η χαρά των συμμετεχόντων ήταν απερίγραπτη. Ολοκληρώσαμε έναν μεγάλο και πολύμηνο στόχο, με τον καλύτερο τρόπο.

A.17 Οι επόμενες μέρες

Την επόμενη εβδομάδα βρεθήκαμε όλοι, ξανά, για ανατροφοδότηση (feedback). Ήταν η ώρα της εποικοδομητικής κριτικής, των συμπερασμάτων, αλλά και του ενθουσιασμού, της χαράς και της επιβράβευσης. Μέσα σε εννέα μήνες συνεργασίας είχαμε ζήσει χαρές, λύπες, αγωνίες, τσακμούς, διαφωνίες, συμφωνίες. Όλα αυτά χορεύοντας και τραγουδώντας. Ο καθένας έβαλε το λιθαράκι του για την πραγματοποίηση του στόχου μας. Τα συμπεράσματά μας ακολουθούν παρακάτω.

Την ίδια εβδομάδα ξεκινήσαμε το μοντάζ. Με μεγάλη έκπληξη ενημερώθηκα ότι δεν είχε δουλέψει η κεντρική πανοραμική κάμερα, διότι κανείς δεν την έβαλε στην πρίζα. Δυστυχώς ο ήχος δεν ήταν καλός. Η άστοχη ιδέα μου να ξεκινούν το τραγούδι σε κύκλο, δεν βοήθησε καθόλου. Οι κάμερες δεν ήταν σταθερές, αλλά κινούμενες, οπότε η λήψη του ήχου ήταν ασταθής. Παρά τις προσπάθειές μας, το ηχητικό αποτέλεσμα ήταν κάτω του μετρίου. Προσπαθήσαμε τουλάχιστον να το σώσουμε με την εικόνα. Η απογοήτευσή μου ήταν μεγάλη. Κλονίστηκε ακόμα και η απόφασή μου για αλλαγή φωτογράφου. Τα «αν» και τα «γιατί» έκαναν την εμφάνισή τους. Δεν μοιράστηκα την ανησυχία μου με κανέναν από τους υπόλοιπους συμμετέχοντες, διότι δεν ήθελα να κόψω τη χαρά κανενός. Ενημέρωσα όμως το σύνολο της ομάδας ότι το αποτέλεσμα ήταν κατώτερο των προσδοκιών μας. Σύντομα όμως ένιωσα καλύτερα, αφού δεν ήμασταν επαγγελματίες flash mobbers. Για σχολικά δεδομένα, η απόδοση ήταν αρκετά ικανοποιητική. Άλλωστε ήταν η πρώτη φορά και μαθαίνουμε από τα λάθη και τις παραλήψεις μας. Η επόμενη φορά θα ήταν καλύτερη.

Πολλοί γονείς και φίλοι είχαν τραβήξει και τις τρεις παρουσιάσεις μας. Κάποιος από την ομάδα ευρωπαίων υπηκόων, μόνιμων κατοίκων Ρεθύμνου ανέβασε στο YouTube την τελευταία μας παρουσίαση, ενώ οι οδηγίες ήταν να περιμένουμε το μοντάζ και την επίσημη ανάρτηση. Για το λόγο αυτό υπάρχουν και οι δύο εμφανίσεις μας στο διαδίκτυο.

Παράλληλα, ξεκίνησε με αντιπροσώπους της κάθε ομάδας η συγγραφή του κειμένου που θα συνόδευε την κοινοποίηση του βίντεο. Επιλέξαμε τη χρήση συνδικαλιστικού λόγου, δίνοντας βάση στα ιδιαίτερα προβλήματα της παιδείας, τα οποία εξακολουθούν να είναι

ακριβώς τα ίδια και σήμερα. Ταυτόχρονα, με το βίντεό μας, δηλαδή το flash mob, δίναμε ένα παράδειγμα και μήνυμα ενθουσιασμού, συνεργασίας και εναλλακτικής εκπαίδευσης:

«FLASH MOB - ΞΑΦΝΙΚΟΣ ΟΧΛΟΣ

Το μεσημέρι της 24ης Μαΐου, 200 άτομα κάθε ηλικίας άλλαξαν την ατμόσφαιρα της πόλης. Έκλεισαν δρόμους και πλατείες παίζοντας μουσική, τραγουδώντας και χορεύοντας, σ' ένα μοναδικό για τα Ελληνικά δεδομένα flash mob.

Η δράση αυτή οργανώθηκε από την Ομάδα Εναλλακτικών Δράσεων της Ε.Λ.Μ.Ε. Ρεθύμνου σε συνεργασία με τη μουσική ομάδα του Σ.Ε.Π.Ε.ΡΕΘ., το Γυμνάσιο Επισκοπής, το Μουσικό Σχολείο, τη Δημοτική Φιλαρμονική Ρεθύμνου, καθώς και με μια μεγάλη ομάδα ευαισθητοποιημένων πολιτών του Ρεθύμνου.

Όλοι αυτοί οι φορείς συνεργάστηκαν με σκοπό να εκδηλώσουν τις ανησυχίες τους και να εκφράσουν την αντίθεσή τους στις δραματικές εξελίξεις στο χώρο της Παιδείας καθώς η σημερινή χρονιά αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί, μια σκληρή δοκιμασία για την εκπαιδευτική κοινότητα. Το Υπουργείο Παιδείας με την πολιτική του απειλεί πια τον δημόσιο και δωρεάν χαρακτήρα της Εκπαίδευσης: Απολύσεις εκπαιδευτικών, κατάργηση τομέων και ειδικοτήτων στα ΕΠΑΛ, κλείσιμο και συγχωνεύσεις σχολείων, Νέο Λύκειο -- Τράπεζα θεμάτων, αυτοαξιολόγηση σχολικών μονάδων.

Όλοι μαζί επέλεξαν να κλείσει η σχολική χρονιά με αυτήν τη δράση, θυμίζοντας σε όλους ότι κανένα από τα προβλήματα της παιδείας δεν έχει ξεπεραστεί και η ανησυχία, η παρουσία και η συμμετοχή όλων είναι αναγκαία, σε κάθε μορφή αγώνα. Οι στίχοι στο πανό: «Υπερασπίσου το παιδί γιατί αν γλιτώσει το παιδί υπάρχει ελπίδα» που συντρόφευαν τον αγώνα του Σεπτέμβρη, συνόδευσαν και τη δράση τους αυτή, περικλείοντας όλη την ουσία και τα κοινά σημεία των παραπάνω ομάδων και έδωσαν το μήνυμα: ΕΙΜΑΣΤΕ ΕΔΩ -- ΘΑ ΣΥΝΕΧΙΣΟΥΜΕ».

A.18 Αναστοχασμός

Στην αρχή, αυτά που ειπώθηκαν από τα παιδιά ήταν τα σχόλια των γονέων, συγγενών και φίλων, τι γράφτηκε στον τοπικό τύπο, πώς αντέδρασαν οι συμμαθητές τους και όλη η κοινωνία του Ρεθύμνου.

Έπειτα, ανατρέξαμε στους αρχικούς μας στόχους και είδαμε σε ποιον βαθμό ανταποκριθήκαμε σε καθέναν από αυτούς. Η αξιολόγηση όλης της προσπάθειας ήταν άλλωστε ζητούμενο και του Προγράμματος Σχολικών Δραστηριοτήτων. Ο τρόπος ο οποίος μας ζητήθηκε να αξιολογήσουμε το πρόγραμμά μας ήταν να χαρακτηρίσουμε αν πετύχαμε τους στόχους μας:

Λίγο - Αρκετά - Πολύ - Πάρα πολύ.

Τα αποτελέσματα ήταν:

- Οι καθημερινές δυσκολίες και προκλήσεις να γίνουν αφορμή για άνθιση, ανάπτυξη και ανάδειξη της κάθε διαφορετικής προσωπικότητας και της ομάδας σαν ολότητα. **(πολύ)**
- Η συμμετοχή ή όχι στην ομάδα και σε ότι συμβεί να είναι επιθυμία και επιλογή του κάθε συμμετέχοντα. **(πάρα πολύ)**
- Η λήψη αποφάσεων για όλα τα θέματα να γίνεται συλλογικά από την ομάδα. **(αρκετά)**
- Η πρακτική συνειδητοποίηση εννοιών όπως υπομονή, στόχος, προσήλωση, αποφασιστικότητα, ενθάρρυνση, ομαδικότητα, επιλογή, επιθυμία, ελευθερία, συνεργασία, ισότητα, αυθεντικότητα, εναλλακτική μάθηση. **(πάρα πολύ)**
- Η πολυδιάστατη ενασχόληση με τη μουσική. **(πολύ)**
- Ο συνδυασμός των τεχνών. **(πάρα πολύ)**
- Η έρευνα. **(πάρα πολύ)**
- Η διεπιστημονική προσέγγιση δεδομένου θέματος. **(πάρα πολύ)**
- Η σύγχρονη και ασύγχρονη εκπαίδευση. **(πάρα πολύ)**
- Το «άνοιγμα» της πρόβας σε άλλους συμμετέχοντες. **(πάρα πολύ)**
- Η ενεργοποίηση της έννοιας του «κοινού σκοπού». **(πάρα πολύ)**
- Η επιλογή «μηνύματος», η κοινωνική διάσταση του event. **(πάρα πολύ)**
- Η ενεργή συνεργασία με τοπικούς φορείς. **(πάρα πολύ)**
- Η εύρεση τρόπων οικονομικής στήριξης της προσπάθειας. **(πάρα πολύ)**
- Η ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας στα σημαντικά θέματα της παιδείας. **(αρκετά)**
- Η σφαιρική αντιμετώπιση και ανάδειξη ενός θέματος. **(πολύ)**
- Η ανάδειξη της ομάδας στην κοινωνία του Ρεθύμνου και όχι μόνο. **(πάρα πολύ)**

Σε σχέση με τους προσωπικούς στόχους που έθεσα για την ομαλή έκβαση του εγχειρήματος, οι απαιτήσεις μου ήταν πολύ μεγαλύτερες. Έτσι, αξιολόγησα την προσπάθεια ως:

- Η εξοικείωση, με βιωματικό τρόπο, με τη «διεργασία της ομάδας», τους ρόλους που αναδύονται και τις λειτουργίες της, ώστε να μπορούν να την εντάξουν αποτελεσματικά στο σχολικό και κοινωνικό τους πλαίσιο. **(αρκετά)**
- Η επανεκτίμηση της σημασίας της σχέσης στην εκπαιδευτική διαδικασία, ως προτεραιότητα στο σχολικό πλαίσιο. **(πάρα πολύ)**
- Η καλλιέργεια υγιών και δυνατών σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ παιδιών, μεταξύ συναδέλφων, μεταξύ παιδιών και εκπαιδευτικών, μεταξύ γονέων και εκπαιδευτικών. **(πολύ)**
- Η υιοθέτηση τρόπων ενεργητικής ακρόασης, δηλαδή συνοδείας των παιδιών, στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική. **(πολύ)**
- Η απόλυτη ασφάλεια του κάθε συμμετέχοντα και όλης της ομάδας. **(πάρα πολύ)**
- Η νομιμότητα της διαδικασίας. **(πάρα πολύ)**
- Η δημιουργία και διατήρηση υγιούς και ευχάριστου κλίματος κατά την επίπονη, πολλές φορές, και πολύμηνη διαδικασία, έτσι ώστε η «αγγareία» να μετατρέπεται σε απόλαυση. **(αρκετά)**

- Η ομαλή αντιμετώπιση κάθε «αστάθμητου παράγοντα». (αρκετά)
- Η καθημερινή βελτίωση της αυτογνωσίας των συμμετεχόντων ώστε να απολαμβάνουν την εκπαιδευτική διαδικασία. (αρκετά)

Τα παραπάνω συμπεράσματα δείχνουν ότι ανταποκριθήκαμε σε σημαντικό βαθμό στο μεγαλύτερο μέρος των στόχων μας, ενώ σε κάποιους λιγότερους αντιμετωπίσαμε δυσκολίες. Έτσι, θεωρήσαμε το εγχείρημά μας πετυχημένο.

Είχε φτάσει η ώρα της επιβράβευσης για όλους μας, με το καθιερωμένο beach party, στο τέλος του Ιούνη.

B.EDU-MOB 2019

B.1 Η ομάδα-βασικός πυρήνας

Ο Σεπτέμβρης του 2015 με βρήκε με μετάθεση στην Αθήνα, συγκεκριμένα στις Αχαρνές. Ξεκίνησα με το 8^ο και το Διαπολιτισμικό Γυμνάσιο Αχαρνών. Το 2017 πήρα οργανική θέση στο 4^ο Γυμνάσιο Αχαρνών, διατηρώντας τη θέση μου και στο 8^ο Γυμνάσιο.

Από την πρώτη μου χρονιά στις Αχαρνές, εντόπισα μια πολύ ενδιαφέρουσα ετήσια δράση: το πανελλήνιο, μαθητικό φεστιβάλ αρχαίου δράματος. Ένα φεστιβάλ το οποίο είχε ξεκινήσει το 2015, το «Επισκήνιον», σε συνεργασία με τον δήμο Αχαρνών. Το «Επισκήνιον» είναι μια Κίνηση Πολιτών για την Ανάδειξη του Αρχαίου Θεάτρου Αχαρνών. Μέρος του αρχαίου θεάτρου έχει πρόσφατα αποκαλυφθεί και το «Επισκήνιον», με πρωτεργάτη τη δικηγόρο Μαρία Μίχα και σε συνεργασία πάντα με τον δήμο Αχαρνών και την αρχαιολογική υπηρεσία, έχει σαν στόχο την ολική αποκάλυψη του θεάτρου. Για το λόγο αυτό πρέπει να γίνουν απαλλοτριώσεις κτηρίων και να δοθούν αποζημιώσεις. Ο σκοπός του φεστιβάλ είναι η ευαισθητοποίηση των πολιτών και ιδιαίτερα των μαθητών απέναντι στο πολυετές και δύσκολο εγχείρημα του «Επισκηνίου».

Από το 2015 συμμετείχαμε με το 8^ο Γυμνάσιο στο φεστιβάλ. Η συμμετοχή της χορωδίας αφορούσε είτε τη μουσική επένδυση κάποιου διασκευασμένου αρχαίου δράματος ή αποσπάσματος, σε συνεργασία με τη θεατρική ομάδα του σχολείου, είτε μας καλούσαν στην τελετή έναρξης ή λήξης του φεστιβάλ για να δώσουμε έναν μελωδικό τόνο στην εκδήλωση, με άσχετο από την εκδήλωση ρεπερτόριο.

Μετά από τρία χρόνια συμμετοχής στο φεστιβάλ (χορωδία 8^{ου} Γυμνασίου Αχαρνών) κι αφού και το καινούριο μου σχολείο (4^ο Γυμνάσιο Αχαρνών) συμμετείχε κι αυτό κάθε χρόνο, την άνοιξη του 2017 αναρωτηθήκαμε με το σύνολο της χορωδίας πώς μπορούμε να εμπλακούμε στο φεστιβάλ διοργανώνοντας κάτι, και όχι απλά σαν καλεσμένοι.

Τον Σεπτέμβρη του 2018 ψηφίσαμε με τις δύο χορωδίες την ιδέα του flash mob για την ανάδειξη του αρχαίου θεάτρου Αχαρνών. Σκοπός επομένως του νέου εγχειρήματος ήταν η

ευαισθητοποίηση των συμμαθητών, των οικογενειών τους και των πολιτών του δήμου απέναντι στο ευαίσθητο και δύσκολο έργο της ανάδειξης του θεάτρου.

Οι αξίες, οι στόχοι, το χρονοδιάγραμμα και οι τρόποι λειτουργίας της ομάδας μας ήταν παρόμοιοι με το flash mob του 2014. Τα παιδιά είχαν πια εξοικειωθεί με την ανάδυση και έκφραση της επιθυμίας τους, τον τρόπο δηλαδή, της παρεμβαίνουσας μη κατευθυντικότητας, αφού αυτή εφαρμόζω από το 2011, όχι μόνο στην πρόβα της χορωδίας, αλλά και στο κάθε μου μάθημα. Κάθε χρόνο, κάποια από τα παιδιά της χορωδίας αλλάζουν. Επειδή όμως ο κύριος όγκος παραμένει ο ίδιος, πολύ πιο εύκολα τα καινούρια παιδιά «μπαίνουν» στο πνεύμα της ομάδας.

Η καταγραφή των εργασιών που έπρεπε να γίνουν δεν είχε επίσης πολλές διαφορές. Στην περίπτωση αυτή όμως, το θέμα το είχαμε ήδη επιλέξει από την προηγούμενη χρονιά. Εξηγήσαμε στα νέα μέλη την επιθυμία μας και θέλησαν κι αυτά να συμμετέχουν.

Παρακάτω θα αναλύσω κυρίως τις διαφορές από το πρώτο flash mob, αφού λόγω της αρκετά πετυχημένης έκβασης του πρώτου πειράματος, το χρησιμοποίησα ως ασφαλή οδηγό. Έπρεπε μόνο να εστιάσω στα προβλήματα που προέκυψαν, τα λάθη που έγιναν και να τα διορθώσω.

B.2 Άδειες – Στόχοι – Επιλογές

Το χρονοδιάγραμμα παρέμεινε ως είχε. Η μόνη διαφορά ήταν ότι επιλέξαμε όλους τους συνεργαζόμενους φορείς από την αρχή, τον Σεπτέμβριο, και όχι στη διάρκεια των μηνών. Δεν θα κάναμε, επίσης, παράλληλες δράσεις, αφού το flash mob ήταν η παράλληλη δράση μιας πολύ μεγαλύτερης προσπάθειας, της ανάδειξης του αρχαίου θεάτρου. Για ακόμα μία φορά εντάξαμε τη δράση μας στο Πρόγραμμα Σχολικών Δραστηριοτήτων.

Η επιλογή συνεργασίας με τη χορωδία του δεύτερου σχολείου έγινε από την αρχή. Άλλωστε είχαμε συνεργαστεί και την προηγούμενη χρονιά, οπότε οι περισσότεροι γνωρίζονταν μεταξύ τους. Μετά από τις απαραίτητες άδειες των διευθυντών των δύο σχολείων και έχοντας επιλέξει ως στενούς συνεργάτες της κάθε ομάδας τις υποδιευθύντριες των δύο σχολείων, μιλήσαμε στην κυρία Μίχα, η οποία ενθουσιάστηκε με την ιδέα και δήλωσε από την αρχή ότι θα βοηθούσε με κάθε τρόπο, το οποίο και έκανε.

Η πρώτη μας μέριμνα ήταν η καταγραφή των στόχων. Αρχικά, τα παιδιά κατέγραψαν τους στόχους που ήθελαν να κατακτήσουν κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας της δράσης μας. Έπειτα, πήρα τις αρχικές ιδέες τους, τις συμπύκνωσα ή τις ανέλυσα (ανάλογα με την περίπτωση), τις έκανα προτάσεις, τις συζητήσαμε και στο τέλος είδαμε ότι οι στόχοι μας καθόλου δεν διέφεραν από αυτούς του 2014, εκτός από τον 15^ο στόχο. Την πρώτη φορά ήταν η ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας στα σημαντικά θέματα της παιδείας. Τώρα ήταν η ευαισθητοποίηση της κοινωνίας στην ανάδειξη του αρχαίου θεάτρου και των προβλημάτων που δημιουργούνταν από αυτή.

Ήταν η ώρα να επιλέξουμε τραγούδι. Πολύ χρήσιμη πάλι, σε αυτό το στάδιο, φάνηκε η κοινή ομάδα σε κοινωνικό δίκτυο, με τις απαραίτητες άδειες των γονέων και κηδεμόνων

και την προαιρετική συμμετοχή σε αυτήν. Την άνοιξη του 2016 είχα παρακολουθήσει ένα σεμινάριο 50 ωρών που είχε διοργανώσει η ΕΕΠΕΚ (Επιστημονική Ένωση για την Προώθηση της Εκπαιδευτικής Καινοτομίας), με θέμα τη χρήση των κοινωνικών δικτύων στην εκπαίδευση. Έτσι, η συμμετοχή στην διαδικτυακή ομάδα έγινε με περισσότερη ασφάλεια για τους μαθητές και βεβαιότητα για την ορθή χρήση του εργαλείου.

Οι παράγοντες επιλογής του τραγουδιού ήταν κι αυτοί διαφορετικοί, αφού το θέμα ήταν διαφορετικό. Θέλαμε να είναι πάλι απλό, χωρίς τεχνικές δυσκολίες, να «σηκώνει» χοροκίνηση, να έχει ελληνικούς στίχους, αλλά αυτή τη φορά να έχει μια επαναστατικότητα, να παροτρύνει σε δράση, σε αποφασιστικότητα και σε ανάληψη ευθυνών.

Ο τρόπος με τον οποίο έγινε η έρευνα για το τραγούδι, ήταν ο ίδιος ακριβώς με το πρώτο flash mob, αναδεικνύοντας τις έννοιες της διεπιστημονικότητας, της ενεργής εμπλοκής και της ατομικής και συλλογικής ωρίμανσης.

Το τραγούδι που επιλέξαμε ήταν το «Φωτόσπαθο» σε μουσική και στίχους του Μανώλη Φάμελλου και πρώτη εκτέλεση του Πάνου Μουζουράκη:

Φωτόσπαθο

Πήρα ένα φωτόσπαθο στο κακό ν' αντισταθώ
κι όποιον δεν μ'αρέσει καθαρίζω από τη μέση,
τώρα πήρα ένα φωτόσπαθο.

Μη στο δρόμο μου μη βγείτε, βρείτε μια γωνιά να κρυφτείτε
δε σηκώνω αδελφή μου ούτε μύγα στο σπαθί μου,
το καλό μου το φωτόσπαθο.

Άλλοι φταίτε για λίγα, άλλοι φταίτε για πολλά
τελικά για όλα φταις εσύ μοναχά,
που ξεχνάω που πάω, που πάω να τρελαθώ
και να βγάλω το φωτόσπαθο.

Έχω κι ένα δεινόσαυρο, άμα τύχει και σε βρω
μη μου κάνεις κόν' αστείο, θα αμολήσω το θηρίο,
τώρα έχω ένα δεινόσαυρο. Οδηγό μου και φρουρό, ένα ζωντανό οχυρό
κι όποιον δεν μ'αρέσει, τον κλωτσάει από τη μέση,
τώρα έχω ένα δεινόσαυρο.

Άλλοι φταίτε...

Ένα τραγούδι που εντάσσεται στο θέμα με χιούμορ και παιδικότητα, και στη διδασκαλία του οποίου προχωρήσαμε μετά από ενημέρωση του κυρίου Μουζουράκη.

B.3 Συνεργασίες

Εκτός από τη συνεργασία των δύο σχολείων (πενήντα παιδιά) και τη συνεργασία με το «Επισκήνιον», η πρώτη μας επαφή έγινε με τη ΔΗΚΕΑ (Δημοτική Κοινοφελής Επιχείρηση

Αχαρνών), συγκεκριμένα με την πρόεδρο κ. Μαρία Ναυροζίδου. Υπό την αιγίδα της ΔΗΚΕΑ είναι το δημοτικό ωδείο Αχαρνών, καθώς και η φιλαρμονική ορχήστρα του δήμου. Έτσι, συνεργαστήκαμε αρχικά με έναν «παλιό γνώριμο», την ορχήστρα νυκτών εγχόρδων του Δημοτικού Ωδείου (είκοσι άτομα), με μαέστρο τον κο Μιχάλη Σωτηράκη, ο οποίος είναι και ηχολήπτης, και με τη Φιλαρμονική του δήμου (είκοσι άτομα), με μαέστρο τον κο Κώστα Αμπαρτζάκη.

Ζητήσαμε και τη συμμετοχή του συλλόγου καθηγητών των δύο σχολείων, αλλά και των δύο συλλόγων γονέων. Η ανταπόκριση ήταν άμεση. Ειδικά ο σύλλογος γονέων του 4^{ου} Γυμνασίου Αχαρνών στάθηκε αρωγός στην προσπάθειά μας. Ανοίξαμε την πρόβα και σε όλα τα παιδιά των δύο σχολείων. Η συμμετοχή των μαθητών (εκτός χορωδίας), ιδιαίτερα του 4^{ου} Γυμνασίου Αχαρνών ήταν πολύ μεγάλη (ογδόντα άτομα). Ήρθαν όμως και δύο γονείς από το 8^ο Γυμνάσιο Αχαρνών στην πρόβα μας.

Αυτή τη φορά εμπλέξαμε και μια σχολή χορού του δήμου μας. Τη σχολή Bailar con Maria (30 άτομα), της κυρίας Μαίρης Παπαδοπούλου, μητέρας μαθήτριας του 4^{ου} Γυμνασίου Αχαρνών. Η τελευταία, για την ώρα, συνεργασία μας ήταν μια ερασιτεχνική ομάδα κρουστών, η Ekena Percussion (έξι άτομα), του κ. Στράτου Κρυσταλλίδη.

Δυστυχώς, η συνεργασία με τη Φιλαρμονική δεν εξελίχθηκε όπως θέλαμε. Για το λόγο αυτό και με τη βοήθεια της κ. Μαρίας Μίχα, απευθυνθήκαμε στην ΕΛΣΟΝ (Ελληνική Συμφωνική Ορχήστρα Νέων), με μαέστρο τον κο Διονύση Γραμμένο, στην οποία η κ. Μίχα είναι νομική σύμβουλος. Ζητήσαμε από την ορχήστρα χάλκινα πνευστά και έτσι συνεργαστήκαμε με τρεις τρομπονίστες, τους κους Ανδρέα Μπεριάτο, Πέτρο Καρατσόλη και Γιάννη Κοκκόρη. Παράλληλα, μετά από συνεννόηση με τη διευθύντρια του Μουσικού Σχολείου Ιλίου, κ. Άννα Τσιγκούλη, ήρθαν στην παρέα μας και οι μαθητές Χρήστος Καλυβιώτης, τρομπέτα, και Μπέσνικ Νουρεντίνι, φλάουτο.

Από την πρώτη στιγμή και με τη βοήθεια του συλλόγου γονέων του 4^{ου} Γυμνασίου Αχαρνών, επιλέξαμε συνεργαζόμενο φωτογράφο, την εταιρεία Photoidolo, του κ. Φραγκίσκου Πανούση, πατέρα παλιού μαθητή μας, με τους συνεργάτες του. Αυτή τη φορά, με τη βοήθεια της εξέλιξης της τεχνολογίας, κλείσαμε και επαγγελματία χειριστή drone κάμερας, πατέρα μαθητών του σχολείου μας, τον κο Κώστα Ρωμοσιό.

Τέλος συνεργαστήκαμε από την πρώτη στιγμή με τον κο Κώστα Τερζίδη, πατέρα μαθητών του 8ου Γυμνασίου Αχαρνών, ερασιτέχνη ηχολήπτη.

B.4 Πρόβες – Άδειες – Οικονομική στήριξη

Ξεκινήσαμε τις πρόβες τον Οκτώβριο. Ο πετυχημένος συνδυασμός τραγουδιού, χοροκίνησης και body percussion ακολουθήθηκε κι εδώ. Η κυρία Μαίρη Παπαδοπούλου έβγαλε τη χορογραφία και μου την έμαθε.

Μετά από άδεια του διευθυντή του 4^{ου} Γυμνασίου Αχαρνών, χρησιμοποίησα τον πρώτο μήνα δέκα διδακτικές ώρες για τη διδασκαλία, αφού ο όγκος των συμμετεχόντων μαθητών ήταν πολύ μεγάλος. Ένα μήνα μετά, χωρίσαμε το εβδομαδιαίο δίωρο πρόβας της χορωδίας

και αφιερώσαμε την πρώτη ώρα στην πρόβα του flash mob. Έτσι, η πρόβα όλων των μαθητών, αλλά και των συνεργαζόμενων μουσικών, εντάχθηκε στην προγραμματισμένη πρόβα της χορωδίας.

Ταυτόχρονα συνεχίζονταν οι πρόβες των υπόλοιπων ομάδων, των κρουστών, των έγχορδων νυκτών και της ομάδας χορού.

Σύντομα επιλέξαμε και την ημερομηνία εμφάνισης, το Σάββατο 20 Απριλίου. Γύρω στις 20 Απριλίου θα έβγαινε η υπουργική απόφαση των αποζημιώσεων για την απαλλοτρίωση του χώρου, προκειμένου να αναδειχτεί το αρχαίο θέατρο. Με τη παρότρυνση της κ. Μίχα, θεωρήσαμε την 20^η Απριλίου συμβολική μέρα, γι' αυτό και την επιλέξαμε για την πραγματοποίηση της παρουσιάσής μας.

Από την αρχή δόθηκαν και οι μέρες των γενικών προβών, τα δύο Σάββατα πριν από την παρουσίαση. Το σχολείο που επιλέξαμε για τις γενικές πρόβες ήταν το 4^ο Γυμνάσιο Αχαρνών, πάντα μετά από συνεννόηση με τον διευθυντή, αφού διαθέτει πολύ μεγάλη αίθουσα εκδηλώσεων και τεράστια αυλή.

Συμφωνήσαμε και αυτή τη φορά ότι την ίδια μέρα θα έχουμε τρεις παρουσιάσεις, σε τρία κεντρικά σημεία του δήμου, με κύρια παρουσίαση στην οδό Αρχαίου Θεάτρου, μπροστά στο αρχαίο θέατρο.

Η άδεια που χρειαστήκαμε αρχικά ήταν αυτή της αστυνομίας, η οποία θα έκλεινε δύο δρόμους κατά τη διάρκεια των εμφανίσεών μας. Η σημαντική διαφορά ήταν ότι θα έπρεπε από το προηγούμενο βράδυ να βάλει κορδέλες, έτσι ώστε να μην υπάρχουν παρκαρισμένα αυτοκίνητα δεξιά και αριστερά του δρόμου, για να χωρέσει ο όγκος της ομάδας μας, αλλά και για να έχουμε μια σωστή λήψη.

Η δεύτερη άδεια ήταν από την αρχαιολογική υπηρεσία. Χρειαζόμασταν άδεια για να τραβήξουμε πλάνα πάνω και μπροστά από το αρχαίο θέατρο. Τέλος, πήραμε άδεια και από το αεροδρόμιο του Τατοΐου για τη χρήση της drone κάμερας, για να είμαστε 100% νόμιμοι, παρ' όλο που δεν θα ξεπερνούσαμε το επιτρεπόμενο, για πτήση drone, ύψος. Ενημερώσαμε φυσικά και τον δήμο Αχαρνών. Συνεργαζόμασταν με ένα κομμάτι του, τη ΔΗΚΕΑ, αλλά για τη συγκεκριμένη παρουσίαση έπρεπε να ενημερωθούν και άλλες υπηρεσίες του δήμου, όπως π.χ. το τμήμα Παιδείας, αλλά και η δημοτική αστυνομία.

Τα χρήματα που χρειαζόμασταν για τα έξοδα της εμφάνισης τα βρήκαμε με τον ίδιο τρόπο, όπως και την πρώτη φορά. Το τελευταίο Σάββατο πριν από τα Χριστούγεννα είπαμε τα κάλαντα στην αγορά των Αχαρνών και συμμετείχαμε με κατασκευές και γλυκά στο χριστουγεννιάτικο παζάρι του σχολείου μας, σα χορωδία. Οργανώσαμε επίσης, λαχειοφόρο αγορά, με δωράκια από καταστήματα των Αχαρνών, που είχαν βρει τα παιδιά, πηγαίνοντας πάντα, με το σχετικό έγγραφο από το σχολείο.

Αυτή τη φορά όλοι δούλεψαν εθελοντικά. Ακόμα και ο φωτογράφος με το συνεργείο του. Τα χρήματα που βγάλαμε μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για το μεγάλο αγκάθι της πρώτης παρουσίασης, την ηχοληψία.

B.5 Ηχοληψία

Από την πρώτη στιγμή κάναμε μια ομάδα ηχοληψίας, αποτελούμενη από τον κο Σωτηράκη, μαέστρο της ορχήστρας νυκτών εγχόρδων του Δημοτικού Ωδείου Αχαρνών και επαγγελματία ηχολήπτη, τον κο Τερζίδη, πατέρα μαθητών του 8^{ου} Γυμνασίου Αχαρνών, ερασιτέχνη ηχολήπτη, και εμένα. Τους έδειξα το βίντεο του πρώτου flash mob και εστίασαμε στα προβλήματα.

Τα ζητήματα ήταν δύο. Το πρώτο ήταν η σωστή, όσο γίνεται, ηχοληψία την ώρα της παρουσίασης, έτσι ώστε να έχουμε ένα καλύτερο αποτέλεσμα στο τελικό βίντεο. Το δεύτερο ήταν η συμμετοχή της ορχήστρας νυκτών εγχόρδων, την οποία θα κάλυπταν οι φωνές των 130 παιδιών που συμμετείχαν και φυσικά τα χάλκινα πνευστά. Η απόπειρα μιας σωστής ηχοληψίας δεν τέθηκε προς συζήτηση, αφού απαιτεί στημένα μικρόφωνα, ρεύμα και στημένη κονσόλα, πράγμα αδύνατο για το project μας.

Η πρώτη ιδέα που είχαμε ήταν να γράψουμε τον ήχο σε δεύτερο χρόνο. Προβάρουμε μόνο τα κρουστά με τη χορωδία σε κίνηση. Ο leader (πρωτεργάτης) των κρουστών, κ. Κρυσταλλίδης, φόρεσε ένα ακουστικό συνδεδεμένο με μετρονόμο, έτσι ώστε να παραμείνει το tempo μας σταθερό. Σύντομα είδαμε ότι δεν μπορεί να λειτουργήσει στο σύνολο της ομάδας, αφού ήταν αδύνατο να μην έχουμε καμιά αυξομείωση του tempo, με τόσα όργανα και χορωδούς σε κίνηση. Τελικά παρασέρναμε στο ελαφρώς αλλαγμένο tempo μας και τα κρουστά. Το αποτέλεσμα δεν θα ήταν το ίδιο με αυτό του βίντεο. Έτσι, εγκαταλείψαμε την ιδέα.

Έπειτα και οι τρεις μας κάναμε μια έρευνα, συζητώντας με γνωστούς μας, επαγγελματίες ηχολήπτες. Οι απαντήσεις που λάβαμε δεν ήταν ενθαρρυντικές. Οι περισσότεροι μας απάντησαν ότι δεν θα είχαμε αποτέλεσμα. Δεν το βάλαμε κάτω. Αποφασίσαμε να εμπιστευτούμε τις γνώσεις μας και να αυτοσχεδιάσουμε όταν οι γνώσεις δεν θα ήταν πια αρκετές.

Για το ζήτημα της ορχήστρας νυκτών εγχόρδων νοικιάσαμε πολυκάναλους ασύρματους ενισχυτές, δύο μήνες πριν την παρουσίαση, ώστε να έχουμε αρκετές πρόβες μπροστά μας. Βάλαμε τακτοποιημένα καλώδια στις εισόδους των ενισχυτών, τους φορτώσαμε σε ένα καροτσάκι supermarket, βάλαμε κι έναν γονέα υπεύθυνο μεταφοράς του καροτσιού και το μόνο που είχαν να κάνουν τα παιδιά ήταν να «κουμπώσουν» τα όργανά τους και να παίξουν. Πραγματικά είχε αποτέλεσμα.

Το δεύτερο ζήτημα μας απασχόλησε περισσότερο. Η ιδέα ήταν να βρούμε τουλάχιστον έξι δημοσιογραφικούς ψηφιακούς καταγραφείς, έτσι ώστε να αποδεσμεύσουμε την εικόνα από τον ήχο. Παίρνοντας ήχο από τις τέσσερις πλευρές της χορωδίας, από τους ενισχυτές των εγχόρδων και από την ομάδα κρουστών-χάλκινων πνευστών, πιστεύαμε ότι θα είχαμε κάποιο αποτέλεσμα. Θα επεξεργαζόμασταν τον ήχο όλων των πηγών και θα τον προσαρμόζαμε στο μονταρισμένο βίντεο. Έτσι και έγινε.

Το πρόβλημα δημιουργήθηκε στην πρόβα, όταν είδαμε ότι ο κάθε καταγραφέας ήταν διαφορετικού τύπου, οπότε είχε και διαφορετικό αποτέλεσμα. Βάλαμε τους πιο ισχυρούς καταγραφείς στους ενισχυτές των εγχόρδων και στη χορωδία και τον πιο αδύναμο στα

πνευστά-κρουστά. Ξέραμε ότι το αποτέλεσμα δεν θα ήταν άριστο, αλλά ευελπιστούσαμε ότι θα ήταν καλύτερο από αυτό του πρώτου flash mob.

B.6 Τελικές επιλογές – Γενικές πρόβες – Προβληματισμοί

Αρχές Μαρτίου δέχτηκα ένα τηλεφώνημα από την κυρία Μίχα, η οποία επανάφερε το θέμα της Φιλαρμονικής και μου ζήτησε να παρευρεθώ σε μια πρόβα τους. Όταν πήγα, μου είπαν ότι θέλουν να συμμετέχουν, αλλά χωρίς να συμμετέχουν στις γενικές πρόβες. Η δυσκαμψία ήταν φανερή.

Συνεχίσαμε μεθοδικά μέχρι την άνοιξη. Αφού έγινε η σκηνοθεσία της παρουσίασης, χωρίσαμε τις υποομάδες. Η ομάδα των εγχόρδων χωρίστηκε στα δύο, όπου ανέλαβαν ομαδάρχες γονείς των παιδιών της ορχήστρας. Η ομάδα του χορού χωρίστηκε κι αυτή στη μέση με δύο γονείς η κάθε υποομάδα ως ομαδάρχες, διότι συμμετείχαν και παιδιά Δημοτικού. Η χορωδία (130 άτομα) χωρίστηκε σε δεκατρείς ομάδες, με ομαδάρχες κυρίως καθηγητές από τα δύο σχολεία, αλλά και κάποιους γονείς από τους δύο συλλόγους γονέων.

Πήγαμε με τους ομαδάρχες την απαραίτητη βόλτα στους τρεις χώρους που επιλέξαμε για τις παρουσιάσεις μας, σημειώνοντας στους χάρτες μας τα σημεία που θα σταθεί κάθε υποομάδα και την πορεία που θα ακολουθήσει από το ένα μέρος στο άλλο. Το ίδιο έγινε και με τον φωτογράφο. Επιλέξαμε και ποιοι από το σύλλογο γονέων θα κρατούν τους καταγραφείς και πού ακριβώς θα στέκονται.

Έφτασε ο Απρίλης και ήρθε η ώρα των γενικών προβών. Στην πρώτη, όλα πήγαν πολύ καλά. Έγιναν οι δοκιμαστικές λήψεις εικόνας και ήχου. Οι υποομάδες λειτούργησαν άψογα, αφού όλοι γνώριζαν τη θέση και τους χρόνους τους. Η ορχήστρα εγχόρδων κούμπωσε στους ενισχυτές αμέσως. Ο σύλλογος γονέων του 4^{ου} Γυμνασίου μας δεξιώθηκε στο διάλειμμα, έχοντας για όλα τα παιδιά νερό, χυμούς και σνακ. Όλα έδειχναν έτοιμα για τη μεγάλη μέρα.

Μια εβδομάδα πριν την παρουσίαση πραγματοποιήσαμε την τελευταία γενική πρόβα. Μόλις έφτασε η ώρα της, συνειδητοποίησα ότι θα έχουμε προβλήματα. Εμφανίστηκε η Φιλαρμονική και επέμενε να συμμετάσχει στη γενική. Κατάλαβα τότε ότι οι υπάρχουσες κάποιες ευαίσθητες ισορροπίες μεταξύ Φιλαρμονικής, δήμου Αχαρνών και Επισκηνίου. Κινδύνευε όμως το αποτέλεσμα της δουλειά μας. Η θέση μου ήταν πολύ δύσκολη.

Αποφασισμένη να μη χαλάσω το κλίμα, τη διάθεση των παιδιών, αλλά και των γονιών τους που παρακολουθούσαν, τους δέχθηκα και εξήγησα βιαστικά τη σκηνοθεσία, πού έπρεπε να σταθούν και πώς να συμμετέχουν τμηματικά στο σύνολο. Μόλις άρχισε η πρόβα όμως, φάνηκε ότι δεν είχαν μελετήσει το κομμάτι. Διέκοψα την πρόβα, ζήτησα συγγνώμη από τους υπόλοιπους, μπήκα με τη Φιλαρμονική στην αίθουσα εκδηλώσεων και εξήγησα στα μέλη τον όγκο της δουλειάς που είχε γίνει από όλους. Τους εξήγησα ότι όποιος ήθελε να συμμετάσχει έπρεπε να περιμένει τη λήξη της γενικής, ώστε να έχουμε χρόνο για μια γερή πρόβα και να προγραμματίσουμε και δύο τουλάχιστον πρόβες μέχρι την παρουσίαση. Προς μεγάλη μου έκπληξη δεν έφυγε κανείς. Ούτε καν ο μαέστρος.

Η γενική πρόβα συνεχίστηκε κανονικά. Διορθώσαμε ότι λεπτομέρεια είχε μείνει. Ακούσαμε τα αρχεία ήχου και κάναμε τις τελευταίες διορθώσεις στη θέση των καταγραφών.

Στο τέλος έμεινα με την Φιλαρμονική. Τους εξήγησα ότι δεν με ενδιαφέρει η συμμετοχή του κάθε μέλους από αγγαρεία, αλλά από επιθυμία. Ενώ αυτό τους το είχα εξηγήσει και σε πρόβα που είχα πάει νωρίτερα, στον χώρο τους, χωρίς κάποια επιτυχία –όπως φάνηκε–, η αντίδρασή τους τώρα ήταν διαφορετική. Είχαν δει την πρόβα και ότι όλα κύλησαν ομαλά, είδαν τη δουλειά που προηγήθηκε κι άλλαξαν στάση. Έτσι, η συνακόλουθη πρόβα κύλησε αρκετά ομαλά.

Ήξερα ότι το αποτέλεσμα της Φιλαρμονικής δεν θα ήταν το επιθυμητό. Πίστευα όμως στη δυναμική της ομάδας μας και ότι θα τους συμπαρέσυρε και ευχόμουν ότι στο τέλος όλα θα πήγαιναν καλά.

B.7 Η μεγάλη μέρα

Στις 19 Απριλίου το μεσημέρι, μια μέρα πριν την τελική μας παρουσίαση, η κ. Μίχα με ενημέρωσε ότι η υπουργική απόφαση για τις αποζημιώσεις είχε βγει. Δεν γινόταν καλύτερα. Η παρουσίασή μας θα είχε πανηγυρικό χαρακτήρα.

Το πρωί της 20^{ης} Απριλίου έγινε η προγραμματισμένη πρόβα με τη Φιλαρμονική. Το ραντεβού με την υπόλοιπη ομάδα ήταν στο δημαρχείο Αχαρνών, όπου θα γινόταν και η πρώτη μας παρουσίαση. Η κυρία Μίχα είχε ετοιμάσει αυτοκόλλητα με το σήμα του Επισκηνίου για όλη την ομάδα. Η αστυνομία ήταν εκεί. Έκλεισε τον δρόμο μπροστά από το δημαρχείο και ξεκινήσαμε.

Η δεύτερη παρουσίαση ήταν και η επίσημή μας, μπροστά στο αρχαίο θέατρο. Μόλις έφτασα απογοητεύτηκα. Διάφοροι πολίτες είχαν τραβήξει τις κορδέλες που είχε τοποθετήσει νωρίς το πρωί η αστυνομία και είχαν παρκάρει δεξιά και αριστερά του δρόμου. Γινόταν ένα χάος. Στο δρόμο εκείνο είχαν ανοίξει και κάποια εκλογικά κέντρα, αφού πάλι τύχαμε σε προεκλογική περίοδο. Διάφοροι υποψήφιοι βγήκαν από τα γραφεία τους και ήρθαν μπροστά να φωτογραφηθούν με την ομάδα. Η κατάσταση ήταν ανεξέλεγκτη. Ήξερα ότι η πολυπόθητη λήψη μας μπροστά στο αρχαίο θέατρο δεν θα λειτουργούσε. Ευτυχώς είχαμε αποφασίσει ότι η λήψη ήχου και εικόνας θα γινόταν κανονικά και στις τρεις παρουσιάσεις.

Η τρίτη παρουσίαση ήταν στην κεντρική πλατεία του δήμου. Ευτυχώς εκεί όλα πήγαν αρκετά καλά, εκτός από την παρουσία –και πάλι– των υποψηφίων, οι οποίοι μας ακολούθησαν για να πετύχουν μια καλύτερη φωτογραφία ή, ακόμα καλύτερα, ένα βίντεο.

Μετά τη λήξη, ήταν ώρα χαράς, που κανένα από τα προβλήματα της τελευταίας εβδομάδας δεν έμοιαζε ικανό να τη μειώσει. Με κάποιο θαυμαστό τρόπο, τελικά, όλα είχαν λειτουργήσει.

B.8 Οι επόμενες μέρες

Έφτασε η ώρα του μοντάζ και της ηχοληψίας. Με τα δεδομένα που είχαμε, κάναμε όσο καλύτερη δουλειά μπορέσαμε. Σίγουρα δεν φτάσαμε στο άριστο αποτέλεσμα, αλλά φαινόταν να έχει γίνει αρκετά καλύτερη δουλειά σε σχέση με την πρώτη απόπειρα. Αποφασίσαμε να δουλέψουμε πάνω στην τρίτη παρουσίασή μας, αυτή στην πλατεία.

Έγινε το μοντάζ των αρχείων ήχου. Αντιμετωπίσαμε προβλήματα με το αρχείο των εγχόρδων, όπου όταν έμπαιναν οι φωνές των παιδιών εξαφανίζονταν τα έγχορδα. Με την είσοδο των εγχόρδων είχαμε πρόβλημα και στο βίντεο. Δεν είχαν τραβηχτεί πλάνα από την πλατεία. Κάναμε τότε ένα κολάζ και βάλουμε πλάνα της εισόδου των εγχόρδων από τη δεύτερη παρουσίαση.

Δύο-τρεις μέρες μετά, ανέβηκε σε κοινωνικό δίκτυο υποψήφιου δημάρχου του δήμου, ένα βίντεο μπροστά από το αρχαίο θέατρο. Στα σχόλια κάτω από το βίντεο έδιναν συγχαρητήρια στον υποψήφιο δήμαρχο για το ωραίο event που παρουσίασε. Για ακόμα μια φορά έδειχνε η κατάσταση να ξεφεύγει. Για ακόμα μια φορά όμως, φάνηκε σαν από μηχανής θεός η κ. Μίχα, που με μια ανάρτησή της έβαλε τα πράγματα στη θέση τους. Το ίδιο έκαναν και αρκετοί γονείς παιδιών, μέχρι που δεν ξαναφάνηκε το συγκεκριμένο βίντεο.

Τέλος, κάναμε μια συνάντηση για το κείμενο που θα συνόδευε την ανάρτηση του επίσημου βίντεο:

«FLASH MOB

Για την ανάδειξη του Αρχαίου Θεάτρου Αχαρνών

Μαθητές, γονείς, καθηγητές, επαγγελματίες και ερασιτέχνες μουσικοί, τραγουδιστές, χορευτές, απλοί και επιφανείς πολίτες του δήμου Αχαρνών και όχι μόνο, ένωσαν τις φωνές τους με το "Επισκήνιον", για να στείλουν το πιο ηχηρό μήνυμα προς όλους τους υπεύθυνους, για την ανάδειξη του αρχαίου θεάτρου του αγαπημένου τους δήμου.

Έτσι, το Σάββατο 20 Απριλίου του 2019, διοργανώθηκε στις Αχαρνές flash mob, σε 3 σημεία: μπροστά στο Δημαρχείο Αχαρνών, μπροστά στο αρχαίο θέατρο Αχαρνών και στην κεντρική πλατεία Αχαρνών (Άγιος Βλάσης). Μια πρωτοβουλία της μουσικού κ. Έλλης Περίσογλου (σχεδιασμός, υλοποίηση, σκηνοθεσία, παρτιτούρες, διδασκαλία τραγουδιού-body percussion) και των χορωδιών του 4ου και του 8ου Γυμνασίου Αχαρνών, στο πλαίσιο σχολικού πολιτιστικού προγράμματος, για την ανάδειξη του Αρχαίου Θεάτρου Αχαρνών.

Συνδιοργάνωσαν: • Χορωδία 8ου Γυμνασίου Αχαρνών • Χορωδία 4ου Γυμνασίου Αχαρνών • Επισκήνιον (κίνηση πολιτών για την ανάδειξη του αρχαίου θεάτρου Αχαρνών) • ΔΗΚΕΑ (Δημοτική Κοινωφελής Επιχείρηση Αχαρνών) • Ορχήστρα εγχόρδων Δημοτικού Ωδείου Αχαρνών • Φιλαρμονική Δήμου Αχαρνών • Ομάδα κρουστών ekena percussion • Σχολή χορού Bailar con Maria • Σύλλογος γονέων και κηδεμόνων 4ου Γυμνασίου Αχαρνών • Fotoidolo

Ευχαριστούμε ιδιαίτερα: την κ. Μαρία Μίχα (δικηγόρος και ψυχή του Επισκήνιου) την κ. Μαρία Ναυροζίδου (πρόεδρος ΔΗΚΕΑ) την κ. Μαίρη Παπαδοπούλου (σχολές χορού Bailar con Maria) τον κο Μιχάλη Σωτηράκη (μαέστρος ορχήστρας εγχόρδων) τον κο Στράτο Κρυσταλλίδη (leader ομάδας κρουστών) τον κο Κώστα Τερζίδη (ηχοληψία) τον κο Φραγκίσκο Πανούση (βίντεο-μοντάζ) την κ. Βίκυ Φράγκου (κάμερα) τον κο Θανάση Πανούση (κάμερα) τον κο Κώστα Αμπαρτζάκη (μαέστρος φιλαρμονικής) τον κο Ανδρέα Μπεριάτο (μουσικός ΕΛΣΟΝ) τον κο Πέτρο Καρατσόλη (μουσικός ΕΛΣΟΝ) τον κο Γιάννη Κόκκορη (μουσικός ΕΛΣΟΝ) τον κο Μπέσνικ Νουρεντίνι (μουσικός) τον κο Χρήστο Καλυβιώτη (μουσικός) την κ. Κική Βαρσάκη (σύλλογος γονέων 4ου Γυμνασίου) την κ. Ρένα Διαλυνά (διευθύντρια 8ου Γυμνασίου) την κ. Σοφία Ηλιοπούλου (υποδιευθύντρια 8ου Γυμνασίου) την κ. Μαρία Φωτάκη (υποδιευθύντρια 4ου Γυμνασίου) τον κο Γιώργο Ντούρο (χημικός και εμψυχωτής 4ου Γυμνασίου) τον κο Γιώργο Σβύρο (κάμερα και εμψύχωση) και την Ελληνική Αστυνομία Αχαρνών».

Το κείμενο είχε πολύ διαφορετικό ύφος από αυτό της πρώτης απόπειρας. Διαφορετικός όμως, ήταν ο σκοπός μας, ο τόπος πραγματοποίησης, η ομάδα και η χρονική συγκυρία.

B.9 Αναστοχασμός

Για ακόμα μια φορά ανατρέξαμε στους αρχικούς μας στόχους, είδαμε σε ποιο βαθμό ανταποκριθήκαμε σε καθέναν από αυτούς και επικοινωνήσαμε τα αποτελέσματά μας στο Πρόγραμμα Σχολικών Δραστηριοτήτων:

- Οι καθημερινές δυσκολίες και προκλήσεις να γίνουν αφορμή για άνθιση, ανάπτυξη και ανάδειξη της κάθε διαφορετικής προσωπικότητας και της ομάδας σαν ολότητα. **(πολύ)**
- Η συμμετοχή ή όχι στην ομάδα και σε ότι συμβεί να είναι επιθυμία και επιλογή του κάθε συμμετέχοντα. **(πάρα πολύ)**
- Η λήψη αποφάσεων για όλα τα θέματα να γίνεται συλλογικά από την ομάδα. **(πολύ)**
- Η πρακτική συνειδητοποίηση εννοιών όπως υπομονή, στόχος, προσήλωση, αποφασιστικότητα, ενθάρρυνση, ομαδικότητα, επιλογή, επιθυμία, ελευθερία, συνεργασία, ισότητα, αυθεντικότητα, εναλλακτική μάθηση. **(πάρα πολύ)**
- Η πολυδιάστατη ενασχόληση με τη μουσική. **(πολύ)**
- Ο συνδυασμός των τεχνών. **(πάρα πολύ)**
- Η έρευνα. **(πάρα πολύ)**
- Η διεπιστημονική προσέγγιση δεδομένου θέματος. **(πάρα πολύ)**
- Η σύγχρονη και ασύγχρονη εκπαίδευση. **(πάρα πολύ)**
- Το «άνοιγμα» της πρόβας σε άλλους συμμετέχοντες. **(πάρα πολύ)**
- Η ενεργοποίηση της έννοιας του «κοινού σκοπού». **(πάρα πολύ)**
- Η επιλογή «μηνύματος», η κοινωνική διάσταση του event. **(πάρα πολύ)**
- Η ενεργή συνεργασία με τοπικούς φορείς. **(πάρα πολύ)**
- Η εύρεση τρόπων οικονομικής στήριξης της προσπάθειας. **(πάρα πολύ)**

- Η ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας στη διατήρηση και ανάδειξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. **(αρκετά)**
- Η σφαιρική αντιμετώπιση και ανάδειξη ενός θέματος. **(πολύ)**
- Η ανάδειξη της ομάδας στην κοινωνία των Αχαρνών και όχι μόνο. **(πάρα πολύ)**

Σε σχέση με τους προσωπικούς στόχους που έθεσα για την ομαλή έκβαση του εγχειρήματος, η αποτελεσματικότητα ήταν:

- Η εξοικείωση, με βιωματικό τρόπο, με τη «διεργασία της ομάδας», τους ρόλους που αναδύονται και τις λειτουργίες της, ώστε να μπορούν να την εντάξουν αποτελεσματικά στο σχολικό και κοινωνικό τους πλαίσιο. **(πολύ)**
- Η επανεκτίμηση της σημασίας της σχέσης στην εκπαιδευτική διαδικασία, ως προτεραιότητα στο σχολικό πλαίσιο. **(πάρα πολύ)**
- Η καλλιέργεια υγιών και δυνατών σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ παιδιών, μεταξύ συναδέλφων, μεταξύ παιδιών και εκπαιδευτικών, μεταξύ γονέων και εκπαιδευτικών. **(πολύ)**
- Η υιοθέτηση τρόπων ενεργητικής ακρόασης, δηλαδή συνοδείας των παιδιών, στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική. **(πάρα πολύ)**
- Η απόλυτη ασφάλεια του κάθε συμμετέχοντα και όλης της ομάδας. **(πάρα πολύ)**
- Η νομιμότητα της διαδικασίας. **(πάρα πολύ)**
- Η δημιουργία και διατήρηση υγιούς και ευχάριστου κλίματος κατά την επίπονη, πολλές φορές, και πολύμηνη διαδικασία, έτσι ώστε η «αγγαρεία» να μετατρέπεται σε απόλαυση. **(πολύ)**
- Η ομαλή αντιμετώπιση κάθε «αστάθμητου παράγοντα». **(πολύ)**
- Η καθημερινή βελτίωση της αυτογνωσίας των συμμετεχόντων ώστε να απολαμβάνουν την εκπαιδευτική διαδικασία. **(αρκετά)**

Το συμπέρασμα των παραπάνω ποσοστών δείχνει ότι ανταποκριθήκαμε στο σύνολο των στόχων μας, με μεγαλύτερη επιτυχία από την πρώτη φορά. Για ακόμα μία φορά θεωρήσαμε το εγχείρημά μας πετυχημένο.

Είχε φτάσει πάλι, η ώρα της επιβράβευσης με το καθιερωμένο beach party, στο τέλος του Ιούνη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα δύο πειράματα flash mob που έκανα με τους μαθητές μου, εφαρμόζοντας την παιδαγωγική προσέγγιση της παρεμβαίνουσας μη κατευθυντικότητας, ανέδειξαν τα οφέλη της δράσης αυτής στην εκπαίδευση, παρ' όλες τις δυσκολίες που σίγουρα προέκυψαν .

Η έλλειψη επιβολής, με οποιονδήποτε τρόπο, για τη συμμετοχή στη δράση και η εμπλοκή των μαθητών μετά από επιθυμία τους, αποτελούν για μένα το σημαντικότερο παράγοντα επιτυχίας της δράσης. Πιστεύω πως αν είχε ασκηθεί οποιασδήποτε μορφής επιβολή, άμεση ή έμμεση, θα υπήρχαν πολλές διαρροές κατά τη διάρκεια των μηνών προετοιμασίας, με κίνδυνο την αναβολή ή ακόμα και ματαίωση της δράσης. Πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξε η ελεύθερη επιλογή και στη διατήρηση του ευχάριστου κλίματος. Το ίδιο σημαντική ήταν και η από μέρους μου συνειδητοποίηση ότι οι επιθυμίες και οι προτεραιότητες όλων των ανθρώπων, όπως και των μαθητών, μπορούν να μεταβάλλονται. Αυτό με βοήθησε στην πολύ ομαλή αντιμετώπιση των περιπτώσεων των παιδιών ή και ολόκληρων ομάδων που ξεκίνησαν την προετοιμασία της δράσης, αλλά επέλεξαν να διακόψουν.

Ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας για την επιτυχή εκτέλεση της δράσης υπήρξε η ακριβής και έγκαιρη προετοιμασία μου. Στην οργάνωση μιας δράσης, ακόμα και στο καθημερινό μάθημα, η σωστή προετοιμασία του εκπαιδευτικού δεν επιτρέπει κενά ή ασάφειες στην επικοινωνία του με τους μαθητές. Σε αντίθετη περίπτωση, οι μαθητές νιώθουν έλλειψη ή κλονισμό στην καθοδήγηση και δημιουργείται σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα ένα αίσθημα αμηχανίας στην ομάδα/τάξη. Η ελλιπής προετοιμασία «βαραίνει» το κλίμα της ομάδας κι έτσι οι μαθητές μπορεί να χάσουν σύντομα το ενδιαφέρον τους για το αντικείμενο. Πολύ σημαντικός παράγοντας, κατά τη γνώμη μου, είναι και η σαφήνεια στις οδηγίες από εμένα προς τους μαθητές. Έτσι, κάθε φορά που έδινα μια οδηγία, όφειλα να σιγουρευτώ ότι είχε γίνει κατανοητή από όλη την ομάδα, να την επαναλάβω όσες φορές μου ζητούνταν και να αλλάξω, ενδεχομένως, τον τρόπο που την επικοινωνώ στους μαθητές, αν καταλάβαινα ότι χρειάζεται. Εδώ, διαπίστωσα ότι απαραίτητη προϋπόθεση ήταν η από μέρους μου συνέπεια λόγων και πράξεων. Θεωρώ αδύνατη την λειτουργική επικοινωνία της ομάδας χωρίς συνέπεια, αρχικά από μέρους μου, αφού τα παιδιά, ως επί των πλείστον, «αντιγράφουν» τις συμπεριφορές των ενηλίκων.

Ένα ακόμη θετικό στοιχείο θεωρώ την αρχική καταγραφή του χρονοδιαγράμματος, του σκοπού της δράσης, και των στόχων. Η καταγραφή του χρονοδιαγράμματος από την αρχή της εμπλοκής των μαθητών, αλλά και των υπόλοιπων ομάδων, έθεσε μικρότερους και σαφέστερους στόχους κάθε εβδομάδα ή κάθε μήνα, κάνοντας ευκολότερο και πιο σαφές το αντικείμενο. Επίσης έδωσε την αίσθηση της ολότητας, επιτρέποντας τη δημιουργία της αίσθησης ασφάλειας, αντί του χάους. Η καταγραφή του σκοπού και των στόχων της δράσης μάς βοήθησε όλους να συνειδητοποιήσουμε γιατί κάνουμε τη δράση, τι είναι σημαντικό και αποτελεί προτεραιότητα, ώστε να δώσουμε μεγαλύτερη βαρύτητα, και τι έρχεται δεύτερο. Μας έδωσαν επίσης κι έναν ασφαλή οδηγό συχνού αναστοχασμού των κινήσεών μας, αλλά και τη δυνατότητα περιγραφικής αξιολόγησης, μετά το τέλος της δράσης.

Ειδικότερα, σε σχέση με τους ομαδικούς στόχους που θέσαμε στα δύο πειράματα, οι στόχοι οι οποίοι επιδέχονται βελτίωση ή βελτιώθηκαν λίγο στο δεύτερο πείραμα, αλλά μπορούν να βελτιωθούν ακόμα περισσότερο, είναι οι εξής:

Ομαδικοί στόχοι	2014	2019
Η λήψη αποφάσεων για όλα τα θέματα να γίνεται συλλογικά από την ομάδα.	αρκετά	πολύ
Η ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας στα σημαντικά θέματα της παιδείας.	αρκετά	αρκετά
Η σφαιρική αντιμετώπιση και ανάδειξη ενός θέματος.	πολύ	πολύ

Η λήψη αποφάσεων μέσα στην ομάδα, μέσα από την προσέγγιση της NDI, είναι μια διαδικασία που γίνεται ομαδικά. Πολλές φορές όμως, χρειάστηκε να πάρω γρήγορες αποφάσεις μόνη μου, χωρίς πρώτα να συνεννοηθώ με την ομάδα μου. Άλλες πάλι φορές, ειδικά το 2014, που η πρακτική εφαρμογή της NDI δεν μου είχε γίνει βίωμα ακόμα, πήρα μόνη μου κάποιες αποφάσεις από υπερβολική φόρα, ενώ είχα τον χρόνο να ρωτήσω και τα παιδιά. Σπανιότερα, πήρα μόνη μου αποφάσεις βλέποντας κόπωση από τα παιδιά, προκειμένου να μην τους επιβαρύνω κι άλλο. Το κομμάτι της απόλυτα συλλογικής λήψης αποφάσεων, έχει να κάνει κατά τη γνώμη μου αποκλειστικά με τη δική μου τοποθέτηση απέναντι στο θέμα, ενώ οι μαθητές στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι πάντα διατεθειμένοι να συμμετέχουν.

Προσπάθεια για ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας στα σημαντικά θέματα της παιδείας έγινε και στα δύο πειράματα, ίσως όμως όχι αρκετά συστηματικά. Σίγουρα ευαισθητοποιήθηκαν οι συμμετέχοντες, αλλά η υπόλοιπη τοπική κοινωνία θεωρώ ότι προβληματίστηκε στιγμιαία, την ώρα της παρουσίασής μας ή την ώρα που διάβαζε το περιεχόμενο της ανάρτησής μας στο YouTube. Πιστεύω ότι τα αποτελέσματα του στόχου αυτού μπορούσαν να βελτιωθούν σημαντικά αν από την αρχή της ενασχόλησής μας με το project του flash mob είχαμε προσπαθήσει περισσότερο ως προς αυτό το αποτέλεσμα. Μια ιδέα είναι η αρθρογραφία και δημοσίευση των προβλημάτων της παιδείας, με τη βοήθεια των φιλολόγων του σχολείου μας. Η δημοσίευση των άρθρων αυτών θα μπορούσε να γίνει στην ιστοσελίδα του σχολείου μας, στην ιστοσελίδα του δήμου, σε κοινωνικά δίκτυα, ακόμα και σε ραδιοφωνικά ή τηλεοπτικά, τοπικά κανάλια, πάντα μετά από την απαραίτητη άδεια των γονέων και κηδεμόνων των μαθητών μας.

Τέλος, θεωρώ ότι και στα δύο πειράματα, από την αρχή της εμπλοκής μας, κινηθήκαμε ως προς τη σφαιρική ανάδειξη του προαποφασισμένου θέματος. Πιστεύω όμως ότι μια ουσιαστικότερη συνεργασία με τους συναδέλφους και μια προσέγγιση του θέματος από την πλευρά του κάθε μαθήματος που διδάσκονται οι μαθητές στο σχολείο, θα έδινε στα παιδιά περισσότερα και σημαντικότερα οφέλη. Με τον τρόπο αυτό, θα βίωναν ουσιαστικότερα τις έννοιες της διεπιστημονικότητας, της σφαιρικής σκέψης και της συνεργασίας.

Σε σχέση με τους προσωπικούς στόχους που έθεσα και βελτιώθηκαν ή επιδέχονται βελτίωση είναι οι εξής:

Προσωπικοί στόχοι	2014	2019
Η εξοικείωση με βιωματικό τρόπο, με τη «διεργασία της ομάδας», τους ρόλους που αναδύονται και τις λειτουργίες της, ώστε να μπορούν να την εντάξουν αποτελεσματικά στο σχολικό και κοινωνικό τους πλαίσιο.	αρκετά	πολύ
Η καλλιέργεια υγιών και δυνατών σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ παιδιών, μεταξύ συναδέλφων, μεταξύ παιδιών και εκπαιδευτικών, μεταξύ γονέων και εκπαιδευτικών.	πολύ	πολύ
Η υιοθέτηση τρόπων ενεργητικής ακρόασης, δηλαδή συνοδείας των παιδιών στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική.	πολύ	πάρα πολύ
Η δημιουργία και διατήρηση υγιούς και ευχάριστου κλίματος κατά την επίπονη πολλές φορές και πολύμηνη διαδικασία, ώστε η «αγγαρεία» να μετατρέπεται σε απόλαυση.	αρκετά	πολύ
Η ομαλή αντιμετώπιση κάθε αστάθμητου παράγοντα.	αρκετά	πολύ
Η καθημερινή βελτίωση της αυτογνωσίας των συμμετεχόντων ώστε να απολαμβάνουν την εκπαιδευτική διαδικασία.	αρκετά	αρκετά

Με τα αποτελέσματα αυτά φαίνεται ότι οι προσωπικοί μου στόχοι επιδέχονται αρκετή περαιτέρω βελτίωση σε σχέση με τους ομαδικούς. Φαίνεται ότι έδωσα προτεραιότητα στην ομαδική δουλειά, αφήνοντας τους προσωπικούς μου στόχους σχετικά αδούλευτους ή ότι η πραγματοποίησή τους εξαρτάται και από άλλους παράγοντες, εκτός από την προσωπική μου εμπλοκή, γεγονός που τους καταστεί δύσκολους ή ακόμα και μη πραγματοποιήσιμους. Έτσι, η εξοικείωση με τη έννοια της ομάδας, θεωρώ ότι απαιτεί συνεργασία από όλους τους εκπαιδευτικούς και όχι μόνο από έναν, ώστε όλοι μαζί να φτάσουμε στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Σημαντικό ρόλο στο θέμα αυτό έχει και η οικογένεια. Αν δηλαδή ο κάθε μαθητής αντιμετωπίζεται στην οικογένειά του ως μέλος της ομάδας «οικογένεια» ή αναγκάζεται σε υπακοή επιθυμιών των γονιών ή άλλων μελών της. Το ίδιο ισχύει και στο θέμα της δόμησης σχέσεων εμπιστοσύνης, ενώ η υιοθέτηση ενεργητικού τρόπου ακρόασης, που βασίζεται σε προσωπική μου δουλειά, φαίνεται ότι πήγε καλύτερα στο δεύτερο πείραμα.

Το θέμα της διατήρησης υγιούς και ευχάριστου κλίματος θεωρώ ότι εξαρτάται αποκλειστικά από τον εκπαιδευτικό και είναι ένα κομμάτι που μπορώ ακόμα να δουλέψω. Πολλές φορές κατά τη διάρκεια των προβών άφησα προσωπικά, εκπαιδευτικά, παιδαγωγικά και κυρίως λειτουργικά άγχη μου να επηρεάσουν την ατμόσφαιρα. Η ψύχραιμη αντιμετώπιση πολύπλοκων καταστάσεων είναι ένα μάθημα που βιώνουν τα παιδιά μέσω των ενηλίκων και αργότερα υιοθετούν. Σε κάθε περίπτωση, δεν μπορούμε οι

εκπαιδευτικοί ή οι γονείς να ζητάμε από τα παιδιά ψυχραιμία και καθαρή σκέψη όταν οι ίδιοι αγχωνόμαστε ή ακόμα πανικοβαλλόμαστε. Το παιδί υιοθετεί τα βιώματά του, που περιλαμβάνουν τις αντιδράσεις των ενηλίκων. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η ομαλή αντιμετώπιση αστάθμητων παραγόντων. Οι αστάθμητοι παράγοντες είναι μια πραγματικότητα που από την αρχή είχα τη βεβαιότητα ότι θα υπάρξει. Σίγουρα βελτιώθηκα ως προς την ψύχραιμη αντιμετώπισή τους στο δεύτερο πείραμα, φαίνεται όμως, ότι μπορώ να το δουλέψω περισσότερο.

Τέλος, το θέμα της αυτογνωσίας των συμμετεχόντων εξαρτάται κι αυτό από πολλούς παράγοντες. Σίγουρα το επίπεδο αυτογνωσίας του εκπαιδευτικού ή η δουλειά που κάνει προς την κατάκτησή της επηρεάζει πολύ τους μαθητές. Βοηθούν επίσης τα εργαλεία-ασκήσεις που θα χρησιμοποιήσει ο εκπαιδευτικός, προκειμένου οι μαθητές να κατανοήσουν την έννοια και έπειτα να την επιδιώξουν. Το θέμα της απόλαυσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας από εκπαιδευτικούς και εκπαιδευόμενους αποτελεί όλη την ουσία της NDI προσέγγισης και το προσωπικό μου «στοίχημα» για κάθε μάθημα, κάθε μαθητή και τον εαυτό μου ως καθηγήτρια. Αν δεν απολαμβάνω η ίδια κάθε στιγμή του μαθήματος, δεν μπορώ να έχω καμιά προσδοκία απόλαυσης από τους μαθητές μου. Δυστυχώς, έτσι όπως είναι δομημένο το μάθημα της μουσικής και κάθε μάθημα στο ελληνικό σχολείο, χωρίς περιγραφική αξιολόγηση των μαθητών, που είναι ουσιαστικότερη, πιο δίκαιη και σαφέστερη κατά τη γνώμη μου, με περιορισμένη χρήση υλικοτεχνικής υποδομής λόγω έλλειψης, με είκοσι επτά παιδιά μέσα στην αίθουσα και μόνο με σαράντα πέντε λεπτά ενασχόλησης την εβδομάδα με κάθε τμήμα, η διαρκής απόλαυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας καθίσταται κάπως δύσκολη έως ανέφικτη κάποιες φορές. Σε δράσεις εκτός του τακτικού μαθήματος όμως, που δεν μας υποχρεώνει κανείς να τις πραγματοποιήσουμε, όπως είναι το flash mob, οι εκπαιδευτικοί οφείλουμε, κατά τη γνώμη μου, να συμμετέχουμε και να απολαμβάνουμε την κάθε στιγμή και να μεταδίδουμε την απόλαυση αυτή και στους μαθητές μας, αλλιώς να μην τις επιχειρούμε.

Η δημιουργία φακέλου project για κάθε μαθητή, ώστε να έχει γραπτώς όλες τις αποφάσεις μας, τις οδηγίες, τις ημερομηνίες, το χρονοδιάγραμμα, το τραγούδι, τις αρμοδιότητές του, τις εμπλεκόμενες ομάδες, τα στοιχεία επικοινωνίας των συμμαθητών του κ.λπ. έπαιξε επίσης πολύ θετικό ρόλο. Πολύ σημαντική ήταν και η διαδικτυακή ομάδα που δημιουργήσαμε, μετά από ενυπόγραφη υπεύθυνη δήλωση με άδεια των γονέων και κηδεμόνων, γιατί μας επέτρεπε την επικοινωνία και την ανταλλαγή απόψεων και ιδεών, καθώς και μια συνέχεια στη συνεργασία και στην ανάπτυξη και βελτίωση των σχέσεων, όλη τη διάρκεια της εβδομάδας κι όχι μόνο κατά το ελάχιστο, εβδομαδιαίο δίωρο της πρόβας.

Οι συνεργασίες αποτέλεσαν επίσης, μεγάλο παιδαγωγικό όφελος. Η συνεργασία με τους γονείς ήταν για μένα πολύ βασική. Τα παιδιά έχουν στο μυαλό τους αποκλεισμένους τους γονείς από την κοινωνία του σχολείου. Οι γονείς επίσης έχουν αποκλεισμένους τους εαυτούς τους από το περιβάλλον της σχολικής κοινότητας, αφού οι περισσότεροι επιλέγουν να εμπλέκονται κυρίως για την ενημέρωση της απόδοσης των παιδιών τους στα μαθήματα. Μετά από τα δύο πειράματα είδα πόσο λειτουργική και χρήσιμη είναι η ενεργή συμμετοχή των γονέων στις δράσεις των μαθητών, όχι μόνο σε πρακτικά θέματα, αλλά και

σε ουσιαστικότερα, όπως στη βελτίωση των σχέσεων μέσα από κοινή προσπάθεια, κοινές δράσεις και στόχους.

Το ίδιο σημαντική ήταν και η εμπλοκή του δήμου Ρεθύμνου και Αχαρνών αντίστοιχα. Το παιδί μαθαίνει να αγαπά και να συνεργάζεται με τον δήμο στον οποίο ανήκει. Μαθαίνει τις δομές του, τις υπηρεσίες του, τις δράσεις του, αλλά και τον τρόπο λειτουργίας του, γίνεται πιο υπεύθυνο, χωρίς να φοβάται να εμπλακεί σε κάτι που παλιότερα θεωρούσε «δουλειά των μεγάλων». Έτσι, ο κάθε μαθητής εμπλουτίζει τις εμπειρίες του, αποκτά κρίση, ενώ ασχολείται από πολύ μικρός με τα κοινά. Ταυτόχρονα ο δήμος παύει να είναι κάτι μακρινό κι απρόσωπο, αφού μετατρέπεται σε οικείο, φιλικό και συνεργάσιμο.

Το θέμα της δράσης είναι το τελευταίο που θέλω να επισημάνω. Η επιλογή θέματος για έναν κοινό, θετικό και μεγάλο σκοπό επιτρέπει στα παιδιά να αναπτύξουν έναν τρόπο σκέψης πέρα από τον εαυτό τους. Τα περισσότερα παιδιά σε αυτή την ηλικία νομίζουν ότι ο κόσμος περιστρέφεται κυρίως γύρω από τον εαυτό τους και τον μικρόκοσμό τους. Η επιλογή ενός θέματος μεγαλύτερου από τα όρια της σχολικής κοινότητας, τους επιτρέπει να ανοίξουν τους ορίζοντές τους, να προβληματιστούν, να συγκρίνουν, να ακούσουν και να δεχτούν διαφορετικές απόψεις, να εκθέσουν τις σκέψεις τους και σιγά-σιγά να μετατραπούν από μικρούς μαθητές σε υπεύθυνους και έμπρακτα λειτουργικούς πολίτες.

Για όλους τους παραπάνω λόγους θεωρώ ότι τα δύο πειράματα flash mob, μέσα από την παιδαγωγική προσέγγιση της NDI, έχουν μεγάλη παιδαγωγική, ατομική και κοινωνική αξία. Σίγουρα έγιναν λάθη, υπήρξαν παραλείψεις και θα εξετάσω παρακάτω πώς θα μπορούσε ίσως η δράση αυτή να βελτιωθεί ακόμα περισσότερο και να δώσει ακόμα καλύτερα ή απλά διαφορετικά αποτελέσματα. Σε καμιά περίπτωση όμως δεν αποτελούν οι παραλήψεις αυτές ικανό λόγο για να θεωρώ τη δράση μη πετυχημένη. Με τα δύο αυτά πειράματα θεωρώ ότι απέδειξα, κατά τη γνώμη μου, ότι η χρήση του flash mob υπό συνθήκες (NDI προσέγγιση), μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο, ευχάριστο και πολυεπίπεδο εργαλείο στην εκπαίδευση για τους μαθητές, τους εκπαιδευτικούς, τους γονείς και για ολόκληρη την κοινότητα.

Η βασικότερη διαφοροποίησή μου σε μια τρίτη απόπειρα flash mob στο σχολείο θα ήταν αυτή του τελικού βίντεο. Θεωρώ ότι η παραγωγή ενός βίντεο με αυξημένες απαιτήσεις στον ήχο και στην εικόνα θα ήταν καλύτερο να γίνεται αποκλειστικά από επαγγελματίες, έτσι ώστε να μπορεί να αναδειχθεί πιο σωστά και επαγγελματικά η πολύμηνη δουλειά ολόκληρης της ομάδας. Πιστεύω, βέβαια, ότι η παραγωγή και των δύο βίντεο για τα σχολικά δεδομένα και χωρίς εξωτερικές οικονομικές παροχές, ήταν αρκετά αξιοπρεπής και θα ήμουν αγνώμων αν δεν αναγνώριζα τη σημαντική βοήθεια που είχα από τους γονείς των μαθητών μας. Η αυστηρά επαγγελματική μου άποψη όμως, πέραν του σχολικού πλαισίου, είναι ότι και οι δύο παραγωγές ήταν μέτριες από άποψη λήψης και μοντάζ και από άποψη ηχοληψίας. Θα είχε, λοιπόν, μεγάλο ενδιαφέρον μια τρίτη παραγωγή, από μισθωμένους επαγγελματίες βιντεολήπτες και ηχολήπτες, έτσι ώστε και οι δικές μας απαιτήσεις να είναι μεγαλύτερες.

Προσωπικά, όπως εξήγησα και παραπάνω, δεν με ενδιέφερε η παραγωγή μιας προηχογραφημένης απόδοσης, αφού με αυτόν τον τρόπο η δράση μεταβάλλεται σε

ζωντανή μόνο κατά το ήμισυ. Σίγουρα όμως θα είχε καλύτερο ηχητικό αποτέλεσμα, αν και θα δημιουργούσε το πρόβλημα του συντονισμού εικόνας και ήχου, αφού στη ζωντανή εκτέλεση θα έπρεπε να έχουμε ακριβώς το ίδιο tempo με αυτό της ηχογράφησης. Θα μπορούσε βέβαια, το προηχογραφημένο τραγούδι να παίζει από δυνατά ηχεία κατά τη διάρκεια της ζωντανής παρουσίας, έτσι ώστε όλη η ομάδα να μπορεί να συντονιστεί με το προαποφασισμένο tempo, τεχνική που χρησιμοποίησαν αρκετές από τις ομάδες που παρακολούθησα στο διαδίκτυο. Σε αυτή την περίπτωση θα μπορούσε να αναλάβει τη δράση οποιοσδήποτε εκπαιδευτικός, μη μουσικός, αφού η ομάδα θα μπορούσε να επιλέξει να δουλέψει, μετά από σχετική άδεια, με την αυθεντική εκτέλεση του τραγουδιού.

Μια πολύ ενδιαφέρουσα προσέγγιση της δράσης αυτής θα ήταν αν όλες οι συμμετέχουσες ομάδες ακολουθούσαν την παιδαγωγική προσέγγιση της παρεμβαίνουσας μη-κατευθυντικότητας και συμμετείχαν στη δράση αποκλειστικά για τον έναν κοινό σκοπό. Αν δηλαδή, όλες οι ομάδες έθεταν τους ίδιους παιδαγωγικούς και όχι μόνο, στόχους. Μια τέτοια προσπάθεια πιστεύω ότι θα είχε πολύ περισσότερα θετικά αποτελέσματα, αφού η επικοινωνία και ο τρόπος δημιουργίας θα ήταν θέματα λυμένα από την αρχή. Πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξε το γεγονός ότι η κάθε ομάδα συμμετείχε στη δράση για δικούς της λόγους. Κάποιες ομάδες εμπνεύστηκαν από το θέμα της δράσης, άλλες ήρθαν για την προβολή και για διαφημιστικούς λόγους, άλλες γιατί χρωστούσαν χάρη, άλλες γιατί βρήκαν ωραία την ιδέα, χωρίς πολύ κόπο, αφού την οργάνωση την ανέλαβε αποκλειστικά η ομάδα μας. Κάποιοι μπήκαν για να γυμναστούνε (λόγω του χορού), άλλοι γιατί μπήκαν οι φίλοι τους και άλλοι προσπάθησαν να περάσουν δικά τους μηνύματα, άσχετα από τη δράση. Πιστεύω, βέβαια, πως δεν έχει πάντα σημασία ο λόγος για τον οποίον αποφασίζεις αρχικά να συμμετέχεις σε μια δράση. Σημασία έχει στη διάρκεια η ομάδα να αποκτήσει κοινή συνείδηση και στόχους, πράγμα το οποίο εν μέρει επιτεύχθηκε. Σίγουρα όμως θεωρώ ότι πολλά πράγματα θα ήταν διαφορετικά στη συνεργασία, στις ιδέες και στο αποτέλεσμα, αν όλες οι συμμετέχουσες ομάδες είχαν κοινή αφετηρία.

Μεγάλο ενδιαφέρον θα έχει να εξετάσουμε αν η δράση αυτή θα μπορούσε να αποτελέσει εργαλείο στην εκπαίδευση με την αρχική όμως μορφή της, αυτής του Wasik. Μια δράση δηλαδή χωρίς πρόβα, που γίνεται γνωστή μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα. Στην περίπτωση αυτή, για να είναι η δράση νόμιμη και ασφαλής σε σχολικό επίπεδο θα πρέπει από την αρχή της χρονιάς να σταλεί υπεύθυνη δήλωση στους γονείς για πιθανή συμμετοχή των παιδιών τους. Αφού υπογράψουν οι γονείς τη δήλωση, να σταλούν σε ανύποπτο χρόνο στα ηλεκτρονικά ταχυδρομεία των γονιών οι οδηγίες της δράσης, ώστε να συμμετέχουν αν το επιθυμούν αυτοί και τα παιδιά τους. Εδώ βέβαια, υπάρχει μια αδυναμία. Πώς είναι βέβαιο ότι για κάθε παιδί που θα συμμετάσχει σε ένα ανοικτό κάλεσμα θα υπάρχει η αντίστοιχη υπεύθυνη δήλωση του γονέα; Στην περίπτωση αυτή δεν είναι γνωστός ο αριθμός των συμμετεχόντων. Έτσι, κάποιο παιδί μπορεί να εμφανιστεί στη δράση ακόμα κι αν είναι από άλλο σχολείο και το έμαθε από κάποιον φίλο του, κάποιο μπορεί να εμφανιστεί χωρίς γονική άδεια, κάποιοι μπορεί να έρθουν για το «χαβαλέ» ή ακόμα για να υπονομεύσουν τη δράση. Βλέπω δηλαδή δύσκολο τον έλεγχο μιας τέτοιας κατάστασης σε σχολικό επίπεδο, ίσως όμως όχι ακατόρθωτο.

Για την επιτυχία μιας τέτοιας μορφής δράσης θεωρώ πως πρέπει να συνεργαστεί όλος ο σύλλογος διδασκόντων ενός σχολείου, μαζί με τον σύλλογο γονέων. Δεν μπορεί κατά τη γνώμη μου να αναλάβει με ασφάλεια ένας εκπαιδευτικός ή μια μικρή ομάδα ενηλίκων ένα ανοιχτό κάλεσμα. Αφού υπογραφούν οι δηλώσεις, πρέπει να δημιουργηθούν λίστες ονομάτων των παιδιών που πληρούν τις προϋποθέσεις συμμετοχής. Μόνο σε αυτούς τους μαθητές να σταλούν οδηγίες και το κάλεσμα να γίνει αρχικά σε έναν περιορισμένο χώρο, όπου θα μπορεί να γίνεται ο έλεγχος των στοιχείων των συμμετεχόντων από τους βοηθούς ενήλικες. Εκεί μπορούν να δοθούν και περαιτέρω οδηγίες και να ξεκινήσει η δράση. Με τον ίδιο τρόπο μπορούν να λειτουργήσουν και οι υπόλοιπες συμμετέχουσες ομάδες, αν επιλέξουμε να υπάρχουν.

Αυτό, βέβαια, προϋποθέτει απόλυτη σύμπνοια του συλλόγου διδασκόντων. Ότι, δηλαδή, όλοι οι εκπαιδευτικοί θα αντιληφθούν τη σημασία και όχι μόνο θα επιλέξουν ελεύθερα τη συμμετοχή τους στη δράση, αλλά θα θέλουν να εμπνεύσουν τα παιδιά προκειμένου να συμμετάσχουν. Το αρχικό θέμα που προκύπτει είναι ότι οι συνάδελφοι θα πρέπει να θελήσουν να ασχοληθούν με τη δράση κάποιες παραπάνω ώρες, πέραν του υποχρεωτικού τους ωραρίου. Δημιουργείται, επίσης, ένα ακόμα πρόβλημα. Αρκετοί είναι οι συνάδερφοι στο ελληνικό δημόσιο σχολείο που, δυστυχώς, δεν θέλουν τους γονείς «μέσα στα πόδια τους». Δεν πιστεύουν, δηλαδή, ότι προκύπτουν σημαντικά οφέλη από τη συνεργασία με τους γονείς ή ακόμα και με άλλους εξωσχολικούς φορείς. Πιστεύω όμως ότι δεν είναι ανέφικτη η δημιουργία των προϋποθέσεων που απαιτούνται για τη δοκιμή μιας τέτοιας μορφής δράσης στο σχολείο και είμαι βέβαιη ότι είναι κάτι που θα επιχειρήσω να δοκιμάσω τα επόμενα χρόνια.

Οι διάφορες παραλλαγές του flash mob θα μπορούσαν να θεωρηθούν απλά happenings. Η κάθε μια παραλλαγή παίρνει κάποια στοιχεία από το αρχικό flash mob και προσαρμόζεται κάθε φορά ανάλογα με τις ανάγκες ή τις δεσμεύσεις του event. Η αρχική έμπνευση παραμένει πάντα το flash mob. Αυτό που φάνηκε ξεκάθαρα στην έρευνα που έγινε στην αρχή της εργασίας αυτής, είναι ότι το όνομα του event αλλάζει σε κάποιες παραλλαγές, είτε από τους διοργανωτές είτε από τους τυχαίους παρευρισκόμενους, είτε από τα MME μετά τη δημοσίευση του βίντεο.

Στο σημείο αυτό θέλω να αναφέρω τον προγραμματισμό ενός event που είχαμε κάνει σαν ομάδα χορωδίας του 4^{ου} Γυμνασίου Αχαρνών για το 2020, εμπνευσμένο από το flash mob, με πολλές όμως διαφορές. Δυστυχώς δεν πραγματοποιήθηκε, αφού μας πρόλαβαν από τη μία τα μέτρα για τον κορωνοϊό και από την άλλη η κυρία Πρωτοψάλτη. Είχαμε προγραμματίσει να συνεργαστούμε με την ορχήστρα εγχόρδων του δημοτικού ωδείου Αχαρνών και το «Επισκήνιον», ακόμα μία φορά, προκειμένου να γνωστοποιήσουμε και σε άλλους δήμους της Αττικής το σημαντικό για το δήμο μας θέμα της ανάδειξης του αρχαίου θεάτρου.

Έτσι, είχαμε σκεφτεί να υπάρχει στημένος ήχος σε ένα ανοιχτό, διπλό λεωφορείο, όπως αυτά που χρησιμοποιούν στις τουριστικές ξεναγήσεις, και να πηγαίναμε, μετά από σχετικές άδειες και συνεννοήσεις, από δήμο σε δήμο τραγουδώντας για την ανάδειξη του αρχαίου θεάτρου μας. Η μετακίνηση των παιδιών από δήμο σε δήμο θα γινόταν με κλειστό λεωφορείο, έτσι ώστε τα παιδιά να παραμένουν ασφαλή. Επομένως, δύο λεωφορεία που

μετακινούνται από δήμο σε δήμο, σταματούν σε προκαθορισμένο μέρος, τα παιδιά πολύ γρήγορα κατεβαίνουν από το κλειστό, ανεβαίνουν στο ανοιχτό λεωφορείο και προσφέρουν σε κάθε γειτονιά 15-20 λεπτά μουσικής. Μέσα από ένα μικρό κείμενο που θα διαβάζονταν κι ένα αναρτημένο πανό στο ανοιχτό λεωφορείο, θα γινόταν και η ενημέρωση για την ανάγκη ανάδειξης του θεάτρου. Είχαμε σκεφτεί και την περίπτωση διανομής ενημερωτικών φυλλαδίων, εγκαταλείψαμε όμως την ιδέα για λόγους οικολογικούς. Το ρεπερτόριο που είχαμε επιλέξει ήταν λαοφιλή τραγούδια από τον Ελληνικό κινηματογράφο, έτσι ώστε να μπορεί να συμμετέχει στο τραγούδι μας και ο κόσμος που τυχαία θα μας παρακολουθούσε.

Η ιδέα αυτή γεννήθηκε κατά τη διάρκεια των προβών του flash mob το 2019, εμπνεύστηκε από το flash mob που πραγματοποιήσαμε, καθώς και τα προβλήματα του ήχου που δημιουργήθηκαν στην παρουσίασή μας. Εξελίχθηκε σε ένα event πολύ διαφορετικό από το flash mob. Επειδή όμως η πηγή έμπνευσης καθώς και το ξαφνικό για τους τυχαία παρευρισκόμενους είναι το flash mob, το ονομάσαμε bus mob (όχλος του λεωφορείου).

Εύχομαι σύντομα να μπορέσουμε να πραγματοποιήσουμε το συγκεκριμένο event, αφού κατά στιγμή, από τον Οκτώβριο του 2020, απαγορεύεται η διενέργεια οποιασδήποτε χορωδιακής πρόβας μέσα στο σχολείο, με απόφαση του υπουργείου Παιδείας, λόγω κορωνοϊού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bon, Gustave Le. 1895. *Ψυχολογία Του Όχλου*. Γαλλία.
- Carnegie, Dale. 1936. *How to Win Friends and Influence People*. USA: Simon and Schuster.
- Duran, Anne. 2006. "Flash Mobs: Social Influence in the 21st Century." *Social Influence* 1 (4): 301–15. <https://doi.org/10.1080/15534510601046569>.
- Friske, John. 1992. *Εισαγωγή Στην Επικοινωνία*. Edited by Αιγόκερος. Αθήνα.
- Gordon, Thomas. 2011. *Τα Μυστικά Του Αποτελεσματικού Δασκάλου*. Αθήνα: Ερευνητές.
- Gore, Georgiana. 2010. "Flash Mob Dance and the Territorialisation of Urban Movement." *Anthropological Notebooks* 16 (3): 125–31.
- Grant, Philip Stanley, Anjali Bal, and Michael Parent. 2012. "Operatic Flash Mob: Consumer Arousal, Connectedness and Emotion." *Journal of Consumer Behaviour* 11 (3): 244–51. <https://doi.org/10.1002/cb.384>.
- Iseris, Georgios. 2019. "Δελμούζος , Γληνός , Εξαρχόπουλος , Κουντουράς . Μια Σύντομη Κριτική Παρουσίαση ." *Univercity of Ioannina*, no. November.
- Lobrot, Michael. 2010. *Το Μέλλον Της Παιδείας*. Αυτοέκδοση.
- Lobrot, Michel. 2011. *Μη-Κατευθυντικό Μανιφέστο*. Παρίσι: Juillet.
- . 2015. *Ζώντας Μαζί*. Αθήνα: ΑΡΜΟΣ.
- Lobrot, Michel, Γιώργος Αστρινάκης, Κώστας Μπακιρτζής, Κωνσταντίνα Δημητροπούλου, Βαρβάρα Καλαντζή, and Καίτη Κανακάκη. 1993. "Αφιέρωμα Στον Michel Lobrot." *Τετράδια Ψυχιατρικής* 42: 38–109.
- Massaro, Vanessa a., and Emma G. Mullaney. 2011. "The War on Teenage Terrorists." *City* 15 (5): 591–604.
- McLeod, John. 2003. *Εισαγωγή Στη Συμβουλευτική*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Montaigne, Michel. 2005. *Δοκίμια*. Αθήνα: Εστία.
- O'Leary, Eleanor. 1995. *Η Θεραπεία Gestalt*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Rogers, Carl. 1980. *A Way of Being*. Boston: Houghton Mifflin.
- . 2006a. *Ένας Τρόπος Να Υπάρχουμε*. Αθήνα: Ερευνητές.
- . 2006b. *Τι Γίνεσθαι Του Προσώπου*. Αθήνα: Ερευνητές.
- Walker, Rebecca. 2011. "Eight Is Not Enough: A Historical, Cultural, and Philosophical Analysis of the Flash Mob." *LSU Doctoral Dissertations*. https://digitalcommons.lsu.edu/gradschool_dissertations/4081.

- Wilson, Frank. 1983. "Studies Prove: Music Improves Academic Grades." *Music Educators* 37: 161–69.
- Zellner, Andrea, Chris Sloan, and Matthew Koehner. 2011. "The Educational Affordances of the Flash Mob: From Mobs to Smart Mobs." *SITE*, 3042–47.
- Αργυρίου, Μαρία. 2008. *Σύγχρονες Τάσεις Και Δυναμικές Της Σχολικής Ψυχολογίας Στην Εκπαίδευση Και Στη Μουσική Πρακτική*. Αθήνα: Διάπλαση.
- Αρχιτεκτονίδου, Ιωάννα. 2020. "Η Συμβολή Των Βιωματικών Εμπειριών Στη Χριστιανική Αγωγή." Θεσσαλονίκη. <http://ikee.lib.auth.gr/record/320230>.
- Αρχοντάκη, Ζάννα, and Δάφνη Φιλίππου. 2003. *205 Βιωματικές Ασκήσεις Για Εμφύχωση Ομάδων*. Αθήνα: Καστανιώτη Α.Ε.
- Διαμαντοπούλου, Άννα. 2009. "Από Το Σήμερα Στο Νέο Σχολείο Με Πρώτα Τον Μαθητή." 2009.
- Ζαλιμίδου, Μαρία. 2011. "Η Έννοια Της Φύσης Του Ανθρώπου Στην Παιδαγωγική Του Ζαν-Ζακ-Ρουσσώ." Θεσσαλονίκη. <http://ikee.lib.auth.gr/record/127820>.
- Θυρή, Τσαμπίκα. 2019. "Το Θέατρο Ως Κοινωνικός Και Πολιτικός Θεσμός Στη Μεσόγειο Κατά Την Αρχαιότητα." Ρόδος. <http://hdl.handle.net/11610/18841>.
- Κοσμόπουλος, Αλέξανδρος, and Γρηγόρης Μουλαδούδης. 2003. *Ο Carl Rogers Και η Προσωποκεντρική Θεωρία Για Την Ψυχοθεραπεία Και Την Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Κοτρόγιαννος, Δημήτρης. 1999. "Καρτέσιος: η Νέα Ηθική." *SSRN* 1 (1): 73–94.
- Μπακιρτζής, Κωνσταντίνος. 2006. *Επικοινωνία Και Αγωγή*. Αθήνα: GUTENBERG.
- Μπακιρτζής, Κώστας. 2005. *Το Βίωμα Και η Σημασία Του*. Θεσσαλονίκη.
- . 2010. *Βιωματική Μάθηση Και Εμφύχωση ή ο Δάσκαλος - Εμφυχωτής*. Θεσσαλονίκη.
- Μπαρμπούνη, Γεωργία. 2020. "Οι Φιλοσοφικές Σχολές Στην Αρχαία Ελλάδα Και η Επιρροή Τους Στην Εκπαίδευση Σήμερα." Φλώρινα. <https://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/1972>.
- Ναυρίδης, Κλήμης. 1994. *Κλινική Κοινωνική Ψυχολογία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τριλίβα, Σοφία, and Τάνια Αναγνωστοπούλου. 2008. *Βιωματική Μάθηση*. Αθήνα: Τόπος.
- Φράγκος, Χρήστος. 1984. *Ψυχοπαιδαγωγική*. Αθήνα: GUTENBERG.